

ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੁੰਨੜ

ਪੰਜਾਬ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ

ਏਸੇ ਕਲਮ ਤੋਂ

- ਮੰਜ਼ਿਲ ਨਾ ਮਿਲੀ
- ਸ਼ਬਦ ਪਰਕਾਸ਼
- ਹੀਰ ਸੁੰਨੜ
- ਆਪਣਾ ਅਤੀਤ
- ਮੇਰੇ ਪੰਥ ਪੈਂਡੇ
- ਮੰਜ਼ਿਲ ਨਾ ਮਿਲੀ (ਭਾਗ ਦੂਜਾ)
- One Almighty
- ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ (ਸੰਪਾਦਨ)
- ਰੰਗ ਮਜੀਠ
- Logical Logic
- ਸੁੰਨ ਸਿਫਰ

ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੁੰਨੜ

ਪੰਜਾਬ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ

Batan Te Birtanat

by

Surinder Singh Sunner

© Author

ISBN : 978-81-962583-7-5

**Resi. : 693-Guru Teg Bhadur Nagar,
Jalandhar-144001.
Phone : 98725-49506
e-mail : ssunner@gmail.com**

Edition – 2024

Rs. 200/-   \$-2

Published by

Punjab Publishers

693, GTB Nagar, Jalandhar-144001
email : punjabpublishersjal@gmail.com
Phone : 98725-49506, 94171-94812

ਸਮਰਪਣ

ਇਹ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ
ਡਾਕਟਰ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਦੀਆਂ
ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ
ਸਮਰਪਿਤ

ਬਾਤਾਂ ਜਿਉਣ ਦੀਆਂ

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੁੰਨੜ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਸ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦੀ ਇਕ ਦਰਜਨ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਫ਼ਰ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਰਚਨਾ ਮਹਿਜ਼ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ‘ਹੀਰ’ ਦੀ ਬਾਤ ਵੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਬੇਬਾਕੀ ਨਾਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਫਲਸਫ਼ੇ, ਗੁੱਝੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਸਮੇਂ ਉਹ ਇਕ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਵਾਲੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ/ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜਿਉਣ-ਜੋਗਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹੱਢੀ-ਹੰਢਾਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ‘ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਕੜ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਬਾਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪਾਠਕ ਲਈ ਮੰਨਣਯੋਗ ਅਤੇ ਅਪਣਾਉਣਯੋਗ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ‘ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ’ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਪੰਝੀ ਬਾਤਾਂ (ਲੇਖ) ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸਾ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲਾ ਸਾਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਉਸ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲਾ ਸਾਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਉਸ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਚਰਿੱਤਰ ਮਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਘੜਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ‘ਬੁੱਢੀ ਵਾਲੀ ਪੈਨਸ਼ਨ’, ‘ਭੂਆ’, ‘ਬੇਬੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ’ ਆਦਿ। ਕੁਝ ਇਕ ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੂ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਦੋਚਿੱਤੀ’ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ (ਲੇਖਕ) ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਦੋਚਿੱਤੀ ਵਿੱਚ ਪਏ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਮੱਧਯੁੱਗੀ ਇਕ ਰਵਾਇਤ ਕਿ ਜੇ

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੁਬਾਨ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗਾਣੇ/ਲਾਭ ਦੇ ਸੋਚਿਆਂ। ‘ਦਾਨੀ ਪੁਰਖ’, ‘ਕੈਲੰਡਰ’, ‘ਕਲਾਕਾਰ ਕਲਰਕ’, ‘ਜਾਗੋ ਆਈ ਆ’ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੌਚਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ‘ਬਾਤਾਂ’ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਰੋਈ ਪਰੰਪਰਾ ਇਹ ਵੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉਣ ਨਾਲ ਜ਼ਿਹਨੀ ਕਸਰਤ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸਾਰੂ ਮਨੋਰੰਜਨ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ‘ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ’ ਵਿਚਲਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਕੋਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਬਾਬੇ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਅਲੌਕਿਕ ਕਥਾ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰੂਪ ਤਾਂ ਉੱਭਰਦਾ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੰਨਣਯੋਗ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਬਾਤਾਂ ਦਾ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੁੰਨੜ ’ਤੇ ਵੀ ਗਹਿਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਅਜਿਹੀ ਗਲਪ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾ-ਰੂਪ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੁੰਨੜ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਵੀ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਤੀਹ ਅਜਿਹੇ ਲੇਖ ਹਨ ਜੋ ਸਾਡੇ ਜਿਊਣ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ‘ਮਾਨਵੀ ਚਰਿੱਤਰ’, ‘ਤਰਤੀਬ’, ‘ਪਛਾਨ’, ‘ਟੀਚੇ’, ‘ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ’, ‘ਰਾਹ’, ‘ਫਰਜ਼’, ‘ਹਿੰਮਤ’, ‘ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ’ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਸੁੰਨੜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਇਕ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਇਹ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਇਕ ਇਕੱਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਬਾਰੇ ਰਾਇ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਵੀ ਪਾਵੇਗੀ ਪਰ ਜ਼ਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਿੱਜ

ਇਕ ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਜਾਪੇਗਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚ ਫਸੀ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਜਾਂ ਢੰਗ-ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗਾ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਗਾਡੀ-ਰਾਹ ਦੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਰਾਮ, ਉਦਾਸ, ਨਿਰਾਸ਼ ਜਾਂ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਜਿੱਲਣ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਅਜਿਹੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਅ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆ ਰਹੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਾਰੂ ਨਜ਼ਰੀਏ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਭਰਪੂਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਦੀ ਰੀਝ ਵਾਪਸ ਲਿਆਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੁੰਨੜ ਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ।

-ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਟਵਾਲ (ਡਾ.)

16 ਜੁਲਾਈ, 2024
ਜਲੰਧਰ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ (ਸੇਵਾਮੁਕਤ)
ਮੋਬਾਈਲ : 98721-73475

ਤਤਕਰਾ

1. ਦੁਚਿੱਤੀ	13-15
2. ਯਾਤਰਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ੀਂ	16-21
3. ਬੁੱਢੀ ਵਾਲੀ ਪੈਨਸ਼ਨ	22-24
4. ਪਹਿਲੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ	25-28
5. ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਦੇਸ਼	29-31
6. ਪਰੌਂਠਾ	32-34
7. ਭੂਆ	35-36
8. ਪੰਦਰਵੀਂ ਜਮਾਤ	37-38
9. ਮੁਕੱਦਰ	39-40
10. ਕਲਾਕਾਰ ਕਲਰਕ	41-42
11. ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ	43-44
12. ਦਾਨੀ ਪੁਰਖ	45-47
13. ਬੇਬੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ (ਕਹਾਣੀ)	48-50
14. ਜਾਗੋ ਆਈਆ	51-53
15. ਕੈਲੰਡਰ	54-57
16. ਦੋਨਾ ਮੇਰਾ ਦੇਸ਼	58-61
17. ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨੀ	62-64
18. ਪਾਣਿਨੀ ਦਾ ਅਟਕ	65-68
19. ਸਾਡਾ ਚਰਿੱਤਰ	69-78
20. ਸਾਡੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ	79-88
21. ਸਾਡੀ ਤਰਤੀਬ	89-93
22. ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ	94-98
23. ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ	99-100
24. ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ	101-104

25. ਸਾਡੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ	105-109
26. ਸਾਡੀ ਹਿੰਮਤ	110-112
27. ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆਂ	113-117
28. ਸਾਡੇ ਟੀਚੇ	118-124
29. ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ	125-130
30. ਸਾਡੇ ਫਰਜ਼	131-137
31. ਸਾਡਾ ਧੁਰਾ ਸਾਡਾ ਕੇਂਦਰ	138-143
32. ਸਾਡੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ	144-147
33. ਸਾਡੇ ਅਸੂਲ	148-152
34. ਸਾਡੇ ਇਰਾਦੇ	153-155
35. ਸਾਡਾ ਸਮਰਥਨ	156-158
36. ਸਾਡੀ ਅਦਾਕਾਰੀ	159-162
37. ਸਾਡੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ	163-167
38. ਸਾਡੇ ਰਸਤੇ	168-170
39. ਸਾਡੀ ਤਰਜੀਹ	171-174
40. ਸਾਡੇ ਹਥਿਆਰ	175-178
41. ਸਾਡੀ ਨਿਰਭਰਤਾ	179-182
42. ਸਾਡੀ ਭਾਵਕਤਾ	183-186
43. ਸਾਡੀ ਨੇੜਤਾ	187-192
44. ਸਾਡੀ ਜਿੱਤ ਹਾਰ	193-196
45. ਸਾਡੇ ਵਾਅਦੇ	197-200
46. ਸਾਡੀ ਸਮਝ	201-203
47. ਸਾਡਾ ਸੁਣਨਾ	204-207
48. ਸਾਡੀ ਸਹਿਕਾਰਤਾ	208-211
49. ਸਾਡੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ	212-216

ਦੁਚਿੱਤੀ

ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਵੱਡੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਲਾਇਲਪੁਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਜਲੰਧਰ ਐੱਮ.ਏ. ਫਾਈਨਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸਾਂ, ਉਥੇ ਉਹ ਉਦੋਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗ ਕੇ ਆ ਗਏ। ਮਿੱਤਰ ਸਾਂ, ਅਕਸਰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦੇ। ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਅਸੀਂ ਹੋਸਟਲ ਦੀ ਮੈੱਸ ਵਿਚ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੀ ਖਾਂਦੇ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੰਗੀਲੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਇਨਸਾਨ ਸਨ ਮਾਨ ਸਿੰਘ। ਇਕ ਦਿਨ ਐਸਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੇਰ ਨਾਲ ਆਏ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੋਸਟਲ ਪ੍ਰੀਫੈਕਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ਉਡੀਕਦਾ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਗੋੜਾ ਕੱਢਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਆ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਬੜਾ ਹੀ ਉਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ। ਮੈਂ ਇਕਦਮ ਪੁੱਛ ਲਿਆ, ਕੀ ਗੱਲ ਬਈ ? ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਐਨੇ ਗੰਭੀਰ ਕਿਉਂ ਹੋ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਮਿਲਾਈਆਂ, ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਬੁੱਲ੍ਹ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਥਰਥਰਾਏ ਲੇਕਿਨ ਕੋਈ ਫਿਕਰਾ ਨਾ ਬਣ ਸਕਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਕੇ ਆਖਿਆ, ਅੱਜ ਆਪਾਂ ਮੈੱਸ ਵਿਚ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਦਰਦ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਲੈ ਕੇ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਦਰਦ ਨਸੂਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਹੋਰ ਸਹਿਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਡਿਫੈਂਸ ਕਾਲੋਨੀ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਜਾਂਦਿਆਂ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਵੱਲ ਹੋ ਕੇ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਹੀ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਅਧੀਆ ਲੈ ਲਿਆ। ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਅਧੀਆ ਪੀ ਨਾ ਲਿਆ ਓਨਾ ਚਿਰ ਮੇਰੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ-ਮੈਂ ਦਸਵੀਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸਾਂ। ਮੇਰੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ, ਜੋ ਉਦੋਂ ਅੱਠਵੀਂ

ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ, ਹੋ ਗਈ। ਅੱਠਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਘਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਹਟਾ ਲਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਮੁੰਡਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਲਵੇ ਫਿਰ ਵਿਆਹ ਕਰਾਂਗੇ। ਮੈਂ ਬੀ.ਏ. ਕੀਤੀ, ਐੱਮ.ਏ. ਕੀਤੀ; ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। 8 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਉਹ ਵਿਚਾਰੀ ਬੈਠੀ ਮੈਨੂੰ ਉਡੀਕਦੀ ਰਹੀ। ਮੇਰਾ ਦੁਖਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਯਾਰ-ਦੋਸਤ ਹੁਣ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਨ। ਜੇ ਮੈਂ ਉਸ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਫਿੱਟ ਹੋਵੇਗੀ? ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਤਾਂ 8 ਸਾਲ ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਉਡੀਕਦੀ ਰਹੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਵੇਗਾ?

ਮੈਂ ਇਸ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਬੈਠਾਂ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਂ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਾਂ? ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਤੇ ਜਦੋਂ ਤੜਕਸਾਰ ਪੰਛੀਆਂ ਨੇ ਚੀਂ-ਚੀਂ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਸ ਇਕ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਅੱਜ ਦੁਚਿੱਤੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ, ਹੌਸਲਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੂੰ ਉਥੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੱਸ ਫੜ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਅਤੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਆਖ ਮੈਂ ਉਸੇ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜੋ ਕਿ ਕੁੜੀ ਦਾ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨ। ਦੋ ਕੁ ਮਿੰਟ ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਕੇ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਛੁੱਟੀ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਫੜਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਚੱਲ ਚੱਲੀਏ। ਉਹ ਆਪ ਬੱਸ ਫੜ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਪਿੰਡ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀਕਐਂਡ ਤੇ ਉਸੇ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕਾਲਜ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ, ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਅਸੀਂ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਕਈ ਸਾਲ ਮਿਲ ਨਾ ਸਕੇ।

ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ; ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਦੇ ਭਰਾ ਹਰਨੇਕ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਕੇਂਦਰ ਸਪੋਰਟਸ ਕਾਲਜ ਜਲੰਧਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਛੱਡਣ ਆਇਆ। ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਉਥੇ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਜ਼ਿਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਮਤਿਹਾਨ ਤੋਂ

ਬਾਅਦ ਘਰ ਚੱਲਣਾ ਹੈ, ਕਿਧਰੇ ਜਾਵੀਂ ਨਾ। ਤਾਕੀਦ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ 'ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਕਰਵਾਈ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸੁਰਿੰਦਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਬੈਠੇ ਅਸੀਂ ਸਾਡੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਕਦਮ ਉਸ ਅਨਜਾਣ ਨੇ ਜਿਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੀ ਉਸ ਰਾਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੀ ਸੁਣੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਰੰਟ ਹੀ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟਿਕਟਿਕੀ ਲਾ ਕੇ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਜਿਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਸਤਿ-ਸ੍ਰੀ-ਅਕਾਲ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕਹੇ ਕਿ ਸਾਡੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਕਿੰਨਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸਮਝ ਰਹੀ ਹੋਵੇ।

••

ਯਾਤਰਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ੀ

ਵੈਨਚੂਰਾ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਐਤਵਾਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਨਿੱਘ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਮੇਹਰ ਕਰਨੀ ਐਸੇ ਮੇਲੇ ਮਿਲਾਉਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲਿਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆਵੇ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਜੋ ਲੌਸ ਏਂਜਲਸ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਡਮਾਸਕਸ ਸੀਰੀਆ, ਯੂ. ਏ. ਈ. ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਅਭਿਆਸ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਜਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਕੰਢੇ ਜਾਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖੋ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਤੁਰਿਆ ਤੇ ਤੁਰਿਆ ਐਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੈਨਚੂਰਾ ਤੋਂ ਜਿਸਦੇ ਤਿੰਨ ਪਾਸੇ ਪਹਾੜ ਹਨ, ਸਾਡੇ ਘਰੋਂ ਪਹਾੜ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਮੁੰਦਰ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਉੱਚੀ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਵੇਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢਾਕੇ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ।

ਪੰਦਰਾਂ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਤਿੰਨ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਹੁੰਚਾ, ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਮਿਲੇ, ਬੜਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਮੇਲੇ ਗੇਲੇ ਕਰਕੇ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ। ਦਿਨੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਲਭਦੇ ਫਿਰਦੇ, ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਘਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਗੱਪ ਛੜੱਪ ਲਾਉਂਦੇ ਆਪਣਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੇ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜਾਣ ਪਰ ਬਾਹਰ ਕਲੱਬ ਬਗੈਰਾ ਜਰੂਰ ਜਾਂਦੇ। ਬਿੱਲ ਪੇਅ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਹੋ ਹੋ ਕੇ ਪੈਸੇ ਦੇਂਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਚੁੱਕੀ ਰੱਖਿਆ ਸਮਾਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਬੀਤ ਗਿਆ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਿਆ।

ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਹੁੰਚਾ ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਇੱਕ ਸੀਟ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਦੀਵਾਲੀ ਦੀਆਂ

ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭਾਰਤ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਸੀਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲ ਰਹੀ। ਲੇਕਨ ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਸੀ, ਭੱਜ ਨੱਠ ਕੇ ਇੱਕ ਟਿਕਟ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਇਆ। ਡਮਾਸਕਸ ਠਹਿਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਸ਼ਾਰਜਾਹ ਯੂ ਏ ਈ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਡਰ ਗਿਆ ਅਮੈਰੀਕਨ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਇਸ ਰਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤੰਗੀ ਨਾ ਆਵੇ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਬੱਧੀ ਪੱਗ ਦੇ ਆਸਰੇ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੋਚਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੱਥੇ ਦਾ ਵਸਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਡਮਾਸਕਸ ਸੀਰੀਆ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬਿਤਾਇਆ। ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਏਅਰਪੋਰਟ ਤੇ ਬਹੁਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਤੁਰ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਾਫੀ ਭੀੜ ਭੜਕਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਜਵਾਨ ਗੱਭਰੂ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਬੜਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਉੱਠਣ ਦਾ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਲੇਕਨ ਫਿਰ ਟੇਡਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਓਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਬਹੁਤ ਨੀਝ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਗਲ ਦੀ ਚੇਨ ਵਿੱਚ ੧੯ ਲਿਟਕਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਮੁੰਡਾ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਕਿਹਾ ਲੇਕਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੋਲੋਂ ਸੰਗ ਆਈ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਸਿੱਖ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਏਨੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਏਨਾ ਪਹਿਚਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਹੀ ਪੁਰੇ ਟਿਕਾਣੇ ਦੇ ਹਾਂ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਵਿਹਲੀ ਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇਖ ਮੈਂ ਬੈਠਿਆ ਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਵਾਜ਼ ਪਈ ਵਾਹੇਗੁਰੂ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ। ਫਿਰ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਵਾਹੇਗੁਰੂ ਮੈਂ ਘੁੰਮ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਸਫੈਦਪੋਸ਼ ਖੁੱਲੀ ਦਾਹੜੀ ਲੇਕਿਨ ਸਿਰ ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਜਿਹਾ, ਨਾ ਟੋਪੀ ਵਰਗਾ ਨਾ ਪੱਗ ਵਰਗਾ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕੋਈ ਧਾਰਮਕ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈ। ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਉਸ ਵੱਲ ਝੁਕ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮਾਂ ਲੇਕਮ ਕਿਹਾ, ਉਸ ਨੇ ਵਾਲੇਕਮ ਇਸਲਾਮ ਆਖ

ਕੇ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਤੇ ਯਕੀਨ ਹੀ ਨਾ ਆਇਆ ਕਿ ਏਨੀ ਸੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਸੰਗ ਜਿਹੀ ਆਈ। ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕੇ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ। ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ ਦੀਆਂ ਤੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਏਦਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਜੁਬਾਨੀ ਯਾਦ ਹੋਵੇ। ਆਪਣਾ ਦਰਦ ਫੋਲਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ ਰੋਜੇ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ, ਨਮਾਜ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਐਸੇ ਸਿੱਖ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਿੱਖ ਮੰਨਿਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ- ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਹੈ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਿਮਾਜ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿੱਤਨੇਮ ਵੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਖੁੰਝਣ ਦੇਂਦੇ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਸੰਗ ਜਿਹੀ ਆਈ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਰੱਸੀ ਪਾ ਕੇ ਬੰਨੀ ਹੋਈ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਸੂਰਤ ਦੇਖ ਕੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਵਰਗੀ ਲੱਗੀ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਲਾਂਭਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਿੱਖ ਹਾਂ ਪਰ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਮਾਸਕਟ ਦੁਬਈ ਦਾ ਨਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸੁਣਿਆਂ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਸੁਣਿਆਂ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਲੇਕਨ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਣ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਲੱਖਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕੇ ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੀ ਹਨ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਘਰ ਬਾਹਰ ਕਾਰੋਬਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਦੁੱਖ ਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਰੀਵਾਰ ਜੋ ਯੂ. ਏ. ਈ. ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਰਬੀ ਬਣ ਜਾਣਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਬੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਅਰਬੀ ਬੋਲਦੇ ਅਰਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ। ਇਹ ਬੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਐਨੇ ਦੂਰ

ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੀਏ ਵੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਾਂਗੇ।

ਸ਼ਾਰਜਾਹ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਫਲਾਈਟ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਅੱਧ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਮੁਸਾਫਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਟੁੰਨ ਸ਼ਰਾਬੀ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੀਟ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਘੰਟਿਆਂ ਦਾ ਸਫਰ ਮੁੱਕਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਾ ਆਵੇ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਾਰਾ ਰਸਤਾ ਅਧਿਓਂ ਵੱਧ ਸਵਾਰੀਆਂ ਖੜੀਆਂ ਹੀ ਜਾਣ। ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਆਇਆ। ਚੈਕ ਆਊਟ ਵਾਸਤੇ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਖੜ੍ਹਾ ਸਾਂ, ਇੱਕ ਸਿੰਘ, ਸਿਰ ਤੇ ਪੱਗ ਭੀੜ ਦੇ ਲਾਗੇ ਆ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੱਗ ਵੱਲ ਦੇਖਾਂ ਤੇ ਕਦੀ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੱਲ - ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਣ ਜਾਂ ਅਰਬੀ ਬਣ ਜਾਣ ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ।

ਜਲੰਧਰ (ਪੰਜਾਬ) ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਜਸਵਿੰਦਰ ਦੇ ਘਰ ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਰੱਖ ਕੇ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਜਸਵਿੰਦਰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਸੁਖਾਣੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਪੂਰਥਲਾ ਗਏ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯਾਰਾਂ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸਾਡਾ ਘਰ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ 'ਚੋਂ ਵਧੀਆ ਘਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਵੀਹ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਟਰੈਕਟਰ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਰੂਸ ਤੋਂ ਟਰੈਕਟਰ ਮੰਗਵਾਇਆ। ਮੇਰੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ - ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਕੋਲ ਟਰੈਕਟਰ ਹੋ ਖੜੇ ਹੀ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮਕਾਨ ਪਾਏ ਹਨ। ਕਾਰ ਜਾਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਕੂਟਰ ਹਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਬੜੀਆਂ ਅਜੀਬ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਚਿਆ ਮੈਂ ਵਾਪਿਸ ਜਲੰਧਰ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਸਵਿੰਦਰ ਜਦੋਂ ਬੈਂਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਐਨਾ ਪੈਸਾ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਦਸ ਏਕੜ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਟਰੈਕਟਰ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦੋ ਏਕੜ ਦੀ ਫਰਦ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰਜ਼ਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਜਸਵਿੰਦਰ ਨੇ ਜਕਦੇ ਜਕਦੇ ਨੇ ਦੱਸ ਹੀ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ ਅਸੀਂ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਬਿਜਨਸਮੈਨ ਹਾਂ ਪਰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਤੋਂ

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਧੀਆ ਹਨ। ਜਸਵਿੰਦਰ ਦੱਸਣਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਪਰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਜਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਘਰ ਬਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਰਜ਼ਾ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਗੀਤ ਗੂੰਜਣ ਲੱਗਾ— “ਪੁੱਤ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਚਾਦਰੇ ਜਮੀਨਾਂ ਗਹਿਣੇ।”

ਕੁਝ ਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਬੈਠਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਧਰਮ ਤੇ ਹਾਵੀ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਤਾ ਤਾਂ ਲੱਗੇ ਕਿ ਧਰਮ ਉੱਪਰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਕਾਬਜ਼ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰਾਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਵੋਟਾਂ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ। ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਰਗੇ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਚਰਨ ਛੋਹ ਪਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਲੱਕ ਤੇ ਆਰਾ ਰੱਖ ਕੇ ਦੋ ਥਾਈਂ ਤਾਂ ਚਰੋਕਣੇ ਹੀ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਪਰਦੇਸ਼ ਬਣ ਗਿਆ, ਬਚਿਆ ਖੁਚਿਆ ਅੱਧਾ ਪੰਜਾਬ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਅਸਲੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਤਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਅਜੋਕਾ ਪੰਜਾਬ ਬਹੁਤਾ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਿਆਰ ਦੀ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਹਿਰ ਫੈਲ ਗਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੌਤ ਯਕੀਨਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸੱਚ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਝੂਠ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿੱਚ ਲਕੋਈ ਫਿਰਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕ ਹਰ ਧਰਮ ਦੀ ਤੌਹੀਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਅੱਜ ਜਲੰਧਰ ਬੈਠਾ ਇਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਕੱਢੀਏ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੇ ਕੀ ਵਿਗਾੜਿਆ ਕਿਸੇ ਦਾ, ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਇਹ ਬੜੇ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਕਚੈਹਰੀ ਵਿੱਚ ਤਰੀਕਾਂ ਭੁਗਤ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬੜੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ

ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਲੇਕਨ ਇਸ ਵਾਰ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜਾ ਦਿਲ ਦੁਖਿਆ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਨਾ ਨੇ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੜ ਲੜ ਕੇ ਮਰ ਚੱਲੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਸਿੱਖ ਬਾਰੇ ਐਸੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ— ਇਹ ਕਿੱਥੋਂ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਹੋਈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਵੇਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਅਰਦਾਸ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ— ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੁਖਮੱਤ ਬਖਸ਼ੇ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਾ ਭੁੱਲ ਜਾਈਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੌਣ ਹਾਂ। ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਪੋਤਰੇ ਰਾਜਭਾਗ ਖਾਤਰ ਲੜਨ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਲੇਕਿਨ ਹਰ ਕਰਮ ਦੀ ਕੋਈ ਮਰਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਰੋਸ ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਦੀ ਕੁੱਖ 'ਚੋਂ ਹੰਝੂ ਬਣ ਕੇ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ। ਭਾਵਕਤਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੱਧ ਘੱਟ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਜੋ ਕਿਸੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗਣ ਦਾ ਹੱਕ ਨਾ ਖੋਹਣਾ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪਤੇ 'ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਝਿਜਕ ਲਿਖ ਭੇਜਣਾ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਵਾਂਗਾ।

••

ਬੁੱਢੀ ਵਾਲੀ ਪੈਨਸ਼ਨ

ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਿਆਂ ਪਰਮੰਨਿਆਂ ਸ਼ਹਿਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰੋਜ਼ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ, ਅਟਲਾਂਟਕ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਘੁੰਗ ਵੱਸਦਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਖਿੱਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭੀੜ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਏਨੀ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਵਾਲੇ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਖਚਾ ਖਚ ਭਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਮਾਲਟਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਤਾਈ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਜੰਗਲ ਬੀਆਬਾਨ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਇਕੱਲਾ ਹੋਵਾਂ। ਆਪਣੇ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਾਂ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵੇ। ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਡਰਾਈਵਰ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਅਗਲਾ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੋਚਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਗਲਤ ਜਗਾਹ ਤੇ ਪੈਰ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਤਰਸੇਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਇਟਲੀ ਆਇਆ ਪਰ ਸੇਮੇਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਏਅਰਪੋਰਟ ਤੇ ਰੋਕ ਲਿਆ, ਮੈਂ ਵਾੜ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਬਿੱਲੇ ਵਾਂਗ ਝਾਕਾਂ। ਸਵੇਰ ਹੋ ਗਈ, ਮੈਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ, ਕੱਪੜਾ ਲੱਤਾ ਪਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਵਿਆਰ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਜਾਣਾ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ। ਜੱਕੋ ਤੱਕੀ ਕਰਦਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਹਾਲੇ ਕੁਝ ਕਦਮ ਹੀ ਤੁਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗਿਓਂ ਸੇਮਾ ਤੁਰਿਆ ਆਵੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਹੱਸਦਾ ਹੱਸਦਾ ਤੁਰਿਆ ਆਵੇ ਪਰ ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਕਰੇ ਉਸਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਵਾਂ। ਖੈਰ ਸੇਮੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪੈਸੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦਿੱਲੀਓਂ ਮੋਹਰ ਲਵਾ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆਂ। ਸੇਮੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪਈ। ਓਹੀ ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਜੇਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਵੱਢ ਵੱਢ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਹਾਸਾ ਨਿੱਕਲਿਆ।

ਤਰਸੇਮ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਬੁੱਢੀ ਵਾਲੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜੁੱਲੀ ਤਪੜੀ ਚੁੱਕੀ ਤੇ ਸੇਮੇ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਬੁੱਢੀ ਇਟਾਲੀਅਨ ਸੱਤਰ ਪੰਝੱਤਰ ਸਾਲ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਸ ਦੀ ਪੈਨਸ਼ਨ (ਮੋਟਲ) ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਸ ਬੁੱਢੀ ਨੂੰ ਮੰਮ੍ਹਾਂ ਆਖ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ। ਕਈ ਮੁੰਡੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ

ਦੇਰ ਤੋਂ ਉਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਮੰਮ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਿਕਰ ਕਰਨਾ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇੰਟਰਵਿਊ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਕੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ, ਟਾਇਮ ਨਾਲ ਜਗਾਉਣਾ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦੀ। ਜੇਹੜਾ ਵੀ ਉਸ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਮਰਜ਼ੀ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗੇ, ਮੰਮ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਾਰੀ ਖ਼ਬਰ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਭਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੁਢੀ ਵਾਲੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਜਾ ਕੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਤਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ। ਬਹੁਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਟੂਰਿਸਟ ਵੀਜ਼ੇ ਤੇ ਹੀ ਇਟਲੀ ਆਉਂਦੇ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਸਰਕਸ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਮੰਮ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਰੱਖ ਜਾਂਦੇ। ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਸਮਝਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ਤਾਂ ਝੜਕਣਾ ਵੀ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦੀ। ਘਰ ਵਰਗਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਲੱਗਾ। ਅਸੀਂ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਖਾਣਾ ਬਣਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਮਿਲ ਬੈਠਕੇ ਖਾਣਾ। ਲਾਗੇ ਬੰਨੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਤਾਸ਼ ਚੱਲਣੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਸੇਮਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਚੱਲ ਕੁਝ ਦਿਨ ਆਪਾਂ ਸਰਕਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਥੋੜ੍ਹਾ-ਬਹੁਤਾ ਖਰਚਾ ਹੀ ਬਣ ਜਾਊ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਿਲਾਨੋ ਸਰਕਸ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਟਰਾਂਮ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਮਿਲਾਨੋ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਲੱਭਦੇ ਲਭੌਂਦੇ ਜਦ ਅਸੀਂ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਸਰਕਸ ਅੱਜ ਹੀ ਤੋਰੀਨੋ ਚਲੇ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਤੋਰੀਨੋ ਜਾਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਟਰਮੀਨਲ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਟਿਕਟ ਕਿੱਥੋਂ ਲੈਣੀ ਤੇ ਗੱਡੀ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲਣੀ ਹੈ। ਹਾਲੇ ਅਸੀਂ ਸੋਚ ਹੀ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਸਰਦਾਰ ਵਧੀਆ ਸੂਟ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਪੱਗ ਠੋਕ ਕੇ ਬੱਧੀ ਹੋਈ, ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰੀਫਕੇਸ, ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਬੂਟ, ਤੁਰਿਆ ਆਵੇ। ਅਸੀਂ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਜਦ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੋਰੀਨੋ ਜਾਣ ਲਈ ਟਿਕਟ ਕਿੱਥੋਂ ਲੈਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਆ ਜਾਓ ਮੇਰੇ ਨਾਲ। ਲਾਗਿਓਂ ਹੀ ਦੋ ਟਿਕਟਾਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਗੱਡੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਜਦ ਪੈਸੇ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬੋਲੋ ਜੀ ਤੇ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਚਲੇ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਿੱਖ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਨਾਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕੀ ਸੀ।

ਬੱਸ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਰਾ ਜਾਣ ਕੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਟਿਕਟਾਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੇ ਗਿਆ। ਗੱਡੀ ਚੱਲ ਪਈ, ਸੇਮਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਯਾਰ ਕੰਮ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਆ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸਰਕਸ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਮਿਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਚੱਲ ਪੱਜ ਨਾਲ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕੁੜਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਦੇਖ ਚੱਲਾਂਗੇ। ਸੇਮਾ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਹੱਸਿਆ। ਸੂਰਜ ਮਿਟਦੇ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਤੋਰੀਨੋਂ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਲੇਕਿਨ ਸਰਕਸ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਬੰਦੇ ਸਨ। ਰਾਤ ਤੋਰੀਨੋਂ ਰਹੇ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸੀਅ ਪੋਰਟ ਤੇ ਵੀ ਗਏ। ਘੁੰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਰੋਮ ਮੁੰਮਾਂ ਦੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਜਾ ਸੁੱਤੇ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਹੀ ਘੁੰਮੀਂ ਗਏ। ਸਵੇਰੇ ਜਦੋਂ ਉੱਠੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੇਮੇ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਾਤੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਪਨਾ ਆਇਆ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸ ਸੀਅ ਪੋਰਟ ਤੇ ਗਿਆਂ ਤੇ ਇੱਕ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਤੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਤੂੰ ਚਲੇ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਫਿਰ ਇਕੱਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਡਰ ਨਾਲ ਮੈਂ ਅੱਬੜਵਾਹੇ ਉੱਠ ਖੜੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸੇਮਾ ਹੱਸ ਪਿਆ ਪਰ ਮਿੰਟ ਕੁ ਬਾਅਦ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਆਇਆ ਸੁਪਨਾ। ਜਦ ਮੈਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੜਕੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸੇਮਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਤੜਕੇ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਕਈ ਵਾਰ ਸੱਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਸੇਮਾ ਫਿਰ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਫੋਨ ਆਇਆ ਸੇਮਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਤੇਰਾ ਸੁਪਨਾ ਸੱਚਾ ਨਿੱਕਲਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਿੱਪ ਤੇ ਕੰਮ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਹੀ ਸ਼ਿੱਪ ਸੇਲ ਕਰ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਪਰ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੀਂ। ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰੂੰਗਾ। ਸੇਮੇ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲਣ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ। ਲੇਕਿਨ ਫਿਰ ਕੱਲੇ ਰਹਿ ਜਾਣ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੁਝ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਨਾ ਗਿਆ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੰਜੇ ਤੇ ਹੀ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਮੰਮ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੰਮ੍ਹਾਂ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿਸੇ ਦਵਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਦੱਸ। ਸੇਮਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦਰਦ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਿਆ।

ਪਹਿਲੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ

ਆਲੂਆਂ ਦੇ ਘਾਟੇ ਨੇ ਉੱਨੀ ਸੌ ਅੱਸੀ ਕਿਆਸੀ ਵਿੱਚ ਬੜੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤੇ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਵੀ ਨੰਬਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜਿੰਨਾ ਵੱਢਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਓਨੀ ਵੱਢੀ ਬਰਬਾਦੀ। ਮੇਰੀ ਖੇਤੀ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਮੰਨੀਂ ਪਰਮੰਨੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਆਲੂਆਂ ਦੇ ਸੀਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਦੋ ਦੋ ਸੌ ਬੰਦਾ ਸਾਡੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਆਲੂਆਂ ਦੀ ਭਰੀ ਬੋਰੀ ਸੱਤ ਰੁਪਏ ਦੀ ਵਿਕਦੀ ਤੇ ਖ਼ਾਲੀ ਨਵੀਂ ਬੋਰੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਸੀ। ਐਨਾਂ ਘਾਟਾ ਪਿਆ ਕਿ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ ਕੀ ਕਰਾਂ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਦ, ਟਰੈਕਟਰ ਟਰਾਲੀਆਂ ਵੇਚ ਕੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤਕਰੀਬਨ ਨੌਬੇ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਕਰਜ਼ਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਘਰ ਦੇ ਖਰਚੇ ਲਈ ਵੀ ਤੰਗੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੇਕੀਂ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਦੋ ਬੱਚੇ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਰੜੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ। ਏਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਮੰਜ਼ਿਲ ਕੇਹੜੀ ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਐਨਾ ਦਮ ਘੁੱਟਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਰਸਤੇ ਡਾਂਡੇ ਮੀਂਡੇ ਹੀ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਮਨ ਵਿੱਚ ਬੱਸ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸੋਚ, ਜਿੱਥੇ ਰੱਖੋ ਮੇਰੇ ਸਾਈਂਆਂ।

ਬੜੇ ਭਾਈ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਆ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਰਮਜੀਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੜਾ ਭਾਈ ਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਬੜਾ ਫਿਰਿਆ ਤੁਰਿਆ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਗਰੀਸ ਦੇ ਸ਼ਿਪਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਂ ਸੁਣਾਂ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਪ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਝ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਦਿੱਲੀ ਮੈਟਰੋ ਹੋਟਲ ਦੇ ਮਾਂਗਣੂਆਂ ਨੇ ਬੜਾ ਲਹੂ ਪੀਤਾ ਪਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਮਖਮਲੀ ਬਿਸਤਰੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਯਾਦ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਬੱਸ ਇੱਕੋ ਹੀ ਰੀਝ ਕਿ ਕੋਈ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕਰਜ਼ਾ ਲਾਹ ਦਿਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਵੇਂ ਲੱਗੇ ਜਿਵੇਂ ਬੜਾ ਭਾਈ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਓਦੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜਦ ਬੜਾ ਭਾਈ ਤਾਂ ਸ਼ਿਪ ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਾਂ। ਉਦੋਂ ਬਦਮਾਸ਼ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤਰਸੇਮ ਦਿੱਲੀ ਹੀ ਮਿਲਿਆ। ਬੜਾ ਸਾਫ ਦਿਲ ਇਨਸਾਨ, ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕੱਦ ਕਾਠ, ਭਾਵੇਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਤਜਰਬਾ ਸੀ ਪਰ ਦੇਖਣੀ

ਪਾਖਣੀ ਤੇ ਬੋਲ ਚਾਲ 'ਚੋਂ ਸਾਦਾ ਜਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਤਰਸੇਮ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਟਲੀ 'ਚੋਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਸ਼ਿਪ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ।

ਤਰਸੇਮ ਤੇ ਮੈਂ ਇਟਲੀ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਲੈ ਕੇ ਇਟਲੀ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਵੀਰ ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੋਲੋਂ ਕਿਰਾਏ ਜੋਗੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਟਿਕਟਾਂ ਬੁੱਕ ਕਰਵਾ ਲਈਆਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਸਸਤੀ ਟਿਕਟ ਐਰੋਫਲੋਟ ਦੀ ਸੀ। ਰੂਸ ਵਿੱਚ ਦੀ ਇਟਲੀ ਦਾ ਸਫਰ ਤੇ ਤਰਸੇਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਅ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਯਾਤਰਾ ਸੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਅਗਲਿਆਂ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖਾਂਗਾ। ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮੇਨ ਟਰਮੀਨਲ 'ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਵਕਤ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਮਿਲੇ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਮੁੰਡੇ ਇਕੱਠੇ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਸੀ। ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਤਾ ਦੇ ਕੇ ਗਏ ਤੇ ਨਾਲੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਆਖਿਆ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਈਂ ਭਾਅ ਬਹਿ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਂਗੇ, ਬੜਾ ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਪੰਜਾਬ ਛੱਡਿਆ, ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਦਰਦ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਬੜੀ ਨੀਝ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸੀ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਦੋਹ ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਭਰ ਲਈਆਂ। ਆਪਣੀ ਚੁੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਵੇਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋਣ ਸਾਡੇ ਵਾਂਗ ਤੂੰ ਵੀ ਛੇਤੀ ਰੁਲ ਜਾਏਂਗਾ।

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਘਰਾਂ ਦੇ ਹੋਣ, ਦਿਲ ਕਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂ। ਰਾਤ ਨੀਂਦ ਨਾ ਆਈ ਤੜਕਸਾਰ ਕਿਤੇ ਅੱਖ ਲੱਗੀ ਤੇ ਮੈਂ ਕਵੇਲੇ ਉੱਠਿਆ। ਲੱਭਦਾ ਲਭਾਉਂਦਾ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਮੈਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਡੱਬਾ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸੌਂਦੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਜਦੋਂ ਸੰਧਿਆ ਵੇਲੇ ਦਾ ਘੁਸਮੁਸਾ ਜਿਹਾ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਹੱਥ ਪੈਰ ਧੋਅ ਕੇ ਮੈਂ ਰਹਿਰਾਸ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੱਪੜਾ ਹੱਥ ਆਇਆ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਿਰ ਢਕ ਕੇ ਤੇ ਟਿਕ ਟਿਕੀ ਲਾਅ ਕੇ ਪਾਠ ਸੁਣਿਆਂ, ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲੱਗੇ ਜੋ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗੇ। ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਜਕਦੇ ਜਕਦੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦੇ ਥਾਂ ਸਾਰੇ ਏਥੇ ਵੀਨੋਂ ਪੀਂਦੇ

ਹਨ। ਬਹੁਤਾ ਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਬੀਅਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਨਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ - ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਪਾਠ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਸਕੂਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਖ ਲੋਕੀਂ ਵੈਜੀਟੇਰੀਅਨ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਾਰੇ ਬੈਠ ਕੇ ਅਸੀਂ ਖੋਂ ਪੀਏ ਤੱਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਸਵੇਰੇ ਜਦ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਗਵਾਂਢੀ ਕਿਸਾਨ ਆ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦਿਹਾੜੀ ਲਾ ਆਵਾਂ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮਨ ਕਰ ਆਇਆ, ਪੱਚੀ ਮਿੱਲੇ ਜਾਣੀ ਪੰਦਰਾਂ ਡਾਲਰ ਦਿਹਾੜੀ ਦੇਣੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਟਰੈਕਟਰ ਟਰਾਲੀ ਗੈਰਾਜ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਮੈਂ ਟਰਾਲੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ (ਹਸ) ਤੂੜੀ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਦੀ ਟਰਾਲੀ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗੋਡੀ ਕਰਨ ਲਾ ਕੇ ਕਿਸਾਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਟਮਾਟਰ ਸਮਝ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਸਟਰਾਬੇਰੀ ਖਾ ਕੇ ਦੇਖੀ। ਕਿਸਾਨ ਆਪ ਖਾ ਆਇਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੈਮ ਸੈਂਡਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਏਨੀ ਭੁੱਖ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ, ਐਨੀ ਸਵਾਦ ਲੱਗੀ ਸੈਂਡਵਿੱਚ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਫਿਰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਇਸ ਵਾਰ ਸੂਰਜਮੁਖੀ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਵਿਛਾਉਣੀ ਸੀ। ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਫੁੱਟ ਲੰਬੇ ਤੀਹ ਪੈਂਤੀ ਪੌਂਡ ਦੇ ਪਾਈਪ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜਿੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕਲਿੱਪ ਲਾਉਂਦਾ ਓਨੇ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਟਰੈਕਟਰ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਉਸ ਵਕਤ ਪੂਰੀ ਕੰਡ ਵਿੱਚ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਐਨਾ ਥੱਕ ਗਿਆ ਕਿ ਬੱਸ ਪੁੱਛੋ ਨਾ। ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਫੁਹਾਰੇ (ਸਪਰਿੰਕਲ) ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ ਗੋਰਾ ਇਟਾਲੀਅਨ ਟਰੈਕਟਰ ਓਥੇ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਭੱਜ ਤੁਰਿਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਪਤਾ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇੰਜਣ ਬੰਦ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦਾ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਣ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੇਲ ਵਾਲੇ ਡਰੰਮ ਵਿੱਚ ਜਦ ਠੁੱਡ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਟੰਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਕੇ ਗੋਰਾ ਹੱਸਿਆ ਤੇ ਫਟਾ ਫਟ ਦੂਸਰਾ ਡਰੰਮ ਜੋ

ਡੀਜ਼ਲ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇੰਜਣ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਚੱਲਿਆ। ਬੜੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰੇ ਪਰ ਗੋਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇੰਜਣ ਚੱਲਿਆ ਨਾ। ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦੇ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗੋਰਾ ਜਾਣਦਾ। ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਟਰਾਈ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖਾਂ। ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਫਿਲਟਰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਫਿਲਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਚਰਾ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕੀ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲਵਾਂਡੇ ਵਰਗਾ ਇੱਕ ਬਰਤਨ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਥੋੜਾ ਡੀਜ਼ਲ ਪਾ ਲਿਆ। ਅੱਠ ਫਿਲਟਰ ਮੈਂ ਧੋ ਧੋ ਕੇ ਤੇ ਝਾੜ ਝਾੜ ਕੇ ਇੱਕ ਦਮ ਸਾਫ ਕਰ ਲਏ। ਤੇਲ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਫਿਲਟਰ ਵਾਪਿਸ ਕੱਸ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਇੰਜਣ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਇਟਾਲੀਅਨ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤਾ ਉਸ ਨੇ, ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਆਥਣ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਛੱਡ ਕੇ ਆਇਆ। ਐਡੀ ਵੱਡੀ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬੈਠ ਕੇ ਦੇਖਿਆ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਪੱਚੀ ਡਾਲਰ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮਿਲੇਗੀ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਬਟੂਏ 'ਚੋਂ ਲੱਖ ਦਾ ਨੋਟ ਕੱਢਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਸਰੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਲੱਖ ਲੀਰੇ ਦੇ ਸੱਠ ਡਾਲਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇੰਜਣ ਠੀਕ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਜਿਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲੱਖ ਦਾ ਨੋਟ ਮਿਲਿਆ।

••

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਦੇਸ਼

ਇਟਲੀ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਤਰਸੇਮ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਟਲੀ ਗੇੜਾ ਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਪੰਜਾਬੀ ਇਟਲੀ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਵਿਧ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਤਰਸੇਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਮੈਂ ਅਣਪਛਾਤੇ ਰਸਤਿਆਂ ਤੇ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਿੱਲਤ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਸਸਤੀ ਏਅਰਲਾਈਨ ਐਰੋਫਲੋਟ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਤੇ ਤਰਸੇਮ ਦਿੱਲੀ ਏਅਰਪੋਰਟ ਪਹੁੰਚੇ। ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਚੜ੍ਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਖੜੇ ਹੋਏ। ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੋ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰੀ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਰਸੇਮ ਦੇ ਅੱਗੇ ਖੜਾ ਸੀ ਜਦ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਨਵਾਂ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦੇਖ ਕੇ ਅਫਸਰ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ, ਕਿੱਥੇ ਚੱਲੇ ਹੋ ਸਰਦਾਰ ਜੀ? ਇਟਲੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਪ੍ਰੈਲ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੈ, ਕਣਕ ਦੀ ਕਟਾਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਘਰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਕਣਕ ਦੀ ਵ੍ਰਾਡੀ ਕਿਓਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ? ਫਿਰ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ। ਲੇਕਿਨ ਜਦ ਮੈਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕਣਕ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹਾਰਵੈਸਟਰ ਕੰਬਾਈਨ ਨਾਲ ਹੀ ਕਟਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਪਾਸਪੋਰਟ 'ਤੇ ਮੋਹਰ ਲਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿੱਧਰ ਜਾਣਾ, ਤਰਸੇਮ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਗੇ ਹੀ ਖਲੋ ਗਿਆ। ਤਰਸੇਮ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਤਾਂ ਅਫਸਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਇਟਲੀ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਕੀ ਹੈ? ਫਿਰਨ ਤੁਰਨ ਚੱਲਿਆਂ ਸੇਮਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਅਫਸਰ ਗਿਣੀਂ ਜਾਵੇ ਕਲਕੱਤਾ ਦੇਖਿਆ, ਸੇਮਾ ਕਹੇ ਨਹੀਂ। ਬੰਬਈ ਦੇਖਿਆ, ਸੇਮੇਂ ਨੇ ਫਿਰ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤਾਂ ਦੇਖ ਲਾ ਫਿਰ ਯੋਰਪ ਵੀ ਦੇਖ ਲਵੀਂ, ਏਨਾਂ ਆਖ ਪਾਸਪੋਰਟ ਸੇਮੇ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਸਕਿਓਰਟੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਭੀੜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰੀ ਗਿਆ, ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਜਾਣ ਮੈਂ ਵੀ ਜਾ ਬੈਠਾ ਸੀਟ ਤੇ ਪਰ ਮੈਂ ਡੌਰ ਭੌਰਿਆ ਸੇਮੇ ਨੂੰ ਭਾਲਾਂ। ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਉੱਡਣ ਤੱਕ ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਸੇਮਾ ਜਰੂਰ ਆ ਜਾਊ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾ ਮਿਲੀ।

ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵੀ ਓਪਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ

ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤਾ ਓਪਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ। ਲੇਕਿਨ ਮਾਸਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਜੀਬ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਰਕਾਲਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਰਾਤ ਮਾਸਕੋ ਰੁਕਣਾ ਹੈ ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰੋਮ ਦੀ ਫਲਾਈਟ ਮਿਲੇਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਕਮਰਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਛਫੋਪੰਜ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਿਆ ਤੇ ਸੋਚਦੇ ਸੋਚਦੇ ਦੀ ਅੱਖ ਲੱਗ ਗਈ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੇਰਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਮੈਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲਿਆ ਤਾਂ ਵੇਟਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਵਿੱਚ ਰਸੋਈ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਖਾਣਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ। ਜੱਕੋ ਤੱਕੀ ਕਰਦਾ ਮੈਂ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਡਾਈਨਿੰਗ ਹਾਲ ਤਕਰੀਬਨ ਖਾਲੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਬੈਠਾ ਮੈਂ ਖਾਣੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਸਕਦੀ ਹਾਂ? ਮੈਂ ਜਦ ਨਜ਼ਰ ਉਠਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਇੱਕ ਨਹਾਇਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਲੜਕੀ ਤਕਰੀਬਨ ਮੇਰੇ ਜਿੱਡੀ ਉੱਚੀ, ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਕਰਦਾ ਚੇਹਰਾ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਮ ਕਿਹਾ ਹਾਂ, ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬੈਠੋ ਬੈਠੋ। ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਲੜਕੀ ਮਾਸਕੋ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਉਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਟਰਾਂਜਿਟ ਵਿੱਚ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। “ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ?” ਮੈਂ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, “ਯੌਰਪ ਤੋਂ ਆਈ ਹਾਂ ਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ?” ਮੈਂ ਏਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਯੌਰਪ ਜਾ ਰਿਹਾਂ। ਸਾਡਾ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਕੁਝ ਇੰਡੀਅਨ ਕਰੰਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਉਸ ਨੇ ਯੌਰਪ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕਰੰਸੀ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਜੀਬ ਪਰ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਕਾਰਣ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮੇਹਰ ਸਦਕਾ ਅਸੀਂ ਤਕਰੀਬਨ ਬਾਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਘੰਟੇ ਐਨੇ ਵਧੀਆ ਬਿਤਾਏ ਕਿ ਤੇਈ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਇੱਕ ਛਿਨ ਭੰਗਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਵਰਨਾ ਦਿੱਲੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮਾਸਕੋ ਥਾਣੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵੀਹ ਰੁਬਲ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਰੁਬਲ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦੇ ਮਾਸਕੋ ਖਰਚ ਲਵੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਕਿ ਕੀ ਖਰੀਦਾਂ। ਇੱਕ ਬੋਤਲ ਤੇ ਵੀਹ ਰੁਬਲ ਲਿਖਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਖਰੀਦ ਲਈ। ਜਹਾਜ਼ ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਉੱਡ ਤੁਰਿਆ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੀ ਸੀਟ ਤੇ ਇੱਕ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡਾ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਮਾਸਕੋ ਤੋਂ ਖਰੀਦੀ ਬੋਤਲ ਕੱਢ ਕੇ ਦੇਖਣ ਲੱਗ

ਗਿਆ। ਨਾ ਬੀਅਰ ਨਾ ਵਿਸਕੀ ਇਹ ਹੈ ਕੀ? ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਵਾਈਨ ਹੈ। “ਪੀ ਕੇ ਦੇਖੀਏ” ਮੈਂ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸੁਲਾਹ ਮਾਰੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਝਿਜਕਿਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਾਈਨ ਪੀ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜਕ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਬੋਤਲ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਦੋਂ ਰੋਮ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਏਅਰਪੋਰਟ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਟੈਕਸੀ ਲੈ ਕੇ ਅੱਧਾ ਅੱਧਾ ਭਾੜਾ ਦੇ ਕੇ ਮੇਨ ਟਰਮੀਨਲ ਰੋਮ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਹੋਟਲ ਨੂੰ ਪੈਨਸ਼ਨ ਆਖਦੇ ਇਟਲੀ ਵਾਲੇ। ਮੈਨੂੰ ਤਰਸੇਮ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮਾਲਟਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਓਹ ਰੁਕਿਆ ਸੀ। ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮਾਲਟਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਲੱਭ ਗਈ। ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਰਾਇਆ ਪੁੱਛਿਆ। ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਇੱਕ ਰਾਤ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਹੋਸ਼ ਉਡ ਗਏ। ਮੈਨੂੰ ਘਬਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਦੇਖ ਕੇ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਲੀਰੇ ਦੇ ਛੇ ਡਾਲਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਓਹ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡਾ ਉਸ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਬੱਸ ਬੁਆਏ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਆਇਆ ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਰਾਇਆ ਦੇ ਕੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਿਆ।

••

ਪਰੰਠਾ

ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਮੰਦਰ ਬਨਾਉਣੇ ਚਾਹੇ ਲੇਕਿਨ ਸੰਪੂਰਣਤਾ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਐਨਾ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਿਆਂ ਪਰਮੰਨਿਆਂ ਪਰਿਵਾਰ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਅਫਸਰੀ ਠਾਠ ਨਾਲ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਦੋ ਭਰਾ ਗਜ਼ਟਡ ਅਫਸਰ ਲੇਕਿਨ ਮੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲ ਰਹੀ। ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦਾ ਤੇ ਛੁਪਣ ਲੱਗੇ ਦਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਫਰਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਕੀ ਕਰਾਂ ਕੀ ਨਾ ਕਰਾਂ, ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਜਾਵਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਜੇਬ ਖਰਚਾ ਮੰਗਣਾ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਲਗਦਾ ਸੀ ਲੇਕਿਨ ਅੱਜ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਅਰਥਹੀਣ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ। ਪਿੰਡ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਰਸੋਈ ਵਾਲੇ ਨੌਕਰ ਨੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਚਾਹ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਦੇ ਜਾਣੀ, ਰੋਟੀ ਵੇਲੇ ਰੋਟੀ ਮਿਲ ਜਾਣੀ। ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋ ਚਾਰ ਚੱਕਰ ਏਧਰ ਉਧਰ ਲਾ ਕੇ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿੱਚ ਅਸਤ ਹੋ ਜਾਣਾ।

ਮਾਰਚ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਪੀ ਕੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗਾ ਮੱਠੀ ਮੱਠੀ ਠੰਡ ਸੀ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਵਿਛੀ ਚਾਦਰ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰ ਲਈ। ਘਰੋਂ ਤੁਰਕੇ ਨਹਿਰ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਨਹਿਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਲੀਲ ਦੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਤੁਰਿਆ ਗਿਆ, ਨਹਿਰੇ ਨਹਿਰ ਤੁਰਦਾ ਜਲੰਧਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਪੰਜ ਕੁ ਮੀਲ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਸੀ। ਜਲੰਧਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਦੇਖੂ ਤਾਂ ਕੀ ਸੋਚੂ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਚਾਦਰ ਸਿਰ 'ਤੇ ਲਪੇਟ ਕੇ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰ ਲਈ, ਅੱਧਾ ਕੁ ਮੂੰਹ ਬੁੱਕਲ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਬੜੀ ਭੀੜ ਸੀ, ਜਿੱਧਰ ਨੂੰ ਲੋਗ ਤੁਰੇ ਜਾਣ ਉਧਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਰਿਆ ਜਾਵਾਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਆਉਂਦੀ ਗੱਡੀ ਰੁਕੀ, ਬਹੁਤ ਲੋਗ ਉਸ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਭੱਜ-ਭੱਜ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸੀ ਮੈਂ ਵੀ ਭੱਜ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਗੱਡੀ ਤੁਰ ਪਈ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੀਟ ਮਿਲੀ ਲੋਕੀਂ ਬੈਠਦੇ ਗਏ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੁਸਾਫਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੇਰੇ ਲਾਗੇ ਬੈਠੀ ਇੱਕ ਔਰਤ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਣ

ਲੱਗੀ, ਵੀਰਾ ਤੂੰ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਖੁਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ। ਵੀਰਾ ਸੁੱਖ ਤਾਂ ਹੈ? ਕੀ ਗੱਲ ਬੋਲਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਓਹ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦਿਖਾ ਰਹੀ ਸੀ ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠਣਾ ਔਖਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਚੱਲਦੀ ਗੱਡੀ 'ਚੋਂ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾਵਾਂ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਆ ਕੇ ਰੁਕੀ। ਮੈਂ ਫਟਾ ਫਟ ਗੱਡੀ 'ਚੋਂ ਉਤਰ ਗਿਆ।

ਜੇ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਪਾ ਕੇ ਦੇਖਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਦਮ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਲੈਂਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸੀ ਨਹੀਂ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਕਾਂਤ ਭਾਲਦਾ ਭਾਲਦਾ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਮਾੜਾ ਹਨੇਰਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਇੱਕ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਬਣੇ ਥੜੇ ਤੇ ਮੈਂ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਥੜੇ ਤੇ ਕੋਈ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਭੱਠੀ ਬਾਲ ਕੇ ਕੁਝ ਪਕਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਣਾ। ਭੱਠੀ ਹਾਲੇ ਪੂਰੀ ਗਰਮ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਤੁਰ ਤੁਰ ਕੇ ਥੱਕਿਆ ਮੈਂ ਉਸ ਥੜੇ ਤੇ ਚਾਦਰ ਉੱਪਰ ਲੈ ਕੇ ਲੇਟ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ। ਤੜਕੇ ਉੱਠਿਆ ਠੰਡ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਭੱਠੀ ਦੀ ਗਰਮੀ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਠੰਡੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਚਾਦਰ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਤੁਰਨ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਗਰਮੀ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਸੂਰਜ ਵੀ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ, ਮੈਂ ਜੀ ਟੀ ਰੋੜ ਦੇ ਪਾਸੇ ਪਾਸੇ ਤੁਰਿਆ ਗਿਆ। ਹਾਲੇ ਸਵੇਰਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਫਲੌਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਲੋਕ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਪਰੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮੈਂ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਜਾਂਦੀ ਇੱਕ ਸੜਕ ਤੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਉਸ ਸੜਕ ਤੇ ਮੈਂ ਹਾਲੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੂਰ ਹੀ ਗਿਆ ਸਾਂ ਕਿ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਤੇ ਜੰਡਿਆਲਾ ਲਿਖਿਆ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਕੋਈ ਪੁੱਛੂ ਕਿੱਥੇ ਚੱਲਿਆਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਸੜਕ ਤੇ ਡਿਗਿਆ ਕਿਸੇ ਦਾ ਗੱਨਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਚੂਪਦਾ ਤੁਰਿਆ ਗਿਆ। ਗੱਨਾਂ ਚੂਪਣ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੱਲ ਦਾ ਕੁਝ ਖਾਧਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਖੈਰ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਤੁਰਿਆ ਗਿਆ।

ਤਕਰੀਬਨ ਦੁਪੈਹਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਕੂਲ ਸੜਕ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾਲ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੜਕ ਦੇ ਕੰਡੇ ਤੇ ਕਈ ਦਰਖਤ ਸਨ। ਦੁਪੈਹਰ ਵੇਲੇ ਗਰਮੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਚੁੱਭ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਥਕਾਵਟ ਵੀ

ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਚ ਕੇ ਇੱਕ ਦਰਖਤ ਹੇਠਾਂ ਮੈਂ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਹਾਲੇ ਬੈਠਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਹੋਈ। ਬੱਚੇ ਦੌੜੇ ਦੌੜੇ ਆਏ, ਪੰਜ ਸੱਤ ਬੱਚੇ ਉਸੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠਾਂ ਆ ਬੈਠੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਲੰਚ ਖੋਹਲ ਕੇ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਗਜ ਦੂਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਕੱਪੜੇ ਲੱਤੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਸਰਦੇ ਪੁਜਦੇ ਘਰ ਦਾ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੋਟੀ ਵਾਲਾ ਡੱਬਾ ਖੋਲਿਆ, ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪਰੌਠਾ ਕੱਢਿਆ ਤੇ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਏਨੀ ਵਧੀਆ ਮਹਿਕ ਆਈ ਕਿ ਰੋਕਦਿਆਂ ਰੋਕਦਿਆਂ ਵੀ ਮੈਂ ਉਸ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੁਰਕੀਆਂ ਗਿਣਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਬੱਚੇ ਦਾ ਹਾਣੀ ਪਰਮਾਣੀ ਇੱਕ ਲੜਕਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਲੰਬਾ ਜਿਹਾ ਝੱਗਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗਾ, ਝੱਗੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਕ ਦੋ ਮੋਰੀਆਂ ਸਨ। ਇੱਕ ਮੋਰੀ ਵਿੱਚ ਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਢਿੱਡ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਲਾਗੇ ਆ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪਰੌਠਾ ਖਾ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਬੁਰਕੀਆਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਨ੍ਹੀਝ ਨਾਲ ਗਿਣਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਏਨਾ ਗਵਾਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਬੁਰਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿ ਦੋ ਵਾਰ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲੀ ਫਟੀ ਹੋਈ ਕਮੀਜ਼ ਦੀ ਮੋਰੀ ਵਿੱਚ ਗਈ ਤੇ ਅਚੇਤ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਮੀਜ਼ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਹੋਰ ਪਾੜ ਲਿਆ।

ਇੱਕ ਤਾਜ਼ੀ ਸੂਈ ਲਗਦੀ ਕੁੱਤੀ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲਾਗੇ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਮੈਂ, ਨੰਗੇ ਢਿੱਡ ਵਾਲਾ ਮੁੰਡਾ ਅਤੇ ਤਾਜ਼ੀ ਸੂਈ ਕੁੱਤੀ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨੇ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪਰੌਠਾ ਖਾ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਵੱਲ ਟਿਕਟਿਕੀ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਇੱਕ ਪਰੌਠਾ ਖਾ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਰੱਜ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਰੌਠਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅੱਧਾ ਪਰੌਠਾ ਤੋੜ ਕੇ ਕੁੱਤੀ ਵੱਲ ਸੁੱਟਿਆ, ਕੁੱਤੀ ਨੇ ਹਾਲੇ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਲਾਇਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਲਾਗੇ ਖੜੋਤੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕੁੱਤੀ ਨੂੰ ਦਬਕ ਕੇ ਪਰੌਠਾ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਤੇ ਫਟਾ ਫਟ ਖਾ ਗਿਆ। ਕੁੱਤੀ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾ ਗਿਆ, ਕੁੱਤੀ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾ ਗਿਆ, ਰੌਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਕਈ ਹੋਰ ਬੱਚੇ ਵੀ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਜੇ ਅੱਧਾ ਪਰੌਠਾ ਹਾਲੇ ਬਚਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਫਿਰ ਉਸ ਲੜਕੇ ਨੇ ਕੁੱਤੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸੁੱਟਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਉਸ ਲੰਬੇ ਝੱਗੇ ਵਾਲੇ ਮੰਡੇ ਨੇ ਬੜੀ ਫੁਰਤੀ ਕੀਤੀ। ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਕੁੱਤੀ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵੀ ਨਾ ਲਾਉਣ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ---- ਹੋ ਈ ਓਏ- ਹੋ ਈ ਓਏ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗਾ ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਪਰੌਠੇ ਦਾ ਮਜ਼ਾ ਲੈਂਦਾ ਟਪੂਸੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਸਕੂਲ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਭੂਆ

ਭੂਆ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਾਪ ਦੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਹੀ ਪਿੰਡ ਭੂਆ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੁਣਿਆਂ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਜੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗਣੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਹੀ ਆਖ ਦੇਂਦੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਗੁੱਸਾ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸੁਣੇ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਐਸਾ ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਜਿੱਥੇ। ਭੂਆ ਨੇ ਰੌਣਕ ਨਾ ਲਾਈ ਹੋਵੇ। ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਜ ਮੁਕਾ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਕੋਲ ਚਲੇ ਜਾਣਾ। ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕੱਤਣਾ ਸਿਖਾਉਣਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੁਣਨਾ ਸਿਖਾਉਣਾ। ਸਾਡੇ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਦਲਾਨ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ। ਸੁਣਿਆ ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਤੋਂ ਮਸ਼ੀਨ ਚਲਾਉਂਦਿਆਂ ਜਾਂ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਕਟਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਗਲਤੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ਤਾਂ ਭੂਆ ਨੇ ਬੜਾ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਸਿੱਟਣਾ ਪਰ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਭੂਆ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਸਲਾਈ-ਕਢਾਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਲੈਣੀ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਭੂਆ ਵੱਲੋਂ ਉਸ਼ਾ ਮਸ਼ੀਨ ਦਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣੀ। ਸੌਹਰੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਭੂਆ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਭੁੱਬੀਂ ਰੋਂਦੀਆਂ।

8 ਜਨਵਰੀ, 1964 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤਰਕਾਲਾਂ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਖਿੱਚੋ ਖੂੰਡੀ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਅੰਗ ਰਹਿ ਓਏ ਅੰਗ ਰਹਿ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾ ਰਹੇ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਈ ਕਿ ਕੋਈ ਔਰਤ ਲੰਘ ਰਹੀ ਹੈ, ਖੇਡ ਰੁਕ ਗਈ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਲਮੀਕ ਸੋਹਣ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਤਾਰੋ ਡੂੰਘਾ ਘੁੰਡ ਕੱਢੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਤਾਰੋ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਗੇਟ ਥਾਣੀਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵੜਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ। ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਖੇਡਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਫਿਰ ਓਹੀ ਓਹੀ ਰੌਲਾ ਅੰਗ ਰਹਿ ਬਈ ਅੰਗ। ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹੀ ਕੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਓਹੀ ਤਾਰੋ ਜੋ ਘੁੰਡ ਕੱਢ ਕੇ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਦੀ ਚੁੱਪ ਚੁਪੀਤੀ ਲੰਘਦੀ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇਖੀ ਸੀ, ਨੱਠੀ ਆਵੇ। ਚੁੰਨੀ ਵੀ ਘੁੰਡ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤਾਰੋ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜੀ ਹੋਈ। ਵਾਲ ਵੀ ਅੱਧੋਂ ਵੱਧ ਖਿੱਲਰੇ ਹੋਏ, ਇਕ ਦਮ ਫਿਰ ਖੇਲ ਰੁਕ

ਗਈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਕੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਤਾਰੇ ਨੇ ਨੱਠੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਚੀਕ ਮਾਰ ਕੇ ਉੱਚੀ ਦੇਣੀ ਕਿਹਾ, “ਭੂਆ ਮੁੱਕ ਗਈ, ਭੂਆ ਹੈ ਨਈਂ।” ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਪੰਜਾਂ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਸਾਡੇ ਘਰ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਬੈਠੀ ਗਏ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਤੋਂ ਲਫਜ਼ ਹੀ ਮੁੱਕ ਗਏ ਹੋਣ। ਦਲਾਨ ਵਿੱਚ ਦੋ ਦਰੀਆਂ ਅੱਧ ਵਿਚਾਲੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਉਸ ਦਲਾਨ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਬੈਠਕ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਾਂ, ਕਦੇ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ ਕੱਤਿਆ ਨਾ ਹੀ ਬੁਣਿਆਂ।

ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੱਖਣੀ ਸਰਾਂ ਵੇਂਈਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਏ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਖਾਦਿਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੁੱਕ ਸਕਦੀਆਂ, ਏਨੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਏ, ਪਰ ਪਿੰਡ ਆ ਕੇ ਜਦ ਭੂਆ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਮੱਛੀ ਨਾ ਤੁੜਕੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਦੀ ਢਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿੱਟ ਕੇ ਆਏ। ਲੋਹੜੀ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਹਾਲੇ ਪੰਜ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਸਨ ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਤਾਂ ਕਈਆਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਘਰੋ-ਘਰੀਂ ਜਾ ਕੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਪਰ ਉਸ ਸਾਲ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਨਾ ਕਿਸੇ ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਏ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਰ ਸਾਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੇ ਧੂਣੀਂ ਲਾਈ। ਛੇਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਸਾਂ ਮੈਂ, ਸਾਡੇ ਘਰੋਂ ਸਕੂਲ ਤਕਰੀਬਨ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਜੇ ਕਦੇ ਸਕੂਲੋਂ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਣਾਂ ਜਾਂ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾਂ ਤਾਂ ਮਾਸਟਰ ਬੜਾ ਮਾਰਦੇ। ਦੋ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਜਦ ਸਕੂਲੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਡਰ ਲੱਗੇ ਲੇਕਿਨ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਝਿੜਕਿਆ ਵੀ ਨਾ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਣ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਹੋਈ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲੰਚ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕੂਲੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਮੈਂ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਜਦ ਛੋਲੇ-ਭਟੂਰੇ ਲੈਣ ਲਈ ਖੀਸੇ 'ਚੋਂ ਟਕਾ ਕੱਢਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਜਮਾਤੀ ਮੈਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਗਏ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰਲ ਬੈਠ ਕੇ ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਧਾ। ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਮਿੰਟ ਖੇਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਲੀਕ ਮਾਰ ਕੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਬਸਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਕਉਡੀ ਖੇਲਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਉਮਰ ਦਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਦਮ ਪਾਉਣਾ ਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਸਿੱਟ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਮ ਪਾਏ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ ਪਕੜਿਆ।

ਪੰਦਰਵੀਂ ਜਮਾਤ

ਲਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਿਜ ਜਲੰਧਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਐਮ. ਏ. ਕਰਦਿਆਂ ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰੀ ਹੋ ਨਿੱਬੜੀਆਂ ਜੋ ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ। ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਲੈਕਚਰ ਦੇਣੇ ਅਸੀਂ ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਨੋਟ ਲਿਖ ਸਕਣੇ ਲਿਖੀ ਜਾਣੇ। ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਓਦੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਸਭ ਨੇ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕਾਪੀ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਖਰੀਦੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਰਜਿਸਟਰ ਵਰਗੀ ਕਾਪੀ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਇਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਕਾਪੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਖਾਤਰ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਜਦ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਕਿ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੁੱਨੜ ਲਿਖ ਕੇ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪੰਦਰਵੀਂ ਜਮਾਤ ਲਿਖਾਂ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਨਾਮ ਤਾਂ ਬੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਜਦ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਹੋਣੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਜਮਾਤੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਪੰਦਰਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਾਲਾ ਕਹਿਣਾ।

ਚਾਰ ਪੀਰੀਅਡ ਲਗਦੇ ਰੋਜ਼, ਵਿਚਾਲੇ ਕਈ ਵਾਰ ਜਦ ਖਾਲੀ ਪੀਰੀਅਡ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਾਲਿਜ ਕੈਨਟੀਨ ਤੇ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਚਲੇ ਜਾਣਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਲਾਸ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਢੇਸੀ ਦਾ ਲੰਬਾ ਲੈਕਚਰ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਸਾਰੀ ਕਲਾਸ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਸਾਡੇ ਭਾਣੇ ਅਗਲਾ ਪੀਰੀਅਡ ਖਾਲੀ ਸੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹੀ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੁਖਤਿਆਰ ਦਾਈਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਯਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਬੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ ਕੁਵਤਾ ਸੁਣਾਓ। ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਕਲਾਸਫੈਲੋ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਾਲੀ ਕੁਰਸੀ ਮੋਹਰੇ ਜੋ ਮੇਜ਼ ਪਿਆ ਸੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਢਾਸਣਾਂ ਲਾ ਕੇ ਖੜਾ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਚੜਦੀ ਮਾਲੀ ਉਮਰ ਸੀ ਤੇ ਕੁਝ ਐਸੀ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਸੀ :-

ਮੁਟਿਆਰੇ ਕੱਚ ਕਮਾਈਂ ਨਾ, ਕਿਤੇ ਲੀਕ ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਲਾਂਈ ਨਾ।

ਮੈਨੂੰ ਰੱਜ ਰੱਜ ਲੋਹੜੀ ਸੇਕਣ ਦੇ, ਦੇਖੀਂ ਕਿਤੇ ਅੱਗ ਬੁਝਾਈਂ ਨਾ।

ਮੁਟਿਆਰੇ ਕੱਚ ----

ਸਾਡੇ ਜਖਮ ਅਵੱਲੋ ਭੈੜੇ ਨੀ, ਸਿਦਕਾਂ ਨਾਲ ਪੈ ਗਏ ਖਹਿੜੇ ਨੀ।
ਰੰਗ ਰੱਤੇ ਸਿਦਕ ਹੀ ਮਾਣ ਰਹੇ, ਕਿਤੇ ਇਹ ਵੀ ਖੋਹ ਲੈ ਜਾਈਂ ਨਾ।

ਮੁਟਿਆਰੇ ਕੱਚ —

ਸਾਡੇ ਜਿਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੱਤ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੀ ਕੁੱਲੀ ਉੱਪਰ ਛੱਤ ਨਹੀਂ।
ਇਹ ਪਿੰਜਰ ਕੰਧਾਂ ਸੱਖਣੀਆਂ, ਮੁਖ ਮੋੜ ਕੇ ਇਹ ਵੀ ਢਾਈਂ ਨਾ।

ਮੁਟਿਆਰੇ ਕੱਚ ----

ਤੁਰਦੇ ਦੇ ਪੈ ਗਏ ਛਾਲੇ ਨੀ, ਅਸਾਂ ਦਿਲ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪਾਲੇ ਨੀ।
ਸਾਡੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਇਹ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ ਦੇਖੀਂ ਕਿਤੇ ਵਾਟ ਵਧਾਈਂ ਨਾ।

ਮੁਟਿਆਰੇ ਕੱਚ ਕਮਾਈਂ ਨਾ, ਕਿਤੇ ਲੀਕ ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਲਾਈਂ ਨਾ।

ਹਾਲੇ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਮ ਪੂਰੀ ਵੀ ਨਾ ਹੋਈ, ਮੈਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸਾਂ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕਲਾਸਫੈਲੋ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰਨਗੇ, ਕੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਲਾਸ ਸਾਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਆਣ ਖੜੀ ਹੋਈ। ਇਹ ਕੇਹੜੀ ਕਲਾਸ ਹੈ? ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਖੜੇ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਖਲੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਨੋਟ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਰਜਿਸਟਰ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਈ ਖੜਾ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਵੀ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਜਿਸਟਰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, ਪੰਦਰਵੀਂ ਜਮਾਤ। ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਅੱਗ ਵਰੋਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਬੜੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕਰਦਾ? ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜੀ ਮਖੌਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਮਜ਼ਬੂਨ ਦੀ ਪੰਦਰਵੀਂ ਜਮਾਤ ਹੈ। ਗਰਮੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫਿਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਾਂ? ਮੁਆਫ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਣੀ ਪਾਖਣੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਹੀ ਲਗਦੇ ਹੋ - ਮੈਨੂੰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਟੋਕ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਰਜਿਸਟਰ ਦੇਖ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ? ਮੈਂ ਫਿਰ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਤੇ ਨਾਲੇ ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਜੀ ਰਜਿਸਟਰ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਵੀ ਹੈ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਮੇਰੇ ਰਜਿਸਟਰ ਤੇ ਲਿਖੇ ਪੰਦਰਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੇ ਪਈ, ਇੱਕ ਦਮ ਮੱਥੇ ਦੀਆਂ ਤਿਉੜੀਆਂ ਹਟ ਗਈਆਂ। ਚਲੋ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੋ, ਮੈਂ ਏਥੇ ਕਲਾਸ ਲਾਉਣੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰਦਿਆਂ ਚੇਹਰੇ ਤੋਂ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੁਆਫ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੀ ਕਲਾਸ ਕੰਨ ਝਾੜਦੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ। ●●

ਮੁਕੱਦਰ

ਮੈਂ ਕਿਧਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਪੜ੍ਹਿਆ, “ਹਸਤ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾਂ ਕਰੋ, ਹੱਥ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਤਕਦੀਰ ਦੇ”। ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਵੀ ਠੀਕ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਅਸੀਂ ਕਰਾਂਗੇ ਉਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਹੀ ਕਿਸਮਤ ਚਮਕ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਨਾਮ ਸਾਨੂੰ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਲੇਕਿਨ ਇੱਕ ਨਾਮ ਅਸੀਂ ਆਪ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚੰਡ ਕੇ ਮੇਹਨਤ ਕਰਕੇ ਕੁਸ਼ਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੰਗਲ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਵਾਨ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਗਲਤ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਨਾਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਚੋਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣ ਲੱਗਾ ਚੋਰ ਨੂੰ ਚੋਰ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਲੋਕ ਜਾਨਣਗੇ। ਜੇ ਕਰਾਂਗੇ ਸੋ ਭਰਾਂਗੇ। ਲੇਕਿਨ ਕਈ ਵਾਰ ਐਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕਰ ਸਕਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਾਂ –

ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਕਾਲਾ ਸੰਘਿਆਂ ਦਸ ਸਾਲ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਤੱਕ ਕਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਐਸੇ ਸਨ ਜੋ ਦਸੇ ਸਾਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਲਾਸਫੈਲੋ ਰਹੇ। ਕਈ ਮੇਰੇ ਜਮਾਤੀ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਯਾਦ ਹਨ। ਕਾਲੇ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਸੋਮਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦਸੇ ਸਾਲ ਜਮਾਤੀ ਰਿਹਾ। ਘਮਿਆਰਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੋਮਾ ਸਾਡੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚ ਸੋਮੇ ਦੇ ਨੰਬਰ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੇ। ਹਰ ਸਾਲ ਦੀ ਤਰਾਂ ਦਸਵੀਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਸੋਮੇ ਦੇ ਐਨੇ ਨੰਬਰ ਆਏ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਈ। ਕਾਲਾ ਸੰਘਿਆਂ ਸਕੂਲ ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਸੋਮੇ ਦੀ ਫੋਟੋ ਲਾਈ ਗਈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਫੋਟੋ ਤੇ ਮੋਟਾ ਮੋਟਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, “ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਹੀਰਾ”। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਨੌਵੀਂ ਕਲਾਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵਿਦਾਇਗੀ ਪਾਰਟੀ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਂ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਇੱਕ ਗੀਤ ਸੁਣਾਇਆ, “ਹਮ ਛੋਡ ਚਲੇ ਹੈਂ ਮਹਿਫਲ ਕੋ ਯਾਦ ਆਏ ਕਭੀ ਤੋ ਮਤ ਰੋਨਾ” – ਇੱਕ ਗਰੁੱਪ ਫੋਟੋ ਜੋ ਉਸ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਲਈ ਗਈ ਸੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹਾਲੇ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਮਾਂ ਆਪਣੀ ਤੋਰੇ ਤੁਰਦਾ ਗਿਆ, ਦਸ ਸਾਲ ਇਕੱਠੇ ਰਹੇ ਅਪ੍ਰੈਲ ਉਨੀ ਸੌ

ਅਠਾਟ ਵਿੱਚ ਐਸੇ ਵਿੱਛੜੇ ਕਿ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਿੱਧਰ ਚਲੇ ਗਏ ਸਾਰੇ। ਉਨੀ ਸੌ ਪੰਝੱਤਰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਪੂਰਥਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜੱਫਾ ਮਾਰਿਆ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕੋਈ ਮਸਾਂ ਲੱਭਾ ਹੋਵੇ। ਗਲਵੱਕੜੀ 'ਚੋਂ ਅਪਣੱਤ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਬਾਹਵਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਵੀ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜਦ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸੋਮਾ, ਉਹ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦੋਬਾਰਾ ਘੁੱਟ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਚਾਹ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਮੀਕਾ, ਮੱਦੀ, ਸਿੰਦੀ, ਮਨ੍ਹੋਰੀ, ਚਰਨ, ਅੱਜੂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਜਮਾਤੀਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। ਲਹਿੰਬੀ ਕਿਓਂਕਿ ਇੰਡੀਆ ਲੈਵਲ ਦਾ ਖਿਡਾਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ। ਛੇ ਸਾਲ ਹੋਸਟਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕੇਹੜਾ ਕਿੱਧਰ ਗਿਆ। ਚੱਲ ਬਾਕੀ ਗੱਲਾਂ ਛੱਡ ਤੂੰ ਦੱਸ ਸੋਮਿਆਂ ਕੀ ਕਰਦਾਂ ਅੱਜ ਕਲ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੌਲਜ ਵਿੱਚ ਟੀਚਰ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸਰਚ ਸਕਾਲਰ, ਐਨਾ ਵਧੀਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ ਸੋਮਾ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਐਮ. ਏ. ਥੋੜੇ ਕੀਤੀ ਹੋਣੀਂ ਸੋਮੇ ਨੇ।

ਸੋਮੇ ਦਾ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਾ ਕਰੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਟਿਕਟਿਕੀ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖੀ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਉਡੀਕਣ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਗਮੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਸਭ ਠੀਕ ਠਾਕ ਆ ਨਾ, ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ? ਹਾਂ ਸਭ ਠੀਕ ਠਾਕ ਕਹਿੰਦਿਆ ਸੋਮੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਕਿਸਮਤ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਕੌਣ ਬਦਲ ਸਕਦਾ, ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਮੁਕੱਦਰ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ, ਜਕਦਿਆਂ ਜਕਦਿਆਂ ਸੋਮੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਆਖ ਸੁਣਾਈ। ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਹਾਲੇ ਕੌਲਜ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕਮਾਈ ਦਾ ਮੇਨ ਸਾਧਨ ਇੱਕ ਖੋਤਾ ਕੁਝ ਗਲਤ ਚੀਜ਼ ਖਾ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਉਸ ਖੋਤੇ ਤੇ ਇੱਟਾਂ ਲੱਦ ਕੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਬਾਪ ਗਰਧਾਰੀ ਦੇ ਭੱਠੇ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਲਾਹ ਕੇ ਆਉਂਦਾ। ਜੋ ਕਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦਾ ਖਰਚਾ ਚੱਲਦਾ। ਖੋਤਾ ਕਾਹਦਾ ਮਰ ਗਿਆ ਸਾਡਾ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਮੰਗੂ ਸੰਧੂ ਚੱਠੇ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਦੁਕਾਨ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਘਰ ਦਾ ਦਾਲ ਫੁਲਕਾ ਚੱਲੀ ਜਾਂਦਾ - ਸੋਮਾ ਆਪਣੀਂ ਕਹਾਣੀਂ ਸੁਣਾਵੇ ਤੇ ਮੈਂ ਟਿਕ ਟਿਕੀ ਲਾ ਕੇ ਸੋਮੇ ਵੱਲ ਦੇਖੀ ਜਾਵਾਂ, ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਲੇਕਿਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਲਿਖੇ ਮੁਕੱਦਰ ਦਾ ਵਹੀ ਖਾਤਾ ਘੁੰਮੀਂ ਜਾਵੇ।

ਕਲਾਕਾਰ ਕਲਰਕ

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਐਨੇ ਪੱਤਣ ਤਰਨੇਂ ਪੈਣਗੇ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਬੈਠਣਾ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਪਰੋਗਰਾਮ ਜੋ ਹੋਣਾ ਓਹ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਨਾ ਹੋਣਾ। ਜਾਂ ਨਵੀਂ ਛਪੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਤੇ ਚਰਚਾ ਛਿੜ ਪੈਣੀ। ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਸਕਣਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਐਮ.ਏ.ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੀ ਪੁੱਛਣਾ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਨੌਕਰੀ ਸੈਵਨ ਅਲੈਵਨ ਸਟੋਰ ਦੀ ਕਲਰਕੀ ਮਿਲੀ। ਚਲੋ ਏਨਾ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਕਲਾਕਾਰ ਤੇ ਕਲਰਕ ਦੇ ਸਪੈਲਿੰਗ ਤਾਂ ਓਹ ਹੀ ਰਹੇ ਥੋੜਾ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਹੋਏ ਖੈਰ ਜਿੱਥੇ ਰੱਖੇ ਮੇਰੇ ਸਾਈਆਂ ਕਲਰਕੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਈ ਐਸੇ ਤਜਰਬੇ ਹੋਏ ਜੇਹੜੇ ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੰਗ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਸੰਪੂਰਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਐਸੇ ਕੁਝ ਤਜਰਬੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਾਂ:-

ਐਕਸਨੌਰਡ ਵੈਂਚੂਰਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪੰਜਾਬੀ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਗਮੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਬੈਠੇ ਖਾ ਪੀ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਸੈਣੀ ਵੀ ਜ਼ਰਾ ਮੂਡ ਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਦੇ, ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਮੇਰਾ ਸਟੋਰ ਵਿਕਾਓ, ਸੈਟੀਕੁਆਏ ਲਿੱਕਰ ਵੇਚਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਨੀਆਰਡਰ ਲੈਣਾ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਚਲੋ ਸੈਟੀਕੁਆਏ ਲਿੱਕਰ ਤੋਂ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾਲੇ ਜ਼ਰਾ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਾਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਸਟੋਰ। ਸੁੰਨਾ ਜਿਹਾ ਇਲਾਕਾ ਸੀ ਨਾ ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਦਿਸੇ, ਬੁਹਾ ਖੁੱਲਾ ਸੀ ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਾਊਂਟਰ ਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਸੰਜੇ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਘਰਾੜੇ ਮਾਰੇ। ਹਲੂਣਕੇ ਜਗਾਇਆ ਮੈਂ ਤੇ ਕਿਹਾ ਸੰਜੇ ਯਾਰ ਮਨੀਆਰਡਰ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਕਾਊਂਟਰ ਦੇ ਬੱਲਿਓਂ ਮਨੀਆਰਡਰ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਆਪੇ ਬਨਾ ਲੋ ਆਖ ਕੇ ਫਿਰ ਸਿਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਘਰਾੜੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਮਨੀਆਰਡਰ ਤਾਂ ਨਾ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕੇ ਸੈਣੀ ਕਿਓਂ ਵੇਚਣਾ ਚਾਉਂਦਾ। ਥੋੜੇ ਪੈਸੇ ਮੈਂ ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਥੋੜਾ ਉਧਾਰ ਕਰਕੇ ਲਿੱਕਰ ਖਰੀਦ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕਲਰਕੀ ਕਰਦਿਆਂ ਬੀਤ ਗਈ।

ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਤੀਵੀਂ ਆਦਮੀਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਲਰਕੀ ਕਰਦੇ। ਇੱਕੋ ਕਾਰ ਸੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਉਣਾ, ਦੋਵੇਂ ਬੱਚੇ ਸਕੂਲੋਂ ਸਿੱਧੇ ਸਟੋਰ ਤੇ ਲੈ ਜਾਣੇ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਹੀ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ। ਅਸੀਂ ਮੇਹਨਤ ਬੜੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਸਟੋਰ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ ਸਟੋਰ ਤੇ, ਸਾਡਾ ਇੱਕ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਗਾਹਕ ਆਇਆ। ਸਾਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਇਹ ਤੇਰਾ ਕੀ ਲਗਦਾ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਹੈ, ਹਸਬੈਂਡ। ਸਾਡੇ ਉਸ ਗਾਹਕ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਾ ਆਇਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਭੱਦਾ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਤੇਰਾ ਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਕੋਲ ਖਲੋਤਾ ਉਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਬੜੇ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕਹੀ ਜਾਵੇ ਇਮਪੋਸੀਬਲ ਹੋ ਗੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਜੇ ਇਹ ਤੇਰਾ ਪਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਛੇਤੀ ਤਲਾਕ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਨਾਲੇ ਦੋ ਚਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਸੀ ਉਹ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਉੱਟ ਪਟਾਂਗ ਬੋਲੀ ਜਾਵੇ। ਸੌਦਾ ਲੈ ਕੇ ਜਦ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਕਹਿ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਡਾਈਵੋਰਸ ਹੋ ਗਿਆ ਮੈਨੂੰ ਕਾਲ ਕਰੀਂ।

ਮੈਂ ਸੋਚਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਰੰਗ ਹਨ। ਇੱਕ ਦਮ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਗਾਹਕ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ। ਅੱਧਖੜ ਉਮਰ ਦਾ ਚਿੱਟੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲਾ ਇਹ ਗਾਹਕ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਆਉਂਦਾ। ਤਿੰਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕੈਂਡੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਰੋਜ਼ ਕਹਿੰਦਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਪੂਰੇ ਕਰਨੇ ਔਖੇ ਹਨ ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਰੋਜ਼ ਦੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਿਗਰਟਾਂ ਦੀਆਂ ਡੱਬੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ ਕਹਿੰਦਾ ਪਤਨੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵੀ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਕੀ ਕਰੀਏ। ਸਿਗਰਟਾਂ ਤੇ ਕੈਂਡੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਟੋਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਅਖਰੋਟ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਬੈਠਦਾ। ਕਈ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅਖਰੋਟ ਦੇ ਦਰਖਤ ਥੱਲੇ ਬੈਠਕੇ ਉਹ ਰੋਜ਼ ਤਿੰਨੇ ਕੈਂਡੀਆਂ ਖਾ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਸਿਗਰਟਾਂ ਵੀ ਆਪੇ ਹੀ ਪੀਂਦਾ। ਮੈਂ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਕਦੇ ਸ਼ਾਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬੱਚੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ। ਕਲਰਕੀ ਕਰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਇਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰਕੇ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੀ ਪਿਆਸ ਮਿਟਾ ਲੈਂਦਾ। ●●

ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ

ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਨੇ। ਅੱਜਕਲ ਜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੌ ਡਾਲਰ ਕੋਈ ਖੇਡ ਮੇਲਾ ਦੇਖਣ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਨੱਕ ਬੁੱਲ ਵੱਟਦਿਆਂ ਹੀ ਜ਼ੇਬ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਘਰ ਵਾਪਸੀ ਵੇਲੇ ਯਾਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਿੱਥੇ ਖਰਚਿਆ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਰਾਤ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਜਦੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਸੌਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਬੱਤੀ ਜਗਦੀ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਉਠਕੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਬਿਸਤਰਾ ਸਿੱਧਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ਸਿੱਧੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਚਵਾਨੀ ਟੰਨ ਕਰਕੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਡਿੱਗੀ। ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਵਾਨੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜ਼ੇਬੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਨਾਲੇ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ 'ਹੱਤ ਤੇਰੀਕੀ, ਮੇਰੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਇਸ ਚਵਾਨੀ ਨੇ ਖਰਾਬ ਕੀਤੇ ਰਾਤੀਂ। ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਬਾਰਾ ਚਵਾਨੀ ਦਾ ਫਰਕ ਕੱਢਦੇ ਰਹੇ ਅੱਜ ਸਿਰਫ ਪੈਸੇ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਘਟ ਗਈ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਮਤ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਈ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਐਸਾ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਿਸ ਉਮਰ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਅਲਕੋਹਲ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਜ ਵੀ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ 1968-69 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਕਾਲਜੀਏਟ ਬਣੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਠੋਕੇ ਵੀ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਅੱਜ ਦੀ ਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹਰ ਜਾਇਜ਼ ਨਜਾਇਜ਼ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਮਸਤੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ ਅਸੀਂ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਾਲਿਜ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਬੰਦਾ ਅੱਗਿਓਂ ਆਉਂਦਾ ਦੇਖ ਲੈਣਾ ਤਾਂ ਰੌਲਾ ਪੌਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜੇ ਕੋਈ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲਾ ਸਰਦਾਰ ਦੇਖਣਾਂ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਸਤਿ ਸ਼੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁਲਾਉਣੀ - ਤੇ ਅੱਜ ਕਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੱਜ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰ ਭੇਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਇਕ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਦਰਾਂ- ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ

ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਲਓ ਸੁਣੋ ਕੀ ਹੋਇਆ :-

ਫਰਵਰੀ 1963 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਦਸ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਘਰੋਂ ਮੀਲ ਕੁ ਦੂਰ ਕਾਲਾ ਸੰਘਿਆਂ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਹਰ ਸਾਲ ਫੱਗਣ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਤੇ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸੀ। ਕਾਲੇ ਦੀ ਛਿੱੜ ਬੜੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਹਰ ਸਾਲ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਮਠਿਆਈ ਤੇ ਪਕੌੜੇ ਵਗੈਰਾ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਰਸਤੇ ਦੇ ਦੋਨੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਵੇਖਣ ਆਉਂਦੇ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੁੰਦਾ, ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦੂਰੋਂ ਆਏ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੋਸਤ ਮਿੱਤਰ ਰਾਤ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ। ਮੈਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠਾ, ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਬਹੁਤੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੇਕਿਨ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਹੀ ਘਰੋਂ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਸਵੇਰ ਦੇ ਹੀ ਘਰੋਂ ਗਏ ਹੋਏ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਜਿਦ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਆਨਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਘਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਵੱਧ ਲੈ ਲਵੀਂ।

ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਆਨਾ ਜ਼ੁਭ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਮੇਲੇ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਦੌੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ। ਇੱਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਆਨੇਂ ਵਾਲੀ ਜ਼ੁਭ ਘੁੱਟ ਕੇ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਬਰਸਾਤਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਡੂੰਘਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਰਾਹ ਤੇ ਉਸ ਡੂੰਘੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਬਾਲੂ ਰੇਤ ਵਰਗੀ ਕਾਫੀ ਰੇਤਾ ਸੀ। ਰੇਤਾ ਲੰਘਦਿਆਂ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਆਨੇ ਵਾਲੀ ਜ਼ੁਭ ਤੋਂ ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਮੇਰਾ ਆਨਾ ਮੇਰੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਜ਼ੁਭੀ ਵਿੱਚੋਂ ਭੁੜਕ ਕੇ ਰੇਤਾ ਵਿੱਚ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਰੇਤਾ ਫਰੋਲ ਫਰੋਲ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਨਾ ਲੱਭਣ ਲੱਗਾ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਦੀ ਲੋਕੀਂ ਲੰਘਦੇ ਗਏ। ਦੋ ਚਾਰ ਜਾਣਦੇ ਪਛਾਣਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਵੀ ਕਿ ਕਾਕਾ ਕੀ ਕਰਦਾਂ ਏਥੇ ਬੈਠਾ ਪਰ ਮੈਂ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਤਵੱਜੋ ਆਪਣਾ ਆਨਾ ਲੱਭਣ ਤੇ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਯਕੀਨ ਕਰਿਓ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮਿੱਟੀ ਚੋਂ ਆਪਣਾ ਆਨਾ ਲੱਭਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਾਮਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਛਿੱੜ ਛਿੜ ਗਈ, ਲੋਕੀਂ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਪਏ, ਮਾੜਾ ਮਾੜਾ ਨੇਰਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗਵਾਚ ਗਏ ਆਨੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਸੋਚਦਾ ਉੱਠ ਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਗਵਾਚੇ ਆਨੇ ਦਾ ਏਨਾਂ ਵਿਗੋਚਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ●●

ਦਾਨੀ ਪੁਰਖ

ਰਣਧੀਰ ਕਾਲਿਜ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਿੱਚ ਦੂਸਰੇ ਸਾਲ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਂ। ਫਰਵਰੀ 1970 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਕਲਾਸਮੈਟ ਸੀ ਬਿੱਲੂ ਸੇਠੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਮ ਉਮਰ ਸੀ ਨਾਲੇ ਸੇਠੀ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਾਂ। ਸਾਡੀ ਆਪਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦੋਸਤੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਕਾਰਣ ਦਾ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਘਰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਬਿੱਲੂ ਸੇਠੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਘਰੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਜਾਣਾਂ ਪਿਆ। ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਵਿੱਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਸੇਠੀ ਤਾਂ ਨਾਂ ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਵਾਪਸੀ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਐਸੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ ਜੋ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਇੱਕ ਕਦੇ ਨਾ ਭੁੱਲ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਯਾਦ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਐਨੇ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਹੈ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਯਾਦ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਲੇ ਕੱਲ ਪਰਸੋਂ ਹੀ ਵਾਪਰੀ ਹੋਵੇ। ਲੌ ਸੁਣੋਂ ਕੀ ਹੋਇਆ:-

ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਤੋਂ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਤੱਕ ਜਾਣ ਲਈ ਟੈਕਸੀ ਕਰਕੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਟਿਕਟ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਵੀ ਜਾ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਇੱਕ ਟਿਕਟ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਦਿਓ ਜੀ, ਲੇਕਿਨ ਜਦ ਮੈਂ ਜ਼ੁਬ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਬਣੂਆ ਗਾਇਬ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ੁਬਾਂ ਫੋਲ ਕੇ ਦੋ ਕੁ ਰੁਪਏ ਦੀ ਭਾਨ ਮਿਲੀ। ਅੰਬਾਲੇ ਕੈਂਟ ਦੀ ਟਿਕਟ ਜੋਗੇ ਪੈਸੇ ਨਿਕਲੇ। ਅੰਬਾਲੇ ਕੈਂਟ ਆ ਕੇ ਮੈਂ ਉਤਰ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਸੋਚਿਆ ਬਿਨਾਂ ਟਿਕਟੋਂ ਹੀ ਜਲੰਧਰ ਤੱਕ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂ। ਪਰ ਫਿਰ ਡਰ ਗਿਆ ਕਿਤੇ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੜੀ ਬੇਜ਼ਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਜੱਕੋਤੱਕੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਹਮਣੇ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਵੱਲ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਪਛਾਣਦਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਊਂ।

ਮੈਂ ਕੱਪੜੇ ਲੱਤੇ ਬੜੇ ਵਧੀਆ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸੀ। ਬਾਟਾ ਦੇ ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਬੂਟ, ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਠੋਕਵੀਂ ਪੱਗ ਗੁੱਟ ਤੇ ਟਾਈਟਨ ਦੀ ਘੜੀ। ਮੈਂ ਹਾਲੇ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਵਿੱਚ ਵੜਿਆ ਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਮੰਗਤਾ ਅੱਧਖੜ ਉਮਰ ਦਾ ਫਟਾਫਟ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ

ਪੱਕੀ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਧੋਲੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੌਲੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਬੜਾ ਖਹਿੜਾ ਕੀਤਾ ਉਸ ਮੰਗਤੇ ਨੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਿਓਂ ਨਾਂ ਮਿਲਿਆ ਉਸ ਨੂੰ। ਉਹ ਤਾਂ ਮੋਟੀ ਸਾਮੀ ਜਾਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਭੱਜਾ ਅਇਆ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ ਤੇ ਫਟਾ ਫਟ ਮੈਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਜਲੰਧਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਬੱਸ ਆ ਕੇ ਰੁਕੀ ਮੈਂ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਪਰ ਕੋਈ ਵਾਕਿਫ ਚੇਹਰਾ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਬੱਸਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਦੀ ਘੁੰਮਦਾ ਘੁੰਮਦਾ ਕਿਸੇ ਵਾਕਿਫਕਾਰ ਨੂੰ ਲੱਭਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਫਿਰ ਉਹ ਹੀ ਮੰਗਤਾ ਮੈਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਟੱਕਰ ਪਿਆ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ‘ਕੋਈ ਪੰਜੀ ਦਸੀ ਦੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਫਰਕ ਪੈਣ ਲੱਗਾ:

ਮੈਂ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਦੱਸਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਜ਼ੇਭੀ ਕੱਟੀ ਗਈ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਪਰ ਬੜਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੈਂ ਲਫਜ਼ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ ਮੈਂ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਤੋਂ ਜਾਨ ਛਡਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂ ਉਸ ਮੰਗਤੇ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਹੋਰ ਵਧਦੀ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਦੋ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਮਾਰਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਸਮਝ ਨਾਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਉਸ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛਡਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਲਿਆ ਤੇ ਅਗਲਵਾਂਡੀ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕੀ ਗੱਲ? ਤੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਤੂੰ ਏਨਾ ਕੰਜੂਸ ਹੋਵੇਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਘੰਟੇ ਹੋ ਗਏ ਸੀ ਓਥੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦਿਆਂ, ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਰ ਐਸਾ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਤਕਲੀਫ ਦੱਸ ਸਕਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਕਿ ਕਿੱਧਰ ਜਾਵਾਂ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਮੰਗਤਾ ਜਾਨ ਨਾ ਛੱਡੇ। ਮੈਂ ਹਾਰ ਕੇ ਉਸ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਦੱਸ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪ ਕੋਈ ਵਾਕਿਫ ਲੱਭਦਾ ਫਿਰਦਾਂ ਜੇਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਜਾਣ ਜੋਗਾ ਕਿਰਾਇਆ ਦੇਵੇ।

ਉਸ ਮੰਗਤੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਕਟੋਰੇ ਵਿੱਚ ਪਏ ਸਿੱਕਿਆਂ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ। ਉਸ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਬਿਲਕੁਲ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਜਿਦ ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਜਿਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਜਿਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਰਾਏ ਜੋਗੇ

ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਂ। ਉਹ ਹੀ ਮੰਗਤਾ ਜੋ ਦੋ ਘੰਟੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਮੰਗਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਮੈਨੂੰ ਕਿਰਾਇਆ ਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਧਰਤੀ ਥਾਂਹ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਮੈਂ ਭੱਜ ਕੇ ਬੱਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਸੜਕ ਤੇ ਇੱਕ ਢਾਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਦੋ ਸਰਦਾਰ ਆਪਣੇ ਬੁਲਟ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਦੇ ਕੋਲ ਖੜੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਭਾਜੀ ਕਿੱਥੇ ਚੱਲੇ ਹੋ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜਿਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਪਾਇਆ। ਉਸ ਦਾਨੀਂ ਪੁਰਖ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾ ਸਕਿਆ।

••

ਬੇਬੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ

ਬਹੁਤ ਬਿਰਧ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਬੇਬੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਵਿਆਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਘਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਡੋਹੜੀ ਵਿੱਚ, ਗੁਸਲਖਾਨੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮੰਜਾ ਡਾਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਲਾਗੇ ਇੱਕ ਦੋ ਕੁਰਸੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਘਰ ਆਉਣਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੇਬੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਕੇ ਦੋ ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਕੇ ਪਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਕਿ ਕੌਣ ਆਇਆ ਜੇਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਬਿਨਾ ਬਲਾਏ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਉਮਰ ਬਹੁਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਅਧਰੰਗ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਉੱਠਦੇ, ਗੁਸਲਖਾਨੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਜਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ। ਲੇਕਿਨ ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਣੀ ਤਾਂ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਦਬਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਕੰਮ ਦੱਸਣ ਦੀ ਆਦਤ ਆਖਰੀ ਦਮ ਤੱਕ ਰਹੀ। ਜੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਵੇ ਕਹਿ ਦੇਂਦੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ (ਤਾਇਆ ਜੀ ਚੇਅਰਮੈਨ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਔਜਲਾ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਚੌਧਰੀ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦਾ, ਲੋਕ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿ ਸ਼੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦੇ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬੈਠ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨੋਟ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ, ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਨੋਟ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਨਾਲੇ ਨਗਦ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, ਆਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਝੋਟਾ ਈ ਚੋ ਲਿਆ।

ਉਮਰ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਸਰੀਰ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਮਾਣ ਪੂਰਾ, ਹਰ ਵਕਤ ਹੱਸਦੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਗੜ੍ਹਕੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ, ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਈ ਲੋਕ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਸੁਖ ਬੇਬੇ ਕੋਲ ਫੋਲਦੇ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਲਾਗੇ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਕੱਲੇ ਰਹਿ ਗਏ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਨੇ ਘਰ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕ ਲੈਣਾ, ਰੌਲਾ ਪਾਉਣਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਰੋਹਬ ਨਾਲ ਕੁਝ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਹਿਣਾ। ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਪੋਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਨਾ। ਪੋਤੇ ਪੋਤਰੀਆਂ ਦੇ ਅਗਾਂਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਨਾਮ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਸਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਬੇਬੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੀ, ਸੁੱਖੀ ਘਰ 'ਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਸੀ, ਸੁੱਖੀ ਨੇ ਬੇਬੇ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ

ਪੰਗੇ ਲੈਣੇ। ਕਦੇ ਬੇਬੇ ਦੇ ਚੀਰ ਕੱਢ ਕੇ ਦੋ ਗੁੱਤਾਂ ਕਰ ਦੇਣੀਆਂ ਕਦੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਰੀਬਨ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਣੇ। ਬੇਬੇ ਨੇ ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਆਖਣਾ ਦੇਖ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਆ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਜਦੋਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਇਓਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਮਾਣ ਹੈ ਸੀ ਬੇਬੇ ਨੂੰ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਤੇ ਸੁੱਖੀ ਹੀ ਜਿਆਦਾ ਤਰ ਬੇਬੇ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਬੇਬੇ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਦਾ ਚਸਕਾ ਸੀ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ। ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਨੱਚਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ ਦੀ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ :-

“ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਖੈੜੇ ਮੰਦਰ ਹੋਈ ਸੀ ਪਹਿਲਾਂ, ਬੜੀ ਧੁਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਸ਼ਗਨ ਕਰਕੇ ਆਏ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੇ। ਲੇਕਿਨ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ। ਜਿਸ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਹੋਈ ਉਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਮੰਗੇਤਰ ਦੇ ਘਰ ਬਿਠਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਚਲੋ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕੁੜੀ ਤੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਦੋਵੇਂ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹੀ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਕੁੜੀ ਸੁਨੱਖੀ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਜਵਾਨ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਚਲੀ ਗਈ ਤਾਂ ਦੂਸਰੀ ਵਿਚਾਰੀ ਦਾ ਵਸੇਬਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਖੈਰ ਮੰਗਣੀ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਹੀ ਖੈੜੀਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਮੇਲ ਵਿੱਚ ਖੈੜੀਂ ਗਈ। ਤਰਕਾਲਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਪਿੜ ਬੰਨਿਆਂ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਗਿੱਧਾ ਦੇਖਣ ਲਈ ਜੁੜ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਮੰਗੇਤਰ ਵੀ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਆਣ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਓਹ ਸੀ ਮੁੰਡਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ ਮੈਂ ਬੋਲੀ ਪਾਈ, ਮੰਗ ਸੀ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਹਾਣੀਆਂ, ਬੇਈਮਾਨ ਮੁੱਕਰ ਗਏ ਮਾਪੇ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਬੋਲੀ ਪਾ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਗੋੜਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਬੋਲੀ ਡਿੱਗਣ ਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਦਿਨ ਵਿਆਹ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਵਿਆਹ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਓਥੇ ਹੀ ਰਿਹਾ।”

ਸੁੱਖੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜਦੀ ਓਸੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਪੋਤੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸੁੱਖੀ ਦੇ ਨਾਲ ਔਜਲੀਂ ਆਈ। ਮਾਂ ਜੀ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸੁੱਖੀ ਨੇ ਮਖੌਲ ਕੀਤਾ,

“ਮਾਂ ਜੀ ਇਹ ਕੁੜੀ ਖੈੜਿਆਂ ਤੋਂ ਆਂ ਤੇਰੀ ਪੋਤੀ” ਮਾਂ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸੁੱਖੀ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਮੇਰੀ ਪੋਤੀ ਧਗਾਣੇ, ਮੇਰੀ ਪੋਤੀ ਤਾਂ ਤੂੰ ਆਂ”। ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸੀ ਮਾਂ ਜੀ। ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਕ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਕੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਮੈਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸਿਵਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਵਧੀਆ ਲੋਈ ਪਾਇਓ ਤੇ ਨਾਲੇ ਅਰਥੀ ਤੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਫਲੂਸ ਬੰਨ ਕੇ ਲਿਜਾਇਓ। ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਹੈ।” ਕਈ ਵਾਰ ਤਸਵੀਰ ਅਜੇ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਰੀਮ ਰੰਗ ਦੀ ਵਧੀਆ ਲੋਈ ਤੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਭਕਾਨਿਆਂ, ਫਲੂਸਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾ ਕੇ ਮਾਂ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪਰਵਾਰ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਤੇ ਆਲੇ ਦਵਾਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਜ਼ੂਮ ਮਾਂ ਜੀ ਬੇਬੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਅਗਨ ਭੇਂਟ ਕਰਨ ਲਿਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਮੁੱਦਤ ਬੀਤ ਗਈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪਰ ਹਾਲੇ ਕੱਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਜਾਰੋ ਆਈਆ

ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਵਿਆਹ ਹੋਣਾ ਇੱਕ ਗੱਲ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ ਕਿ ਨਾਨਕਾ ਮੇਲ ਜਰੂਰ ਆਉਂਦਾ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਾਨਕਾ ਮੇਲ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ। ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਗਾਉਣ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਕੰਨ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦਾ। ਸਾਰਾ ਸਰੀਕਾ ਭਾਈ ਚਾਰਾ ਅੱਗਲਵਾਂਡੀ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਘਰ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਨਾਨਕੇ ਮੇਲ ਦਾ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸਰੀਕਾ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਦੇਣੀਆਂ। ਸਾਰੇ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਨੇ ਕੰਧਾਂ ਕੋਠਿਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖਣਾ। ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਦੇਂਦਿਆਂ ਮੇਹਣੇਂ ਨਹੋਰੇ ਦੇ ਕੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸਾਰੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢ ਲੈਣੀ। ਕਈ ਕੁਝ ਐਸਾ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਜੋ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਕਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਐਨਾ ਕੁਝ ਕਹਿ ਕੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਗੀਤਾਂ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਕਹਿ ਕੇ-ਤੇਲ ਚੋਅ ਕੇ ਆਏ ਮੇਲ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨਾ। ਸਾਰਿਆਂ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਗਲੇ ਲੱਗ ਕੇ ਮਿਲਣਾ। ਮਾਮੀਂ ਭੂਆ ਆਖ ਜਦੋਂ ਕੁੜੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਘੁੱਟ ਘੁੱਟ ਕੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪੰਜ ਕੁ ਮਿੰਟ ਪਹਿਲਾਂ ਏਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੋਤੜੇ ਫਰੋਲ ਸੁੱਟੇ ਸਨ।

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਰਾਜ਼ਗੀਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਚਾਚੇ ਤਾਏ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਗੁਸੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੁੰਦੇ। ਆਏ ਮੇਲ ਨੇ ਜਦੋਂ ਆਥਣੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠਣਾ ਇਵੇਂ ਲੱਗਣਾ ਜਿਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਚੈਹਿਰੀ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਕਰਨੀ-ਫਲਾਣੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੇ, ਕੀ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਏ? ਗੁੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਜਾਣਾ, ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਮਨਾ ਕੇ ਲੈ ਆਉਣਾ। ਸਾਰਿਆਂ ਇਕੱਠਿਆਂ ਬੈਠ ਕੇ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ। ਗੁੱਸੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਛੇੜਣੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਮੇਲੀਆਂ ਨੇ ਆਪਸੀ ਮੇਲ ਕਰਵਾ ਦੇਣੇ, ਕਈ ਭਰਾ ਦੇਰ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਗੁੱਸੇ ਨਰਾਜ਼ਗੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ। ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਸ਼ਕ ਕੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਪਿੜ੍ਹ ਬੰਨਣਾ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣਾ। ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਨੱਚਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਗੁੱਭ ਗੁਲੂਟ ਕੱਢ ਲੈਂਦੀਆਂ। ਅੱਥਰੀ ਜਵਾਨੀ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹ

ਬੋਲਦੀ। ਉਹ ਕੁੜੀਆਂ ਜੇਹੜੀਆਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉੱਚੀ ਬੋਲਦੀਆਂ ਨਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹੋਣ, ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਨੱਚਦਿਆਂ ਬਾਂਹ ਖੜੀ ਕਰਕੇ ਗੋੜਾ ਦੇਂਦੀਆਂ—ਕੋਠੇ ਜਿੱਡੀ ਹੋਈ ਤੇਰੀ ਧੀ। ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਂਦੀ ਕੁੜੀ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕਹਿ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਮੈਥੋਂ ਹੁਣ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂਭੀ ਜਾਂਦੀ। ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣਾ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰੇ ਚੜ੍ਹਨਾ, ਸੁਣਦੇ ਗਿਣਦੇ ਗੱਭਰੂ ਸੋਚਣ ਵਾਸਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦੇਣੇ।

ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਰਾਤ ਕਾਫੀ ਲੰਘ ਜਾਣੀ। ਨੱਚ ਨੱਚ ਕੇ ਚੂਰ ਹੋਈਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਕਰਨਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰੀਏ। ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ, ਚਲੇ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਈਏ, ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਵੇ ਜਗਾ ਕੇ ਥਾਲੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੀਆਂ, ਥਾਲੀ ਗਰਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਘੜੇ ਦੇ ਉੱਪਰ ਜਾਂ ਗਾਗਰ ਤੇ ਫਿੱਟ ਕਰਦੀਆਂ, ਬਿੱਠੂੰ ਰੱਖ ਕੇ ਘੜਾ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕਣਾ ਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਜਗਦੇ ਦੀਵਿਆਂ ਵਾਲਾ ਘੜਾ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤੁਰਨਾ। ਘਰੋਂ ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਇੱਕ ਦੋ ਸੋਟੇ ਜਾਂ ਖੁੰਡਾ ਬਗੈਰਾ ਜੋ ਹੱਥ ਲੱਗੇ ਚੁੱਕ ਲੈਣਾ। ਅਣਜਾਣੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਤੇ ਰਾਤ ਦਾ ਹਨੇਰਾ—ਅੱਗੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸੋਟੇ ਨਾਲ ਰਾਹ ਨੂੰ ਟਣਕਾ ਵਜਾ ਕੇ ਦੇਖਦੀਆਂ ਤੇ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਤੁਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਟਿਕੀ ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼:-

ਨੰਦ ਸਿਆਂ ਜੋਰੂ ਜਗਾ ਲਾ ਵੇ ਜਾਗੋ ਆਈਆ

ਸੁੱਤੀ ਨੂੰ ਜਗਾ ਲਾ ਰੁੱਸੀ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲਾ

ਪੈਂਦ ਵੱਲੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਵੱਲ ਪਾ ਲਾ ਵੇ ਜਾਗੋ ਆਈਆ।

ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂਅ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇਣੀਆਂ। ਜਿਵੇਂ ਮੱਤ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹੋਣ--- ਕਮਲਿਓ ਰੁੱਸੀਦਾ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕੋਈ ਰੁੱਸਿਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ। ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੀਏਂ ਤਾਂ ਇਵੇਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬੁੱਧੀ ਜੀਵੀ ਸਿਆਣਾ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨਾਂ ਮਰਜ਼ੀ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਹੋਵੇ ਜਾਗੋ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰਦਾ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹਿਣ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹਿਣ।

ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਇਵੇਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰਾ ਪਿੰਡ ਸਾਰਾ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ

ਲਗਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਲਾਗੇ ਲਾਗੇ ਲੇਕਨ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਦੂਰੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਮਮੁਕਿਨ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕਾਮਜਾਬੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ, ਬੜੇ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਵਿਓਪਾਰ ਕਰਦੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜਨੀਅਰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੱਥ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਘਰ ਵਧੀਆ ਕਾਰਾਂ ਸੋਹਣੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਕਿਨ ਆਪਣੇ ਸਰੀਕੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਪੰਗਾ ਲੈਣੋ ਨਹੀਂ ਹਟਦੇ। ਇਹ ਜਾਣਦਿਆਂ ਕੇ ਗਲਤ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਜੱਟਪੁਣਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਇਓਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਰੁੱਸਿਆ ਹੋਇਆ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਜਰਾ ਜਾਗੋ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਾਂ ਮੇਲਣਾ ਬਣ ਕੇ ਆਓ ਜਰਾ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਗ੍ਰਾਲਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਰਲ ਬੈਠਣ ਦੀ ਮੱਤ ਦਿਓ ਇਵੇਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਰਾਤ ਬਹੁਤ ਲੰਘ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਹਨ ਸਾਰੇ। ਦੀਵੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਤੇ ਖੂੰਡੇ ਖੜਕਾ ਕੇ ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ ਦਾ ਨਾਂਅ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਓ। ਦੱਸਿਓ ਜਰਾ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਗਾਈਦਾ, ਰੁੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਨਾਈਦਾ।

ਕੈਲੰਡਰ

ਸਦੀਆਂ, ਸਾਲ, ਮਹੀਨਿਆਂ, ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਮਿਣਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕੈਲੰਡਰ ਆਖਦੇ ਹਾਂ। ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੈਲੰਡਰ ਦੀ ਕਲੇਵਰ ਵਿੱਚ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਕੈਲੰਡਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਵੀ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚਲੀ ਘੜੀਆਂ, ਪਹਿਰ, ਘੰਟੇ, ਮਿੰਟ, ਸਕਿੰਟਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੈਲੰਡਰ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ। ਧਰਤੀ ਦਾ, ਸੂਰਜ ਦਾ ਅਤੇ ਚੰਦ ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਜੋ ਗਤੀ ਵਿਧਾਨ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਕੈਲੰਡਰ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਬੀਤ ਗਏ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਕੈਲੰਡਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿਣ ਲਈ ਕੈਲੰਡਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਪਈ।

ਬੀਤ ਚੁੱਕੀ ਕਹਾਣੀ, ਬੀਤ ਰਹੀ ਕਹਾਣੀ ਜਾਂ ਭਵਿੱਖ ਬਾਣੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੈਲੰਡਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। 'ਆਪਣਾ ਅਤੀਤ' ਲਿਖਣ ਲਈ ਕੈਲੰਡਰ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਪਰ ਮੇਰੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ ਕਿ ਕੈਲੰਡਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਕੈਲੰਡਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਲਿਖ ਲਈ। ਮਨਘੜਤ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਪਰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਕਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਬਹੁਤੀ ਚੰਗੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ। ਜੌਰਜੀਅਨ ਕੈਲੰਡਰ ਨੂੰ ਅੱਜ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇੱਕ ਜਨਵਰੀ ਤੋਂ ਇਕੱਤੀ ਦਸੰਬਰ ਦਾ ਸਾਲ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਮੰਨ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਤਿਥੀਆਂ ਮਿਤੀਆਂ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ, ਛੁੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ, ਜਨਮ ਦਿਨ, ਮੀਟਿੰਗਾਂ, ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੌਰਜੀਅਨ ਕੈਲੰਡਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਛਪ ਰਹੇ ਹਨ। 1751 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਜੌਰਜੀਅਨ ਕੈਲੰਡਰ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵਿਰੋਧ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਬਣਿਆਂ ਇਹ ਕੈਲੰਡਰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਛਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਹਿੰਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਐਨਾ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਕਦੇ ਸੂਰਜ ਨਹੀਂ ਛੁਪਦਾ ਸੀ। ਭਲਾ ਜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੀਏ ਤਾਂ ਅੱਜ ਕਿਹੜਾ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਘੱਟ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੈਲੰਡਰ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੀ ਬੈਠੀ ਹੈ।

ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਰਿੱਗ ਵੇਦ ਵਿੱਚ 12 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਕੋਈ ਕੈਲੰਡਰ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ। ਮਾਰਚ ਦੀ ਸੀਤਲਤਾ ਨਾਲੋਂ ਤਪਸ਼ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪੈਣਾ, ਵਿਸਾਖ ਵਿੱਚ ਰੁੱਤਾਂ ਦਾ ਬਦਲ ਜਾਣਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਜੇਠ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਅਤੇ ਹਾੜ੍ਹ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਧੁੱਪ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ, ਸੌਣ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਬਰਸਾਤ ਵਿੱਚਲੇ ਸੱਪ ਸਪੋਲੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ, ਭਾਦੋਂ- ਭਾਦੁਇ ਦੇ ਭਰਮ ਦੀ ਗੱਲ, ਅਸ਼ੁਨ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਉਮਾਹੜੇ, ਕੱਤ ਕੇ ਕਰਮ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੱਤਕ, (ਮਨ ਘਰ) ਮੰਘਰ ਵਿੱਚ ਸੀਤਲਤਾ ਵੱਲ ਮੁੜਨ, ਪੋਖ ਤੁਖਾਰ (ਠੰਢ) ਦੀ ਅਤੇ ਮਾਘ ਦੇ ਨਾਮ, ਦਾਨ, ਇਸਨਾਨ ਅਤੇ ਆਖਿਰ ਫਲਗੁਣ ਅਨੰਦ ਅਪਾਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਜਿਸ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੈਲੰਡਰ ਵਿੱਚ ਹੈ? ਦੱਸਿਓ ਭਲਾ? ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਹਫਤੇ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੁਣਿਆਂ। ਕਰਾਈਸਟ ਸੱਚੀਂ ਮੁੱਚੀਂ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਜਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਲਈ ਜਾਓ ਪਰ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ, 3500 ਸਾਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਲੱਖਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਗਿਣਨ ਲੱਗਿਆਂ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਆਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਬੀ. ਸੀ. ਜਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਦੱਸ ਸਹੀ ਕੀ ਹੈ? ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਮੇਰੀ ਕਿਹੜੀ ਵੇਲਣੇ ਵਿਚ ਬਾਂਹ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਝੂਠ ਬੋਲਾਂ। ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੈਲੰਡਰ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੈਲੰਡਰ ਕੀ, ਕੋਈ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਚਾਰ ਕੁ ਸਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਦਵਤਾ ਨਾਲੋਂ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤੋੜ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ, ਗਿਆਨ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜਾਂ ਮਿਥਿਹਾਸ, ਹੀਰਾ ਤਾਂ ਹੀਰਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ

ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਬਿਨਾਂ ਸਬੂਤ ਇਤਿਹਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ?

ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਰਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਰੱਬ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਵੇ ਤਾਂ ਮਰਿਆਦਾ ਪਰਸ਼ੋਤਮ ਰਾਮ ਵਾਂਗ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇ। ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਯੁੱਧ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਰਾਮ ਦੀ ਲੀਲਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਅੰਜੀਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਤਿਯੁਗ, ਦੁਆਪਰ, ਤ੍ਰੇਤਾ ਅਤੇ ਕਲਯੁੱਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਯੁੱਗ ਕੈਲੰਡਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਭਾਵ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਮ ਦਾ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਉਣਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸੀਮ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀਮਾਬੱਧ ਹੋ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਲੇਕਿਨ ਰਾਜੇ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ, ਪਲੈਟੋ, ਅਰਸਤੂ, ਸੁਕਰਾਤ ਜਾਂ ਯੀਸਸ ਕਰਾਈਸਟ ਦੀਆਂ ਜਨਮ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੈਲੰਡਰਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਗਿਣੀਂ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਇਹ ਗੱਲ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਗਲਤ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਕਹਿਣਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜੌਰਜੀਅਨ ਕੈਲੰਡਰ ਅਨੁਸਾਰ ਬੀ. ਸੀ. ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਾਈਸਟ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੈਲੰਡਰ 1873 ਵਿੱਚ ਜਪਾਨ 'ਚ ਲਾਗੂ ਹੋਇਆ, ਇਜ਼ਪਟ ਵਿੱਚ 1875 ਵਿੱਚ, ਰੂਸ ਵਿੱਚ 1918 ਵਿੱਚ, ਗ੍ਰੀਸ ਵਿੱਚ 1924, ਟਰਕੀ ਵਿੱਚ 1926 ਅਤੇ ਚੀਨ ਵਿੱਚ 1949 ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵੀ ਜੌਰਜੀਅਨ ਕੈਲੰਡਰ ਬਿਨਾਂ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਸਰ ਸਕਦਾ ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੈਲੰਡਰ ਬਾਰੇ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਕੈਲੰਡਰ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਬਣਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਿਸ ਕੈਲੰਡਰ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਨੌਬਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਕੈਲੰਡਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਦ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੰਨੀਂ ਜਾਵੇ, ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜੌਰਜੀਅਨ ਕੈਲੰਡਰ ਦੇ 1000ਵੇਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਜੋ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1000 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਫ਼ਰ ਸਾਲ ਜ਼ੀਰੋ ਯੀਅਰ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀਆਂ ਦਸ ਸਦੀਆਂ ਕਿਸਨੇ, ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਾਹਤੋਂ ਲਿਖ ਮਾਰੀਆਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਜੇ ਭਲਾ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦਸ ਸਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਿਥੀਆਂ ਮਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਆਖੀਏ ਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ। ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਣ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ, ਬਿਨਾਂ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਣੀ ਉਲਝਾਅ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਗੱਲ ਵੀ ਤਾਂ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ, ਪੂਜਨਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੈਲੰਡਰ ਦੀ ਕੈਦ ਕਿਉਂ? ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੈਲੰਡਰ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਅਧੂਰਾ ਯਤਨ ਜਰਮਨ ਦੇ ਜੌਹਨ ਗੁਟਨਬਰਗ ਨੇ 1469 ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ। ਚੀਨੀ ਕੈਲੰਡਰ, ਭਾਰਤੀ ਕੈਲੰਡਰ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮਿਕ ਕੈਲੰਡਰ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਸਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੈਲੰਡਰ ਦੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ ਸੰਨ 1000 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ। ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕੈਲੰਡਰ ਧਾਰਮਿਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ।

ਜੀਵਨ ਸੇਧ ਵਾਸਤੇ, ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ, ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਸਿੱਖਣ ਵਾਸਤੇ, ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਸਨ। ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਤਰੀਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤੀਸਰਾ ਮੁਢਲਾ ਕੈਲੰਡਰ ਇਸਲਾਮਿਕ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦਾ ਹਦਾਇਤਨਾਮਾ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਕੈਲੰਡਰ ਵੀ ਤਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤਰੀਕਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਲਝਾ ਦਿੱਤਾ। ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਪੂਜਨੀਕ ਹੈ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ 326 ਬੀ. ਸੀ. ਲਾ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਕਰਮ ਭੂਮੀ, ਧਰਮ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਸਿਕੰਦਰ ਤਰੀਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਹਾਣੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ, ਅੰਜੀਲਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ, ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਣ ਬਦਲ ਕੇ, ਨਵੇਂ ਨਾਮਕਰਣ ਕਰਕੇ, ਸੰਨ ਸੰਮਤ ਦੇ ਫਰੇਮ ਵਿੱਚ ਜੜ ਕੇ ਐਸਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸੱਚ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਮਨਘੜਤ ਕੀ ਹੈ? ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਗੁਨਾਹ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਐਸੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਓ ਕਿ ਲੋਕੀ ਤੁਭਕ ਕੇ ਜਾਗ ਪੈਣ!

ਦੋਨਾ ਮੇਰਾ ਦੇਸ਼

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੰਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜਰਖੇਜ਼ ਧਰਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਨੀਅਤ, ਧਾਰਮਿਕ ਦੁਨੀਆ, ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਵਜ਼ਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ, ਗਹਿਣੇ ਅਤੇ ਲਗਪਗ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਮਗਰੀ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਜੀਣ ਵਾਸਤੇ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੀ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਕੰਧਾਰ ਦੇਸ਼, ਮਧੁਰ ਦੇਸ਼, ਸਪਤ ਸਿੰਧੂ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। 1947 ਵਿੱਚ 40% ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੰਜਾਬ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਕਹਾਉਣ ਲੱਗਾ। 1966 ਵਿੱਚ ਹਿਮਾਚਲ ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਤਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਰਹਿ ਗਏ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰੇਤਲੀ ਬਰਾਨ ਧਰਤੀ (ਦੋਨਾ ਦੇਸ਼) ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ। ਮਾਝਾ ਮਾਲਵਾ ਅਤੇ ਦੁਆਬਾ ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਲੁਜ ਅਤੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਦੁਆਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਆਬ ਦੇ ਵੀ ਕਈ ਹੋਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਮ ਹਨ। ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਇਲਾਕਾ ਮੰਜਕੀ ਅਤੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਇਲਾਕਾ ਬੇਟ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸੇ 'ਸੀਰੋਵਾਲ' ਕੰਢੀ ਤੇ ਚਿੱਟੀ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਵੇਈਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਮਾਰੂ ਇਲਾਕਾ, ਬਿਰਾਨ ਇਲਾਕਾ ਦੋਨਾ ਅਖਵਾਉਂਦਾ। ਬਿਸਤ ਦੁਆਬ ਨਹਿਰ ਜਦ ਜਲੰਧਰ ਟੱਪਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਉੱਤਰੀ ਪੱਛਮੀ ਪਾਸੇ ਜੋ ਰੇਤਲਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਮੇਰਾ ਦੋਨਾ ਦੇਸ਼।

ਸਿਧਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਸੰਘਿਆ ਦੋਨੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪਿੰਡ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਟਿੱਬਿਆਂ ਦੀ ਰੇਤਾ ਹਵਾ ਨਾਲ ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਉਂਦੀ ਪਾਉਂਦੀ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਖਹਿੜੇ ਮੇਟ ਦੋਂਦੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਭਾਵੇਂ ਪੱਕੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦ ਮੂੰਗਫਲੀ, ਮੋਠ ਤੇ ਇੱਕੜ ਦੁੱਕੜ ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਨਿਆਂਈਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਕਣਕ, ਮਕੱਈ ਬੀਜਦੇ। ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਝੱਲਾਂ ਬੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚਰ ਕੇ ਢਿਡ ਭਰਦੇ। ਦੋਨਾ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਇਲਾਕਾ ਸੀ। ਮਾਝੇ ਦੇ ਲੋਕ ਦੋਨੇ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ। ਬੜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਮਝੈਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ,

‘ਜਿਥੇ ਘਾਹ ਨਹੀਂ ਓਥੇ ਤਾਂ ਲੋਕੀਂ ਗਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ, ਕੁੜੀ ਕਿਵੇਂ ਵਿਆਹ ਦੇਈਏ’। ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਆਮਦਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੰਮ ਕਾਰ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਏਸੇ ਲਈ ਹੀ ਸਭ ਲੋਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਕਿ ਬੱਚੇ ਪੜ੍ਹ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਾਲਾ ਸੰਘਿਆਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਉਸ ਵਕਤ ਵੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੱਚੇ ਦਾਖਲ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਘਿਓ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਮੱਝਾਂ ਗਾਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਬਲਦਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋਗਾਂ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ। ‘ਜੱਟ ਘਵਾਲੇ ਦਾ ਤੇ ਬੌਲਦ ਕਾਲੇ ਦਾ’ ਬੜਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗਿਣਦੇ।

ਸਵਾਣੀਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ-ਘਿਓ ਸਾਂਭਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੰਘ ਜਾਣਾ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਸਰੀਰ ਬਣਾਉਣੇ ਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਜਾਂ ਖੇਡਾਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਲੋਕ ਹੁੰਮ ਹੁਮਾ ਕੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ। ਕਾਲੇ ਦੀ ਛਿੰਝ ਤੋਂ ਹਫ਼ਤਾ ਦਸ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਨੇ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣੀਆਂ। ਕਈ ਕਈ ਮੀਲ ਦੂਰ ਤੱਕ ਰਾਹਾਂ ’ਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਲੱਗ ਜਾਣੀਆਂ। ਮੱਸਿਆ ਤੇ ਬਲਦ ਦੌੜਦੇ ਦੇਖਣ ਲਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਜੁੜ ਜਾਣੇ। ਦੋਨੇ ਦੇ ਵਧੀਆ ਪਸ਼ੂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਰੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਹੜਾ ਪਸ਼ੂ ਚੋਰ ਚੁਰਾ ਕੇ ਦਰਿਆਓਂ ਪਾਰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ, ਉਹ ਕਦੇ ਨਾ ਲੱਭਦਾ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਨੇ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੁੱਧ ਘਿਓ ਦੀ ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ ਬੜਾ ਮਜ਼ਾ ਲੈਂਦੇ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਪਾਥੀਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਤੇ ਕੜ੍ਹ ਕੜ੍ਹ ਕੇ ਦੁੱਧ ਏਨਾ ਮਿੱਠਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਿ ਪੁੱਛੋ ਨਾ। ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੀ ਨਾੜ ਦੀ ਨਲਪੀ ਬਣਾ ਕੇ ਕਾੜ੍ਹਨੇ ਵਿੱਚੋਂ, ਮਲਾਈ ਵਿੱਚ ਨਲਪੀ ਖੋਭ ਕੇ ਰੱਜ ਰੱਜ ਕੇ ਦੁੱਧ ਪੀਤਾ, ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ। ਖੇਡਣ ਮੱਲਣ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਘਿਓ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਖਾਈ ਜਾਓ ਪਚ ਜਾਂਦਾ। ਚੋਰੀਂ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਸਾਧੀਂ ਦੁੱਧ ਘਿਓ ਦਾ ਲਾਲਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਰਦੇ। ਘਿਓ ਵੇਚਣ ਵਾਲੀ ਦੀ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬੜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ‘ਸੋਰ ਨਾ ਦਿੰਦੀ ਸਿੱਧਵੀਂ ਪੰਜ ਪਾਅ ਕਾਲੇ, ਲੁੱਟੀ ਗਈ ਵਿਚਾਰੀ ਟਾਵੀਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਲੇ’ ਮਾਲ ਚਾਰਦਿਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਘਿਓ ਲੁੱਟ ਖਾਧਾ।

ਲੋੜ ਕਾਢ ਦੀ ਜਨਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਦਿੱਲੀ, ਕਲਕੱਤੇ ਅਤੇ ਬੰਬਈ (ਮੁੰਬਈ) ਆਦਿ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ

ਕੰਮ ਮਿਲਿਆ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹਿਚਕਚਾਹਟ ਦੇ ਕੀਤਾ। ਫੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਫੌਜੀ ਬਣ ਗਏ। ਮਾਝੇ ਮਾਲਵੇ ਵਾਂਗ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਮਿਲਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੋਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਕਿੱਕਰ ਦੀ ਟੀਸੀ ਤੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਹਰ ਟੀਸੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਦੋਨੇ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ। ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਪੁਲ ਬਣਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਮਿਲੇ ਜਿੱਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਮਿਲੇ, ਲੋਕ ਓਥੇ ਹੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤਵਾਲੇ ਤੇ ਕਾਮੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਦੇ 25% ਜਵਾਨ ਦੋਨੇ ਦੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਦੇ ਅੱਧੋਂ ਵੱਧ ਮੈਂਬਰ ਦੋਨੇ ਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਮਸਕਟ, ਡੁਬਈ ਅਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ (ਯੂ. ਏ. ਈ.) ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੋਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਗਏ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਯੋਰਪੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੰਮ ਮਿਲਿਆ ਕੀਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ, ਇਹ 1974 ਦੇ ਕਰੀਬ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਦੋਨੇ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਕਿਸੇ ਯੋਰਪੀਅਨ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਨਾਈਲੋਨ ਦੀ ਕੋਟੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਟੀ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਇਹ ਕੋਟੀ ਖਰੀਦਣ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਜਿਹੜੇ ਪਤੀਲੇ ਮਾਂਜਦਾ ਰਿਹਾਂ ਉਹ ਐਨੇ ਵੱਡੇ ਸੀ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਪਤੀਲੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੜ ਕੇ ਸਾਫ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਦੋਨੇ ਦੇ ਮਿਹਨਤੀ ਲੋਕ ਅੱਜ ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹਨ।

ਅੱਜ ਦੁਆਬੇ ਵਾਂਗ ਦੋਨੇ ਦਾ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਗਏ ਹੋਣ। ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਨੁੱਕਰੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਮਿਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਕੇ, ਪੈਸੇ ਕਮਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੋਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਅੱਜ ਦੋਨੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1956 ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਘਰ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਚਾਰ ਲੱਖ ਇੱਟਾਂ ਲਾ ਕੇ ਬਣਿਆ ਸੀ, ਪਿੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਈਆਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੋਹਣਾ ਘਰ ਸੀ। ਸਖਾਣੀ ਵਿੱਚ ਚੁਣ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖੋ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਘਰ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਹੋਵੇ। ਅਰਬਾਂ ਰੁਪਏ ਕਮਾ ਕੇ ਦੋਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆਂਦੇ, ਸੋਹਣੇ ਸੋਹਣੇ ਘਰ ਬਣਾਏ। ਘਰ ਘਰ ਟਰੈਕਟਰ ਟਰਾਲੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਾਧਨ, ਅੱਜ ਜਿੰਨੀ ਫਸਲ ਦੋਨੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਹਨ ਮੇਰੇ ਦੋਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ, ਗੱਡੀਆਂ ਮੋਟਰਾਂ

ਨਵੀਆਂ ਤੋਂ ਨਵੀਆਂ ਪਰ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁੱਖਦਾਇਕ ਗੱਲ ਵੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਦੋਨੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਹਵਾ ਐਨੇ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਸੀ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਜਲੰਧਰ ਸ਼ਹਿਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੋਨਾ ਦੇਸ਼ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਦੋਨੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਗਲਤੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੈਮੀਕਲ ਘੁਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਗੰਦਾ ਪਾਣੀ (ਸੀਵਰੇਜ਼) ਦੋਨੇ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਇਕ ਡ੍ਰੇਨ ਵਿੱਚ ਗੋਡੇ ਗੋਡੇ ਖੜਾ ਹੈ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਮੀਲ ਮੀਲ ਤੱਕ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਜੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਦੋਨੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵੀ ਪੀਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਹਵਾ ਤਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋ ਹੀ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਮੇਰੇ ਦੋਨੇ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਡ੍ਰੇਨ ਦੇ ਗੰਦੇ ਪਾਣੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੋਨੇ ਵਿੱਚ ਜੀਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਾਨੂੰ ਆਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਐਨੀ ਮਿਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਕੇ ਵਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਦੋਨਾ ਦੇਸ਼ ਇਸ ਗੰਦੀ ਡ੍ਰੇਨ ਦਾ ਕਰਕੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉੱਜੜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮਰ ਮੁੱਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿੱਡੀ ਕੁ ਵੱਡੀ ਮੰਗ ਹੈ ਅਸੀਂ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਜੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਕੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਦੋਨੇ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸੀਚੇਵਾਲ ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਦੋਨਾ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਚੱਲੀਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੋਨੇ ਲਈ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਮੰਗੀਏ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਓ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੋਨੇ ਲਈ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਮੰਗੀਏ। ਜੇ ਇਸ ਗੰਦੇ ਨਾਲੇ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਨਾ ਛੁੱਟਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਬੋਰੀਆ ਬਿਸਤਰਾ ਬੰਨ ਕੇ ਰੱਖਿਓ, ਵਿਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਹੀ ਸਹੀ, ਸਾਨੂੰ ਜੀਣਾ ਤਾਂ ਪਵੇਗਾ ਹੀ, ਜੇ ਮੀਲ ਦੂਰੋਂ ਸੁੰਘਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਘੁਲੇ ਕੈਮੀਕਲਾਂ ਨੂੰ ਚੈਕ ਕਰਵਾਓ। ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁਝ ਐਸਾ ਕੈਮੀਕਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਉਸ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਮੌਤ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਟਾਹਲੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਸੱਥ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਾਬੀਓ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰਿਓ! ਕਿਤੇ ਇਵੇਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੋਨੇ ਦੀ ਸੱਥ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿੱਕਰ ਦੀ ਟੀਸੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਪਵੇ!

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨੀ

ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਕਿ ਸਿਆਣੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, 'ਉੱਤਮ ਖੇਤੀ, ਮੱਧਮ ਵਪਾਰ ਤੇ ਨਖਿੱਧ ਭੀਖ ਦੁਆਰ।' ਕੀ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਅੱਜ ਵੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਵੀ ਚਾਰ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਚੌੜਾ ਹੋ ਹੋ ਕੇ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਪੁਰਾਤਨ ਕਿਸਾਨੀ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਭਾਲਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦੀਆਂ। ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਹੀ ਇੱਕ ਵਾਹਿਦ ਕੌਮ ਸੀ, ਜੋ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਘਰ ਦੀ ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਆਪਣੇ ਘਰੇ ਹੀ ਚੱਕੀ ਪੀਹ ਕੇ ਪੀਸਿਆ ਆਟਾ, ਘਰ ਦੀ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਉੱਤੇ ਕੜਛੀ ਸਾਗ ਦੀ ਤੇ ਵਿੱਚ ਤਾਜ਼ੀ ਮਖਣੀ ਦੀ ਡਲੀ। ਸ਼ਾਹ ਵੇਲੇ ਦੇਸੀ ਘਿਓ ਦਾ ਪਰੌਂਠਾ, ਘਰ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਅਚਾਰ, ਘਰ ਦਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਗੰਢਾ ਤੇ ਨਾਲ ਘਰ ਦੇ ਬਣਾਏ ਗੁੜ ਦੀ ਰੋੜੀ ਘਰ ਦੇ ਲਵੇਰੇ ਦੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਦਹੀਂ, ਲੱਸੀ, ਸਿਰਫ ਕਿਸਾਨ ਕੋਲ ਹੀ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਾਵੇ ਬੱਗੇ ਬਲਦਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ, ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਟੱਲੀਆਂ, ਪੰਜਾਲੀਆਂ, ਅਰਲੀਆਂ, ਹੱਥੇ, ਮੁੰਨੇ ਤੇ ਪਰੈਣੀਆਂ ਸਭ ਘਰ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ। ਘਰ ਦੀ ਸਣ ਸਨੁਕੜੇ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਵੱਟੇ ਹੋਏ ਰੱਸੀਆਂ ਰੱਸੇ ਤੇ ਮੰਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੌਣਾ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਖੂਹ ਦਾ ਠੰਢਾ ਮਿੱਠਾ ਪਾਣੀ। ਘਰ ਦੀ ਕਪਾਹ ਨਰਮੇ ਦੀਆਂ ਪੂਣੀਆਂ ਕੱਤ ਕੇ ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਤੰਦ ਪਾ ਕੇ ਕੱਤੇ ਹੋਏ ਸੂਤ ਦੀਆਂ ਘਰ ਦੀ ਰਕਾਨ ਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਦਲਾਨ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਬੁਣੇ ਹੋਏ ਖੇਸ ਦਰੀਆਂ। ਕਰੋਸ਼ੀਏ ਨਾਲ ਕੱਢੀਆਂ ਝਾਲਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੱਖੀਆਂ ਦੀ ਝੱਲ, ਰਾਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਿਆਂ ਕਿਤੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਬੈਠੇ ਜੱਟ ਨੂੰ ਜੱਟੀ ਝੱਲ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਥਕੇਵਾਂ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਹਲਦੀ ਲਸਣ ਵੀ ਘਰ ਦੇ, ਦਾਲਾਂ ਘਰ ਦੀਆਂ। ਗਵਾਰੇ ਤੇ ਹਰਵਾਂਹ ਦੀਆਂ ਲੈਰੀਆਂ ਫਲੀਆਂ ਕਿਤੇ ਸਵਾਣੀ ਨੇ ਗੀਝ ਨਾਲ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਣ, ਕਿਤੇ ਲਸਣ ਦੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਭੂਕਾਂ ਹਰਾ ਧਨੀਆਂ ਤੇ ਤਾਜ਼ੀ ਮੇਥੀ ਪਾ ਕੇ ਘਰ ਦੇ ਆਂਡਿਆਂ ਦੀ ਭੁਰਜੀ ਬਣੀ ਹੋਣੀ। ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ੱਕਰ ਘਿਓ ਜਾਂ ਘਰ ਦੀ ਬਣਾਈ ਰਾਬ। ਘਰ ਦੀਆਂ ਟਾਹਲੀਆਂ ਤੂਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਬਾਲੇ ਸ਼ਤੀਰੀਆਂ, ਘਰ ਦਾ ਸਰਕੜਾ ਕਾਨੇ ਤੇ ਆਪਣੀਂ ਘਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਘਰ। ਗੱਲ ਕੀ ਕਿ ਕੁੱਲੀ

ਗੁੱਲੀ ਤੇ ਜੁੱਲੀ ਸਭ ਘਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਅੱਜ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਬਹੁਤੇ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਟਿੱਚਰ ਕੀਤੀ ਹੈ 'ਪੁੱਤ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ, ਚਿੱਟੇ ਚਾਦਰੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਗਹਿਣੇ', ਜੇ ਕਿਰਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸਾਨ ਕਹਾਉਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਿਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਗੂਠਾ ਹਾਲੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਉਧਾਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਮਿਲਦਾ ਰਹੂ। ਦੋ ਏਕੜ ਦੀ ਫਰਦ ਲਾ ਕੇ ਜੇ ਟਰੈਕਟਰ ਲੈ ਵੀ ਆਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤ ਕੌਣ ਦੇਉ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮਕਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬੈਂਕਾਂ ਕਰਜ਼ਾ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਦੇ ਦੇਂਦੀਆਂ ਪਰ ਉਸ ਕਰਜ਼ੇ ਨੂੰ ਲਾਹੁਣਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ? ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਫੈਸ਼ਨਾ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਪਰ ਪੈਸੇ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਣਗੇ? ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆਈ ਕਿ ਕੋਈ ਜੱਟ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪੈ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਸੌ ਰੁਪੈ ਵਿੱਚ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਆਗਿਆ। ਜੱਟੀ ਨੇ ਜਦ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪੈ ਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੱਟ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਪੰਜਾਹ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਖੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਮੈਂ ਖੱਟ ਗਿਆਂ। ਉਹ ਕਿਵੇਂ, ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਵੱਧ ਲਿਖ ਲਏ ਪਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ। ਬਹੁਤੇ ਕਿਸਾਨ ਕਰਜ਼ੇ ਨੇ ਹੀ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੇ ਵੀ ਕਰਜ਼ੇ ਨੇ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਜਿੱਤਣਾ ਕਰਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਕਤ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਾਤਰ ਸਮਝਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁੰਡੀਆਂ ਦੇ ਸਿੰਗ ਫਸੇ ਹਨ ਪਰ ਲਗਦਾ ਵੜੇਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧੇ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਹੋਟਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਨੂੰ, ਪਾਰਟੀਆਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖੈਰ ਸੱਲਾ ਪਰ ਜਿਸ ਨੇ ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਪਸਾਰੇ, ਉਹ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੌਂ ਸਕਦਾ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮਹੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਹੋਟਲਾਂ ਤੇ ਪਾਰਟੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਟਾਈਆਂ ਸੂਟ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਕਿ ਕਰਜ਼ੇ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆਂ ਪਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਨਹੀਂ ਗਿਣਦਾ। ਮੇਰਾ ਕਿਸਾਨ ਤਾਂ ਕੁੱਲੀ ਗੁੱਲੀ ਤੇ ਜੁੱਲੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਦੱਬ ਕੇ ਵਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਨੀਂਦੇ ਸੌਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ।

ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਿਰਸਾਣੀ ਹਟਕੋਰੇ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦਾ ਭਾਰ ਵਧਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫ਼ਸਲ ਜੇ ਵਧੀਆ ਹੋ ਵੀ ਗਈ ਤਾਂ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿਸ ਭਾਅ ਵਿੱਕੇ। ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਇਹ ਜੂਆ ਭਲਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਖੇਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਾਰਣ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜੇ ਜੂਆ ਖੇਡਣਾ ਪਵੇ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਮੁਸੀਬਤ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵੇਂ ਧਰਮਰਾਜ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਕਾਮਯਾਬ ਇਸ ਲਈ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਿਆ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਕਿ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਬੀਮਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਕਰੋਪੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਵਾਜਿਬ ਇਵਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਪਰਧਾਨ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਿਸਾਨ ਖੁਦਕਸ਼ੀਆਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੀ ਪਤਾ ਕਰੀਏ। ਦੇਸ਼ ਨੇ ਜੇ ਖੇਤੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਸਾਨੀ ਮਰ ਗਈ ਤਾਂ ਯਕੀਨ ਕਰਿਓ ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ ਜਿਊਂਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।

ਪਾਣਿਨੀ ਦਾ ਅਟਕ

ਇੱਕ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗੱਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡਾ ਪੰਜਾਬ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਆਓ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਤੇ ਮਾਰੀਏ।

ਅਟਕ ਬਿਆਸੀ ਮੀਲ ਇੰਦੁਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਕੰਢੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਟਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ 4223 ਵਰਗ ਮੀਲ ਖੇਤਰ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੱਗੀ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਇੰਦੁਸ ਤੇ ਜੇਹਲਮ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਘੁੱਗ ਵੱਸਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸੀ। ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਐਸਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਅਟਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਬਾਸਲ ਤੋਂ ਕਾਲਾ ਚਿੱਟਾ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਸੜਕ ਜਦੋਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਤਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਕਿੰਨੀ ਮੇਹਰਬਾਨ ਹੈ। ਅਟਕ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸਰਾਂ, ਕਿਲ੍ਹਾ ਤੇ ਖੰਡਰਾਤ ਅਟਕ ਦੇ ਅਤੀਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਰਦੇ। ਇੰਦੁਸ ਜਦੋਂ ਪਹਾੜਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਧਾਰਦੀ ਤਾਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਅਸਤ ਹੁੰਦੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਬੱਸ ਦੇਖਦਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇੰਦੁਸ ਨਦੀ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਫਰੰਟੀਅਰ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਟਕ। 82 ਮੀਲ ਦਾ ਸਾਥ ਕਰਕੇ ਜਦ ਇੰਦੁਸ ਪਾਸਾ ਵੱਟ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢਾ ਮੀਆਂਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮੀਆਂਵਾਲ ਤਹਿਸੀਲ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਦੱਖਣੀ ਹੱਦ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬ ਤਹਿਸੀਲ, ਜੇਹਲਮ ਦੀ ਚੱਕਵਾਲ ਤਹਿਸੀਲ ਅਤੇ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਦੀਆਂ ਗੁੱਜਰਖਾਨ ਤੇ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਤਹਿਸੀਲਾਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਲਗਦੀਆਂ। ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਪੂਰਬੀ ਪਹਾੜੀਆਂ (ਹਜ਼ਾਰੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ) ਤੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਲੇ ਨਹਾਇਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅਟਕ ਸੀ। ਚਾਰ ਤਹਿਸੀਲਾਂ ਸਨ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਅਟਕ ਤਹਿਸੀਲ, ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਤਾਲਾਰਾਂਗ, ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡੀ ਘੋਬ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਤਹਿਸੀਲ ਫਤਿਹਜੰਗ ਸੀ।

ਕਾਬਲ ਦਰਿਆ ਜਦੋਂ ਇੰਦੁਸ ਵਿੱਚ ਛਾਲ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਇੰਦੁਸ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਇੰਦੁਸ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਿੰਦ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਕਾਬਲ ਦੀ ਰੀਸੇ ਅਟਕ ਦਾ ਪਾਣੀ

ਵੀ ਇੰਦਸ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਬਣ ਬੈਠਦਾ। 1883 ਵਿੱਚ ਰੇਲ ਦਾ ਪੁਲ ਬਣ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਕ ਲੱਕੜ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਪੁਲ ਉੱਤੇ ਦੀ ਹੀ ਇੰਦਸ ਦੇ ਪਾਰ ਲੰਘਦੇ। ਰੇਲ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੁਲ 1904 ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ਲਗੜ ਬਣ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਲੋਕ ਕਿਸਤੀ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਵਧੀਆ ਸਮਝਦੇ। ਅਟਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਰਲਦੇ ਰਲਾਉਂਦੇ ਇੰਦਸ ਵਿੱਚ ਆਣ ਰਲਦੇ। ਇੰਦਸ ਦੀ ਚਲਾਕੀ ਵੇਖੋ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜੋ ਵੀ ਪਾਣੀ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਚੂਲੀ ਭਰ ਪਾਣੀ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਅਟਕ ਦਾ ਕੋਈ ਖੇਤ ਸਿੰਜਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਅਟਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਢਲਾਣ ਜੋ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਅਟਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਭੱਜ ਭੱਜ ਕੇ ਇੰਦਸ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਲਦਾ। ਚੈਗਲ ਅਤੇ ਹਾਰੋ ਦਾ ਪਾਣੀ ਉੱਤਰੀ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸਿੰਜਦਾ ਪਰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਇੰਦਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਕੇ ਹੀ ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ। ਪਾਣੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਅਟਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਝਾ ਵੀ ਫੇਰਿਆ ਲੇਕਿਨ ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦੁਬਾਰਾ ਚਹਿਲ-ਪਹਿਲ ਹੋ ਗਈ। ਅਟਕ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਏਨੀਆਂ ਨਿਆਮਤਾਂ ਸਨ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਜਿਊਣ ਲਈ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਿਆਣਪਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫੌਜ ਦੇ ਇੱਕ ਅਫਸਰ ਟੌਡ ਆਰ. ਆਈ. ਐਮ. ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡੀਘੋਬ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦੋ ਕੁ ਮੀਲ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਇੱਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਝੀਲ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪੱਥਰ ਯੁਗ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਕਈ ਹਥਿਆਰ, ਪੱਥਰ ਦੇ ਬਰਛੇ, ਕੁਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਉਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਇਨ ਬਿਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਯੌਰਪ (ਫਰਾਂਸ) ਵਿੱਚ 40, 000 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗਿਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 327 ਬੀ. ਸੀ. ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸਕੰਦਰ (ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ) ਨੇ ਇੰਦਸ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਅਟਕ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਵਾਹਵਾ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੋਇਆ। ਟੈਕਸਲਾ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮੀਰ ਕੌਮ ਗਿਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਟੈਕਸਲਾ ਨੂੰ ਦੋਹੀਂ ਹੱਥੀਂ ਲੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਜੇਹਲਮ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਪੋਰਸ ਨਾਲ ਪੰਗਾ ਪਿਆ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ 1500 ਬੀ. ਸੀ. ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣੀਆਂ ਖੂਹੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਨਾਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੂਹੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟਦੇ ਸਨ। ਟੈਕਸਲਾ ਤੋਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਰੇਲਵੇ

ਲਾਈਨ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਭੀਰਮੰਡ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭੀਰਮੰਡ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਥੋਹ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਤੈਯਾਰ ਮਿਲੀਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਆਸ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਬਾਦੀ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਗਰਕ ਹੋਈ। ਉੱਪਰਲੀ ਤਹਿ ਤੋਂ 6 ਫੁੱਟ ਥੱਲੇ, ਦੂਜੀ ਤਹਿ ਵਿੱਚੋਂ 1167 ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਅਤੇ ਗਹਿਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਵੀ ਸਨ, ਇੱਕ ਘੜੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਰੱਖੇ ਮਿਲੇ। ਕਈ ਸਿੱਕਿਆਂ ਤੇ ਸਕੰਦਰ ਅਲੈਗਜੈਂਡਰ ਦਾ ਸਿਰ ਵੀ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਖੁਦਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬੁੱਧ ਦਾ ਮੰਦਰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ।

ਧਾਰਮਿਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਅਟਕ ਵਿਚ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ, ਪੁਰਾਤਨ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਤੇ ਇਸਲਾਮਿਕ ਕਦਰਾਂ - ਕੀਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਵੀ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਖੋਜੀਆਂ। ਹਿੰਦੂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਆਨੰਦਪਾਲ ਦੀਆਂ ਹਿੰਦੂ ਫੌਜਾਂ ਅਤੇ ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਅਟਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਹੋਈ ਪਰ 30,000 ਫੌਜ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਹਮਲੇ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦਨ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੱਟ ਮਾਰੀ। ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਹਰਦੀਆਂ ਹਰਦੀਆਂ ਮਸਾਂ ਜਿੱਤੀਆਂ। ਤੇਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਗੌਰੀ ਵੀ ਮਰਦਾ ਮਰਦਾ ਬਚਿਆ, ਜਦ ਰਾਤ ਦੇ ਅੰਧੇਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਟੈਂਟ ਤੇ ਹਮਲਾ ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਮਲਾਵਰ ਜੋ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਵਾਹ ਅਟਕ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਪੈਂਦਾ। ਜੰਜੂਆ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜੱਟ ਗੁੱਜਰ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਸਨ, ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ। ਮੁਸੀਬਤ ਪੈਣ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਵੱਡਿਆਂ ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਚਣੇ ਚਬਾ ਦੇਂਦੇ। ਅਟਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ, ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬਣਿਆਂ ਰਿਹਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਮਿਸਲ ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। 1765 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਗੁੱਜਰ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਨੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕੇ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਫਤਿਹਜੰਗ ਤਸੀਲ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਆ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ

ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਬਣ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਾਮਲਾ ਤਾਰ ਕੇ ਇੰਦੁਸ ਤੇ ਜੇਹਲਮ ਵਿਚਲਾ ਇਲਾਕਾ ਮੱਲੀ ਰੱਖਿਆ।

ਅਟਕ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਹਿਲੀ ਅਪ੍ਰੈਲ 1904 ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਅਟਕ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹੀ ਜਾਓ, ਜਿਸਦਾ ਮਰਜ਼ੀ ਝੰਡਾ ਝੁੱਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਅਟਕ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਦੁਸ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸ਼ਾਲਾਤੁੱਲਾ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਪਾਣਿਨੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਿਆਕਰਣ ਬਣਾਈ। ਇਹ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਹਨ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ, ‘ਜੀਵੇ ਪੰਜਾਬ!’

ਸਾਡਾ ਚਰਿੱਤਰ

ਚਰਿੱਤਰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਚਿਤਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਚਰਿੱਤਰ ਚਿਤਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਚਿਤਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਂ, ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਝਲਕੀਆਂ, ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਨਿੱਜੀ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ 'ਮੰਜ਼ਿਲ ਨਾ ਮਿਲੀ' ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ। ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਮਿੱਤਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ, ਤੇਰੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਂ ਗਲਤ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਮੁਖਤਿਆਰ ਦਾਈਆ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਐਸ. ਪੀ. ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਲ ਆਈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਲੱਭਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਘੱਲਾਂ? ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਤਲਖ ਤਜਰਬੇ, ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਅਜੀਬ ਮੋੜ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ, ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਕੁਝ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂ ਇਵੇਂ ਕਹੋ ਕਿ ਕੀ ਮੈਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਸਾਂ? ਉਸ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ, ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੇ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿਸੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਡੰਡੀਆਂ, ਰਾਹਾਂ, ਖਹਿੜਿਆਂ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਐਸਾ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਦੀ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਚੌਵੀ ਸਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਜੀਵਿਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਜੀਵਿਆ, ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦਿਲ ਹੌਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ, ਲੇਕਿਨ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੁਝ ਤਜਰਬੇ ਜੋ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਵਾਪਰੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਗਿਲਿਆ, ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਹੋਈ। ਬਹੁਤ ਵਿਦਵਾਨ ਲੋਕ ਵੀ ਮਿਲੇ, ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਬਿਜ਼ਨਸਮੈਨ ਵੀ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ

ਸਿਆਣੇ ਬੜੇ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਵੀ ਮਿਲੇ, ਲੇਕਿਨ ਜਿੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਣ ਸਕਿਆ ਹਾਂ, ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਕਾਮਯਾਬ ਲੋਕ ਹੋਣ ਪਰ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਘਾਟ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਰਲੀ ਸਫਲਤਾ ਕਈ ਵਾਰ ਅੰਦਰਲੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਲੁਕੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਆਪ ਅਧੂਰੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਕੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।

ਮੇਰੀਆਂ ਤੇਰੀਆਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਐਸੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਮੇਟਣ ਲਈ ਜਾਂ ਇਵੇਂ ਕਹੋ ਕਿ ਅਮੀਰ ਬਣਨ ਲਈ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਹੋਂਦ ਖਰਾਬ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਰੋੜਾਂ ਡਾਲਰ ਕਮਾ ਲੈਣੇ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਕਰੋੜਾਂ ਡਾਲਰ ਕਮਾਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਗਵਾ ਬੈਠਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਵੇਂ ਲਿਖੀਏ ਕਿ ਕਮਾਇਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿ ਗਵਾਇਆ ਜ਼ਿਆਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਹੀ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਗਲਤ ਕੀ ਹੈ? ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਐਸਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਕਾਰਜ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਪਾਇਆ ਕਿ ਗਵਾਇਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨਾਲ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਚੰਗੇ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ, ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਸਹੀ ਚੱਲੋ, ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰੋ ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦਾ, ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਗੱਲ ਦੱਸਦਿਆਂ ਵੀ ਬੱਚੇ ਉਸ ਦੇ ਹੋਰ ਅਰਥ ਕਰ ਲੈਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਖੱਟਿਆ? ਕਮਾਈ ਕਰਦਿਆਂ, ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਿਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਇਵੇਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਹੋ। ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਏਨਾ

ਇਕੱਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿਚ ਦਮ ਘੁਟਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਉਮੀਦ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਸਾਡਾ ਕੁਝ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਘਰ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੰਮ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਾਹਨੂੰ ਆਖਿਆ, ਆਪੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰ ਲਵਾਂ।

ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ। ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕੋਈ ਡਾਕਖਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਚਿੱਠੀ ਪਾ ਆਵੇ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭਾਈਵਾਲ ਆਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਚੱਲਿਆਂ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸਿਆਣਾ ਬੰਦਾ ਹੈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਵਾਕਫ਼ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਹਾਂ ਕਿ ਚਿੱਠੀ ਪਾ ਦੇਈਂ। ਹਾਲੇ ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬੋਲ ਪਿਆ, ‘ਆਹ ਚਿੱਠੀ ਪਾਉਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲਿਆ ਦੇ ਦੇ ਮੈਨੂੰ, ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਡਾਕਖਾਨੇ ਪਾ ਦੇਵਾਂਗਾ।’ ਖ਼ਤ ਲੈ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪੰਜ ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਹੀ ਭਾਈਵਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁੱਛਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਪੁੱਛ ਲਿਆ, ਉਹ ਖ਼ਤ ਮੇਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਉਹ ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ! ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਚੇਤਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ! ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਖ਼ਤ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਆਹ ਲੈ ਤੇ ਜਾਹ ਨੱਠ ਕੇ ਮੇਲ ਕਰਕੇ ਆ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਕੁਝ ਐਸੇ ਪਲ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਮੈਂ ਚਿਤਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਬੜੀ ਨੱਠ ਭੱਜ ਕੀਤੀ, ਬੜੇ ਪੈਸੇ ਬਣਾਏ, ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ। ਬੜੀ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੰਮਕਾਰ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਕੀ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ? ਕੀ ਮੇਰਾ ਸਰਦਾ ਨਹੀਂ ਏਨੇ ਪੰਗੇ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ। ਕਿਸ ਗੱਲੋਂ ਭੱਜਾ ਫਿਰਦਾ, ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ? ਕਈ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੁਝ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਚਿਆ ਪਰ ਕਰ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿੱਚ

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਸਿਆ ਵੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਜੋ ਤਜਰਬਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦੇਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਲੋਕ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ, ਬੜੇ ਪਤੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਣਾ ਕਿ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਗਹੁ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਪਰ ਕਿਸੇ ਤੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਤੱਕ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣਾ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਫਿਰ ਮਨ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਕਿ ਦੱਸ ਮੈਂ ਭਲਾ ਕਾਹਤੋਂ ਸਿਰ ਖਪਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਹਾਰ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਸਹੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਹਾਰ ਮੰਨਣੀ ਔਖੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਤੁਸੀਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਦਰਾੜ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਹਾਰ ਕੇ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਕੂਨ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹਰਿਆ। ਬੱਕਰੀ ਜਾਨੋਂ ਗਈ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਹੀ ਨਾ ਆਇਆ।

ਕਈ ਵਾਰ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਦਿਲੋਂ ਲਾ ਕੇ ਸਹੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਈ, ਇਹ ਉਸ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਮਨੋਂ ਕੁਝ ਆਖਿਆ ਵੀ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲਤ ਅਸਰ ਕਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗਲਤ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਡਾ ਲੜਕਾ ਗਗਨਦੀਪ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ ਕਰਦਾ, ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਵੀ ਕਰਦਾ। ਲੇਕਿਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਿਆਣਾ ਨਾ ਸਮਝਦਾ। ਜਦੋਂ 16 ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਡਰਾਈਵਿੰਗ ਲਾਈਸੰਸ ਲੈ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ, ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਨਾ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਟੋਇਟਾ ਪਿਕ ਅਪ ਟਰੱਕ ਲੈ ਦਿੱਤਾ, ਗਗਨ ਕੋਲ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਟਰੱਕ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਗਗਨ ਆਪਣੇ ਜੇਬ ਖਰਚੇ 'ਚੋਂ ਬਚਾਏ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਸਪੀਕਰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਕ ਦੋ ਹੋਰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਟਰੱਕ ਵਿਚ ਸਪੀਕਰ ਲਾਉਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਕੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹੋ? ਮੈਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਪੁੱਛ ਲਿਆ। ਡੈਡ ਟਰੱਕ ਵਿਚ ਸਪੀਕਰ ਲਗਾਉਣ ਲੱਗੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲੋਂ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗਾ,

ਗਗਨ ਤੂੰ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਲਾਈਸੰਸ ਲਿਆ ਹੈ, ਸਪੀਕਰਾਂ ਦੇ ਰੌਲੇ ਗੌਲੇ ਵਿਚ ਗਲਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਸਲਾਹ ਮੰਨੋ ਤਾਂ ਅਜੇ ਸਪੀਕਰ ਨਾ ਲਗਾ। ਖੈਰ ਉਸ ਨੇ ਸਪੀਕਰ ਤਾਂ ਨਾ ਲਗਾਏ ਪਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੰਢ ਬੰਨ ਲਈ ਕਿ ਡੈਡ ਨੇ ਸਪੀਕਰ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਣ ਦਿੱਤੇ। ਕੁਝ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਗਗਨ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗਗਨ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਕਾਰ ਲੈ ਕੇ ਦੇਈਏ। ਅਸੀਂ ਐਕੂਰਾ ਕਾਰ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੀ। ਤੀਜੇ ਕੁ ਦਿਨ ਮੈਂ ਘਰ ਦੇ ਮੂਹਰਲੇ ਲਾਅਨ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਵੱਜਦੇ ਸਪੀਕਰਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਬਿੰਦ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਗਗਨ ਨੇ ਕਾਰ ਲਿਆ ਖੜ੍ਹੀ ਕੀਤੀ। ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਕਈ ਆਂਢੀ ਗੁਆਂਢੀ ਵੀ ਆ ਗਏ। ਮੈਂ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਨੇੜੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਗਗਨ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਸਪੀਕਰ ਵਿਖਾਵੇ। ਕਾਰ ਦੀ ਡਿੱਗੀ ਵਿਚ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਪੀਕਰ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਣ ਜੋਗੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਗਗਨ ਨੂੰ ਸਪੀਕਰ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਰੋਕਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਕਰ ਹੀ ਲਈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਐਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੋਚ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ। ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਿਪਟਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਬੀਮਾਰ ਰਹੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਵਾਈ ਦਾ ਆਪ ਡਾਕਟਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦੇ ਕਿਵੇਂ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਤਜਰਬੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਮੇਰੇ ਚਰਿੱਤਰ ਤੇ ਤਾਂ ਅਸਰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਏਗਾ।

ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਸੁਭਾਵਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਵੀ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਬੱਚੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਅਰਥ ਕੱਢ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਡੈਡ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੇ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਪੀਕਰ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਰੋਕਦੇ?

ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਹੀ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਚਰਿੱਤਰ ਹੈ। ਜੇ ਆਪਾਂ ਕੋਈ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ? ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਅਸਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕਈ ਵਾਰ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਗੱਲਾਂਬਾਤਾਂ ਕਰਨੀਆਂ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣ ਵੀ ਲੈਣਾ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਦਿਸਦਾ। ਮੈਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਤਕਰੀਬਨ ਜੋ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਚਰੇ ਹਨ। ਮੇਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਭੇਦ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜੋ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਬੋਲਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਖੁਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤੇ ਗਿਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਲੇਕਿਨ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਅਸਰ ਹੋਵੇ?

ਮੈਂ ਕਿਧਰੇ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਕਿ ਕੋਈ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਬੜੀ ਮੰਨਤ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਬੜੇ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ ਸਨ। ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਚਰਚਾ ਸੀ। ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਕੋਈ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਮਿਲਣ ਆਏ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸੰਤ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਆਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਭੋਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਬਿਤਾਈ ਹੈ। ਸੱਥ ਵਿੱਚ ਸਫ਼

ਵਿਛਾਈ ਗਈ। ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਆਹਮੋ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੇਵਕ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਖੜ੍ਹਾ ਪੱਖਾ ਝੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਦੇ ਕਈ ਚੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਖੈਰ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਚਾਲੂ ਹੋ ਗਈ। ਪੱਖੀ ਝੱਲ ਰਿਹਾ ਸੇਵਕ ਜ਼ਰਾ ਖੋਜੀ ਜਿਹੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਈ ਕਿ ਪਰਖੀਏ ਤਾਂ ਸਹੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸ਼ਾਂਤ ਹੈ? ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵੱਲ ਉਂਗਲੀ ਕਰਕੇ ਹਿਲਾਈ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਸਿਰ ਨੂੰ ਹਿਲਾਇਆ। ਬਿੰਦ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਫਿਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਨੇ ਉਸ ਸੇਵਕ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਫਿਰ ਉਂਗਲੀ ਹਿਲਾਈ ਨਾਲੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕੁਝ ਜਾਣ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਵੱਲ ਘਟ ਗਈ ਤੇ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਪੱਖਾ ਫੇਰ ਰਹੇ ਸੇਵਕ ਵੱਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਖੜ੍ਹੇ ਪੱਖਾ ਝੱਲ ਰਹੇ ਸੇਵਕ ਵੱਲ ਵੇਖੇ ਓਨੀ ਵਾਰ ਹੀ ਉਹ ਉਂਗਲੀ ਹਿਲਾਏ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਏ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭੰਗ ਹੋ ਗਈ। ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿੱਚੋਂ ਛੱਡ ਕੇ ਚਿਮਟਾ ਲੈ ਕੇ ਉਠ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ? ਪੱਖਾ ਫੇਰਦੇ ਸੇਵਕ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਇਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ।' ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸੇਵਕ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਜੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਕੋਲਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਭਖਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਮਘੀ ਅੱਗ ਹੈ। ਸੋ ਜੋ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਵੀ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੋਚਣ। ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਅੱਗ ਹੈ, ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਕੋਲਿਆਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਵਾਕਫ਼ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋਚਦਾ ਹਾਂ। ਵਧੀਆ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵੀ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਅਸਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਚਰਿੱਤਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਡਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਰਹਿਣੀ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਚਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਤਾਂ ਹੀ ਆਖਦੇ ਸਨ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੈਵੀ ਹੋਣ। ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸਲਾਹਿਆ। ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਵਧੀਆ ਲੋਕਾਂ

ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕਾਨੂੰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਲੇਕਿਨ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੱਕ ਵਧੀਆ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਇਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਸਮਝਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਪਰਜਾ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਲੇਕਿਨ ਪਿਛਲੇ 60-70 ਸਾਲ ਤੋਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਅਮੀਰ ਹੈ, ਤਕੜਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਵਧੀਆ ਹੈ। ਗੁਣ ਤਾਂ ਬੱਸ ਵੱਡੇ ਬਣਨ ਨੂੰ ਸਭ ਦਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤਕੜੇ ਹੋਣ ਲਈ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਵੀਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਤਾੜ ਕੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ ਕੋਈ, ਲੇਕਿਨ ਤਕੜੇ ਦਾ ਹੀ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ। ਚਰਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਬਣੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦਾ। ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹਾਂ। ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ‘ਸਹੁੰ ਖਾਈਏ ਜੀਅ ਦੀ-ਨਾ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ।’ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਣ ਕਰਦਿਆਂ ਲੁਕੇ ਨਾ ਰੱਖਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਰਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗਾ। ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਦਾ ਜੋ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਤਰੀਕੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਜਿਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਹੀ ਸਾਡਾ ਚਰਿੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਤਰੀਕਾ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਝ ਨਾਲ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਚਰਿੱਤਰ ਵੀ ਪਿਛੇ ਲੱਗੂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜਾਂ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਕੇ ਜੋ ਲੋਕ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਗਰ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਾਂ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਸਿਫਤ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਕੰਵਰ ਆਪਣੀ ਭੂਆ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਸੈਂਟਾਮਰੀਆ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਅਮਰਜੀਤ ਤਾਂ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਬਲਵਿੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੜਕਾ ਜੋਰਾ ਤੇ ਕੰਵਰ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਗੱਲਾਂਬਾਤਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕੰਵਰ ਦੇ ਫੁੱਫੜ

ਜੀ-ਬਲਵਿੰਦਰ ਮੇਰਾ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ‘ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼’ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਦੇਖ ਕੇ ਕੰਵਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ‘ਕੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋ ਫੁੱਫੜ ਜੀ?’ ਬਲਵਿੰਦਰ ਨੇ ਮੇਰੀ ਲਿਖੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ’ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੰਵਰ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ। ਕੰਵਰ ਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਰੋਣ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਡੈਡ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਆਨੇ ਦੀ ਕੀ ਕੀਮਤ ਸੀ? ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਹੱਡਬੀਤੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਯਾਦ ਵੀ ਹੋ ਗਈ। ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਾਈ। ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੰਵਰ ਨੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਦੇ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਜਿੰਨੇ ਜੇਬ ਵਿਚ ਹੋਣ ਮੁਕਾ ਕੇ ਹੀ ਘਰ ਆਉਂਦਾ। ਮੈਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਿਆਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਦਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ, ਉਹ ਯਤਨ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੱਸ ਇਹ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਆਪਣਾ ਫਿਕਰ ਕਰਨਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਚਲ ਪਈਆਂ। ਗਗਨ ਬਾਰੇ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਬੜਾ ਡਾਂਸ ਵਰਗਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਰਚ-ਮਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਿਭਾਉਣ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨੀ ਵਾਹਵਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਕੰਵਰ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੰਵਰ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣਾ ਨਹੀਂ, ਅਜੇ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਈ ਵਾਰ ਗੈਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਮੈਨੂੰ ਵਿੱਚੇ ਹੀ ਟੋਕ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ‘ਕਿਤੇ ਏਦਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੰਵਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਣਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।’ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰਕੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਬੱਚੇ ਦਾ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਬੱਚਾ ਗਗਨ ਵਾਂਗ ਚੁਸਤ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਸਮਝੇਗਾ। ਜੇ ਕੰਵਰ ਵਾਂਗ

ਹੈ ਤਾਂ ਸੋਚੇਗਾ ਕਿ ਚੱਲ ਮੈਨੂੰ ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਆਪੇ ਮੰਮਾ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਡੈਡ ਨੇ ਦੇ ਦੇਣੇ ਜਿੰਨੇ ਚਾਹੀਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਚਮਚਿਆਂ ਨਾਲ ਖੁਆਉਂਦੇ ਰਹੋਗੇ, ਬੱਚੇ ਆਪ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਤੌਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਆਦਮੀ ਹਰ ਜੀਵ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਰੀਕੇ ਆਪੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਾਂ ਦੇ ਵੱਛੜੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਥਣ ਲੱਭ ਲੈਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਗਾਂ ਤਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਉਂਦੀ। ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੇ ਠੰਢੇ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚੋਂ ਪੰਛੀ ਬਰਫ ਪੈਣ 'ਤੇ ਭਰਤ ਪੁਰ ਵਰਗੇ ਗਰਮ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗਰਮੀਆਂ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਕੂੰਜਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਉੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿੱਦਿਆ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਆਪੇ ਹੀ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਵੇਗ ਕਈ ਵਾਰ ਸਲਾਹਾਂ ਦੇਣ ਤੇ ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਗੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਦੁਰਲੱਭ ਸਮਝ ਕੇ ਬਹੁਤਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਸਗੋਂ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੀਜੜੇ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤ ਜੰਮ ਪਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਚੁੰਮ ਚੁੰਮ ਕੇ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

••

ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ

ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਲੋਕ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜ਼ਰੂਰ ਛੱਡਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਵਧੀਆ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਮੂਰਖਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਲੋਕ। ਸਮਝਦਾਰ ਲੋਕ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੂਰਖ ਕਈ ਵਾਰ ਐਸੇ ਕਾਰਜ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲੋੜ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਘਾਟਾ ਖਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਮੈਂ ਕਿਤੋਂ ਪੜ੍ਹੀ ਸੁਣੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸ਼ੇਰ, ਲੂੰਬੜ ਤੇ ਖੋਤੇ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਲੂੰਬੜ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖਦਾ-ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ-ਜੇ ਕੁਝ ਲੱਦ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਖੋਤੇ ਤੇ ਲੱਦ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ। ਬੜੀ ਦੋਸਤੀ ਨਿਭੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਲੂੰਬੜ ਨੇ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੱਢ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਮਾਰ ਲਿਆ ਤੇ ਖੋਤੇ 'ਤੇ ਲੱਦ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਾਂ ਤਿੰਨੋਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਕੇ ਲਿਆਏ ਹਾਂ ਤੂੰ ਵੰਡ ਕਰ ਦੇਹ। ਮੂਰਖ ਖੋਤਾ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਬੜਾ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਝਪਟਾ ਤੇ ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਸੁੱਟਿਆ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਯਾਰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਅਫਸੋਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ੇਰ ਲੂੰਬੜ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਯਾਰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਲੱਗਾ ਪਰ ਹੁਣ ਭੁੱਖ ਵੀ ਬੜੀ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਚੱਲ ਤੂੰ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ ਤੇ ਆਪਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖਾਈਏ।' ਲੂੰਬੜ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮੀਟ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਸਾਰਾ ਤੇਰਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਬੱਸ ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਟੁਕੜਾ ਹੀ ਹੈ।' ਸ਼ੇਰ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਨਾਲੇ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਖਾਈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਲੂੰਬੜ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਇਹ ਅਕਲ ਕਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਹੈ? ਤਾਂ ਲੂੰਬੜ ਮਰੇ ਪਏ ਖੋਤੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਇਸ ਤੋਂ।

ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਜੋ ਇਹ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਰਚੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਅਕਲ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ, ਕੁਦਰਤੀ, ਅੱਖ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ

ਕਰਨੀ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਨਜ਼ਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਐਨਕ ਵੀ ਲਵਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਚੱਲਣ ਫਿਰਨ ਲਈ ਦੋ ਲੱਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਬਖਸ਼ੀਆਂ ਹਨ। ਚੱਲਣਾ ਫਿਰਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਐਸੇ ਥਾਂ ਪੈਰ ਨਾ ਰੱਖੀਏ ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਖਮ ਮਿਲਣ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਦੱਸ ਦੇਵੇ ਕਿ ਏਥੇ ਪੈਰ ਨਾ ਰੱਖੀਂ, ਸੜ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਰਹੀ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨੀਅਤ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤੇ ਯਕੀਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੀਅਤ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਕਿਉਂ ਲਵਾਂਗੇ। ਸੋ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਤੇ ਚੰਗੀਆਂ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਏਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਕਿ ਅਗਲਾ ਕਹੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੰਗ ਕਰਕੇ ਖਵਾਈ ਮਠਿਆਈ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਸਿੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਤੋਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ, ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਫ਼ਸਲ ਕਿਸ ਸਮੇਂ ਬੀਜਣੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਸਾਉਣੀ ਬੀਜਣ ਸਮੇਂ ਬੀਜ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਦਾਣੇ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦੇ।

ਅਸੀਂ ਸ਼ੁ ਮੰਤਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾ ਸਕਦੇ। ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਅਸਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡਾ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ, ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਦਾ ਐਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮਾੜਾ) ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹੀ ਜਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਸਾਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਲੋਕ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਕੀ ਹੈ? ਕਈ ਵਾਰ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅੰਦਰ

ਗਿਆਨ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਇਜ਼ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ। ਸੋ ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਬੰਦੇ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਨੀ ਹੈਵਾਨੀ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਗੁਣ ਔਗੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡਾ ਚਰਿੱਤਰ ਤੇ ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਰਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸਾਡੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇ ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿੱਚੋਂ ਰਲ ਕੇ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਤਸਵੀਰ ਦੀ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਸਾਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਸਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੇਖਦੀ ਹੈ? ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਖਰਾਬ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਐਸੇ ਵੀ ਲੋਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਤਸਵੀਰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਜੋ ਤਸਵੀਰ ਬਣੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕਈ ਆਪਣਿਆਂ ਨੇ ਤੋੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੇ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬਹੁਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਦੁਨੀਆ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ। ਜੇ ਤੰਗ ਕਰਨ ਜਾਂ ਤਕਲੀਫ਼ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਓਪਰੇ ਦਾ ਕਿੱਥੇ ਵਿਹਲ। ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੋਲ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਦਾ ਓਨਾ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਕਰੀਬੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਤੋੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਾਵਾਂਗਾ।

ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਬੜੇ ਮਾਡਲ ਮਨੁੱਖ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਐਸੀ ਗਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਾਪਿਸ ਪਰਤਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਵਜ਼ਾਨੇ ਵਜੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਾਟੇ ਝੱਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲਤੀ ਕਰਕੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਹੱਡਬੀਤੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਾਂ:

ਮੇਰੇ ਸਾਂਝੂ ਦੀ ਮਾਸੀ ਦੀ ਧੀ ਭੈਣ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਕੋਲ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਆ ਗਈ। ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਕੀ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦੇ ਸਕੇ ਭਰਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦਾ ਬੋਰੀਆ ਬਿਸਤਰਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬੂਹਿਓਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਖੈਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਸੀ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ, ਜੋ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਾਂਝੂ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਕਾਲ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਜੋ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਮੇਰੀ ਸਲਾਹ ਲੈ ਲਿਆ ਕਰਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਾਂਝੂ ਦੀ ਮਾਸੀ ਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਇਕ ਲੜਕਾ ਤੇ ਦੋ ਜਵਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਘਰ ਰਹੇ, ਸਾਨੂੰ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ। ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਨਿੱਤਨੇਮ ਬੜੀ ਨਰਮ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਕਰਦੀ ਫਿਰੇ। ਉਸ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਐਨੀ ਵਧੀਆ ਤਸਵੀਰ ਬਣੀ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਓਪਰਾ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਰਵਰੀ 1993 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਤੇ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਮਹੀਨੇ ਕੁ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਤੇ ਸਾਰਾ ਘਰ ਬਿੰਦਰੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਆਏ। ਉਹ ਚਾਰੇ ਜਣੇ ਸਾਡੇ ਘਰ, ਘਰ ਵਾਂਗ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਵਾਪਿਸ ਆਏ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਬਿੰਦਰੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਉਹ ਅਕਸਰ ਰੋਜ਼ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਬਿਤਾਉਂਦੇ। ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦਿਨ ਬਿੰਦਰੇ ਨੇ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇਕ ਲੜਕਾ ਪਸੰਦ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਆਹ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਅਸੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਹਰ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਵਧੀਆ

ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਗਨ ਵਿਹਾਰ ਕੀਤੇ। ਖ਼ਰਚਾ ਵੀ ਸਾਡਾ ਕਾਫੀ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕੱਪੜਾ ਲੱਤਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਵੀ ਪਾਏ। ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਫੋਟੋਗਰਾਫਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਤੇ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਦੀਆਂ, ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਖਿੱਚੀਆਂ।

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਬਿੰਦਰੋ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਟੋਰ ਦੇ ਦੇਵਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਵਧੀਆ ਜੀਵਨ ਜੀਅ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਰੋਕਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮੈਂ ਇਕ ਸਟੋਰ ਬਿੰਦਰੋ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੇ ਅਕਾਊਂਟੈਂਟ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਕ ਲੱਖ ਸੱਤਰ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਦਾ ਨੋਟ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਦੇ ਦਿਆਂਗੇ। ਸਾਲ ਡੇਢ ਸਾਲ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਤੇ ਕਿਰਾਇਆ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਨਵੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵੀ ਖ਼ਰੀਦ ਲਈਆਂ। ਬੜੀ ਗੱਪ ਮਾਰਿਆਂ ਕਰਨ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸਟੋਰ ਮਿਲਿਆ। ਖ਼ਰਚੇ ਵਧਾ ਲਏ ਤੇ ਕੰਮ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਰਾਤ ਸਟੋਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਲੱਦ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਸਵੇਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਈ ਟਰੱਕ ਭਰ ਕੇ ਸਮਾਨ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਧਰ ਲੈ ਗਏ। ਮੈਂ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ? ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਹੀ ਲੈ ਗਏ, ਨਾਲੇ ਜਿਹੜੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਸੀ ਸਾਡੇ, ਉਹ ਵੀ ਗਏ, ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ। ਹਾਲੇ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਕਰੀਏ, ਸਾਨੂੰ ਵਕੀਲ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆ ਗਈ ਕਿ ਬਿੰਦਰੋ ਨੇ ਕੇਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਗਲਤ ਬਿਜ਼ਨਸ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਘਾਟਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਬਿੰਦਰੋ ਨੇ ਇਕ ਦਮ ਆਪਣੀ ਤਸਵੀਰ ਹੀ ਬਦਲ ਲਈ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਰਹੀ ਤੇ ਕਹੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਮੈਂ ਜੱਜ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੱਸਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਭੈਣ ਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮਾਸੀ ਦੀ ਧੀ ਮੇਰੀ ਕੀ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਬਿੰਦਰੋ ਨੇ ਜੱਜ ਅੱਗੇ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਖਿੱਚੀਆਂ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸ਼ਗਨ ਮੈਂ ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੱਜ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਰੱਖੀਆਂ। ਜੱਜ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਬਿੰਦਰੋ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ? ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ

ਕਿ ਸਿਵਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ ਬਿੰਦਰੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਪੈਸੇ ਮੋੜੇ, ਸਾਨੂੰ 1,88,000 ਡਾਲਰ ਬਿੰਦਰੇ ਨੂੰ ਦੇਣੇ ਪਏ। ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਜੋ ਮੈਂ ਤਸਵੀਰ ਬਿੰਦਰੇ ਦੀ ਬਣਾਈ ਫਿਰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸਿੰਘਾਸਣ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਿੰਨੀ ਪੱਕੀ ਤਸਵੀਰ ਹੋਵੇਗੀ ਓਨੇ ਹੀ ਗਲਤ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਲਗਦਾ, ਬਸ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇ ਤਾਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਜੇ ਭਲਾ ਮੈਂ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਬਿੰਦਰੇ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਨਾ ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਦੁੱਖ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਬਿੰਦਰੇ ਦੀ ਨੀਅਤ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਸਾਫ ਦਿਲ ਨਾਲ ਜੋ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਭਰੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਉਹ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਘਾਟਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਟੈੱਸਟ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਵੀ ਬਚਾਅ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ? ਉਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਜਿੰਨੀ ਪੱਕੀ ਤਸਵੀਰ ਅਸੀਂ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਓਨੇ ਹੀ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮਨ ਵਿੱਚ ਜੋ ਪੱਕੀ ਤਸਵੀਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰ ਜਦ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਉਸ ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਲੋਕ ਇਹ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਧਰਤੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਚੰਦ ਤਾਰੇ ਸੂਰਜ ਧਰਤੀ ਦੇ ਇਰਦ- ਗਿਰਦ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਧਰਤੀ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਸੂਰਜ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੋਵੇ। ਪੈਰ ਯਕੀਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਯਕੀਨ ਦਾ ਟੁੱਟ ਜਾਣਾ ਹੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਇਨਸਾਨੀ ਫਿਤਰਤ ਹੈ। ਯਕੀਨ

ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਹੈ।

ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਖੋਜਾਂ, ਨਵੇਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਗਿਆ। ਇਕ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਡਾਕਟਰ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੱਲ ਚੱਲੀ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੱਚੇ ਸੀਜੇਰੀਅਨ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਬੈਠਾ ਬੈਠਾ ਬੋਲ ਪਿਆ, 'ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਜਦੋਂ ਸੀਜੇਰੀਅਨ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਦੋਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ?' ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਤੇ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਮੁਸਕਰਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਕੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਾਂ ਦੀ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਕਈ ਵਾਰ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਸੋ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਸਵਾਲ ਹੱਲ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗਲਤ ਤਸਵੀਰ ਸਹੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤਸਵੀਰ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਇਸ ਤਸਵੀਰ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਤਸਵੀਰ ਜੋ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠੇ ਸਾਂ, ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਤ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜੋ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤਸਵੀਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਗਲਤ। ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਦਲਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਬਦਲ ਹੀ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸੋਚ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗੀ।

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਨੌਰਥ ਹੌਲੀਵੁਡ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਲੈਂਕਰਸ਼ਮ ਦੀਵਾਨ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਗੱਲ ਵੀ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲੜੀਵਾਰ ਕਥਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਖਚਾ ਖਚਿ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸੀ। ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਆਇਆ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਬਾਲਕ ਸਨ। ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਲਾਗੇ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੁਣਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆਏ ਦੋ ਬਾਲਕ ਇੱਕ ਤਾਂ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਜਾਵੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ। ਦੋ ਕੁ ਡਾਲਰ

ਵੀ ਉਸ ਬੱਚੇ ਨੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲਏ। ਦੂਸਰਾ ਬੱਚਾ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਗੋਡੇ ਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋਈ ਜਾਵੇ। ਸਾਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਖ਼ਰਾਬ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦਾ ਮੋਢਾ ਹਲੂਣਿਆ। ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਤ੍ਰਭਕ ਕੇ ਉਠਿਆ। ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਜੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਸਾਂਭੋ। ਚੁੱਪ ਕਰਾਓ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਲੇ ਇਸ ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਲਾਗੇ ਬਿਠਾ ਲਓ। ਉਹ ਬੰਦਾ ਬੜੇ ਪਛਤਾਵੇ ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਤੇ ਬੜੀ ਨਿਮਾਣੀ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਜੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਹੁਣੇ ਆਲਵਿਵਿਉ ਹਸਪਤਾਲ 'ਚੋਂ ਆਏ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ, ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬੀਮਾਰ ਸੀ ਤੇ ਘੰਟਾ ਕੁ ਹੋਇਆ ਉਹ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕੈਸੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਢਾ ਹਿਲਾ ਕੇ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਮੁਆਫ਼ੀ ਵੀ ਮੰਗੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੁਖਿਆਰੇ ਨਾਲ ਅੱਧਾ ਪੌਣਾ ਘੰਟਾ ਬੈਠੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਅਸੀਂ ਲੱਖ ਯਤਨ ਕਰੀਏ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਾਂ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੇਖਣੀ ਪਾਖਣੀ ਤੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇਨਸਾਨ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਈ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ, ਸਾਡੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਪੜਾ ਲੱਤਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਬੜੀ ਜਾਂਚ ਸੀ। ਸਿਆਲ ਵਿੱਚ ਥਰੀ ਪੀਸ ਸੂਟ ਪਾ ਕੇ ਟਾਈ ਲਾਉਣੀ ਬੜੀ ਠੱਕ ਕੇ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹਣੀ, ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਬੂਟ ਪਾਏ ਹੋਣੇ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਬੈਗ ਜਿਹਾ ਲੈ ਕੇ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਤਾਂ ਕਈ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁਲਾ ਦਿੰਦੇ ਕੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅਫ਼ਸਰ ਹੋਣਾ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਸੋਝੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ।

ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ

ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਹੈਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਸਾਡੇ ਚਰਿੱਤਰ ਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਧੀਆ ਹੋਣ। ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਕਾਰ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਾਰ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਮੈਂ ਹੌਰਨ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਥੱਕ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਉਹ ਕਾਰ ਸੜਕ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੇ। ਮੈਂ ਸਿਆਣਾ ਹੋਵਾਂ ਤਾਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਾਰ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਲੰਘ ਜਾਵਾਂ। ਪਰ ਜੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਇਸ ਕਾਰ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਤੁਰ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਲਿਆ ਕੇ ਕਾਰ ਮਾਰਾਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਅਸਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਕਦੇ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਬਦਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੀ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੈ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਆਈ, ਅਸੀਂ ਔਕਸਨਾਰਡ ਸਕੂਲ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਲੜਕੀ ਨੇ ਡਾਲਰ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਬੱਚਾ ਸੀ। ਉਸ ਲੜਕੀ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬੱਚਾ ਵੀ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕੇ। ਲੱਖ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬੱਚੇ ਨੇ ਜਿਦ ਕੀਤੀ ਰੱਖੀ ਤੇ ਮੱਥਾ ਨਾ ਟੇਕਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਬੀਬੀ ਤੂੰ ਡਾਲਰ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੀ ਡਾਲਰ ਦੇ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕੂ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਹੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਡਾਲਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾਇਆ, ਬੱਚੇ ਨੇ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ।

ਨੀਅਤ ਅਤੇ ਸਚਾਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣੀ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੈ। ਹਰ ਇੱਕ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਵਧੀਆ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਸੂਲ ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਸਾਡਾ ਵਿਵਹਾਰ ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਵਿਵਹਾਰ

ਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਚਾਰ ਠੱਗ ਠੱਗੀ ਮਾਰ ਕੇ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਅਸੂਲ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੋਰੀ ਕਰਨੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ। ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਰਾਤੋਂ ਰਾਤ ਲਖਪਤੀ ਬਣ ਜਾਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਭਾਵੇਂ ਸਹੀ ਵੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲਣ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਬਦਲਣਗੇ। ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਚੇਤ ਤੌਰ ਤੇ ਜੇ ਕੁਝ ਐਸਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗਲਤ ਫ਼ਹਿਮੀ ਵਿੱਚ ਸਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਮੰਨ ਲੈਣ ਨਾਲ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਵਿਗੜਦੀ ਨਹੀਂ। ਅਚੇਤ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਬਾਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਗਲਤ ਵੀ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਨੀਅਤ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਅਚੇਤ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਈਆਂ ਗਲਤ ਫ਼ਹਿਮੀਆਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਗਲਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜਾਂ ਸਹੀ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹੈ। ਗਲਤੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣੀਆਂ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਲੋਕ ਗਲਤੀਆਂ ਕਰ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਨਤੀਜੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁਗਤਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਡਾ ਚਿਹਰਾ ਹੋਰ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

••

ਸਾਡੀ ਤਰਤੀਬ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਕਦਮ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਨੂੰ ਹੇਠਲੇ ਡੰਡਿਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਥੇ ਟਿਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਗਿਰ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਰ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੱਡੀਆਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਟੁੱਟ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੌੜਨ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਕਈ ਹੋਰ ਸਟੇਜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਰਿੜ੍ਹ ਕੇ, ਤੁਰ ਕੇ, ਫੇਰ ਕਿਤੇ ਦੌੜਨ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ, ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਖਿਡਾਰੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ਪਰ ਕੁਝ ਕਾਰਜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲੋਂ ਤਜਰਬੇ ਦੀ ਵੱਧ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਔਕਸਨਾਰਡ ਵਿੱਚ ਇਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਰਾਊਫ਼। ਨੇਵਲ ਬੇਸ ਪੋਰਟ ਵਨੀਮੀ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਨੇਵੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਯੂ. ਸੀ. ਲੌਸ ਏਂਜਲਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਵਧੀਆ ਪਰਿਵਾਰ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਗੈਰਾ ਵੀ ਖਰੀਦੇ ਸਨ। ਗੱਲ ਕੀ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਕਦੇ ਛੀਨਾ ਮਾਰਕੀਟ ਤੋਂ ਸੌਦਾ ਲੈਣ ਜਾਂਦਾ, ਕਦੇ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈਣ ਜਾਂਦਾ। ਛੀਨੇ ਤਿੰਨੇ ਭਰਾ ਬੜੇ ਮਿਹਨਤੀ ਤੇ ਕਈ ਸਟੋਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਤਿੰਨੇ ਭਰਾ ਬਹੁਤਾ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਰ ਕੰਮਕਾਰ ਬੜੇ ਵਧੀਆ ਚਲਾਉਂਦੇ। ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਜਰਨੈਲ ਛੀਨੇ ਨੇ ਬੀ. ਐਮ. ਡਬਲਯੂ ਕਾਰ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ਪਲੇਟ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਜੀ. ਨਾਨਕ। ਰਾਊਫ਼ ਨੇ ਦੇਖਣਾ ਕਿ ਇਹ ਸਧਾਰਣ ਲੋਕ ਕਿੰਨਾ ਟੌਹਰ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੋਵੇ ਨਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਇਕ ਸਟੋਰ ਬਣਾ ਲਵਾਂ। ਜੌਹਨਸਨ ਡ੍ਰਾਈਵ ਤੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਸ਼ਾਪਿੰਗ ਸੈਂਟਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਦੁਕਾਨ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਲਈ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ। ਜਿੰਨੇ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਸਨ ਸਾਰੇ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਘਰਾਂ 'ਤੇ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸਮਾਨ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਹੁਤ

ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਨਾ ਚੱਲੀ। ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਖਪ ਖਪ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ਪਰ ਦੁਕਾਨ ਘਾਟੇ ਵਿੱਚ ਜਾਵੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਵੀ ਬੜਾ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਤੀਵੀਂ ਆਦਮੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਝਗੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਰਾਊਫ ਨੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਟੋਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਵਾ ਦਿਆਂ ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਗਾਹਕ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਖਰਚੇ ਕਿਤੇ ਆਮਦਨ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸਨ। ਘਾਟੇ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਭਲਾ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਕਰੂ। ਬੱਸ ਹੋਣਾ ਕੀ ਸੀ, ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਖੱਜਲ ਖੁਆਰ ਹੋਇਆ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਸੀਂ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਜੋ ਡੰਡੇ ਹਨ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਹੀ ਚੜ੍ਹਨੇ ਪੈਣਗੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਤੀਜੇ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਕੋ ਦਮ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਉਲੰਘ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਅਗਿਆਨੀ ਜੇ ਕਿਤੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਪਾਲ ਕੇ ਤੁਰ ਪਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਬਕ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਸੁਣਨ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਜੇ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਗਿਆਨ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੋਏਨਾ ਪਾਰਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਿਪਟਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਲੈਂਕਰਸ਼ਮ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਨ। ਸ਼ਾਮ ਪੈ ਗਈ, ਸੰਧਿਆ ਵੇਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਰਹਿਰਾਸ ਕਰੀਏ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਰਹਿਰਾਸ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੈਂ ਵੀ ਲਾਹਾ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਆ ਕੇ ਮੈਂ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਰੁਕਿਆ ਕਿਉਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਥੇਰੀ ਹਾਂ ਹੂੰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਹੀ ਪਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਇੱਕ ਰਾਗ ਦਾ ਉਚਾਰਣ

ਗਲਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਚਾਰਣ ਗਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੁਤੇ ਹੀ ਉਹ ਗਲਤ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਤਾਲਾ ਮਾਰ ਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ੀ ਵੀ ਨਾ ਮੰਗਣ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਬੂਲ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਭਾਵਕਤਾ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਪਰਦਾ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਨਕਲੀ ਚਿਹਰਾ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਹਿਚਾਣ ਸਕਦੇ। ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹਾਂ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਸਾਰੇ, ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੱਢੂ ਖਾਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਗ਼ਮੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ਫਹਿਮੀ ਵਿੱਚ ਟਪੂਸੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਦੋਂ ਡਿੱਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੱਟ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀ ਇੰਸ਼ੋਰੈਂਸ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਨੇ ਗਲਤ ਫਹਿਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਿਰਾਏਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੱਸ ਪੰਜ ਚਾਰ ਮਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਤਾਂ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਊ। ਪੰਜ ਚਾਰ ਮਿਲੀਅਨ ਬੜਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੰਮਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵੀ ਲੈ ਲਈਆਂ ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੈਲ ਵੀ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ਫਹਿਮੀ ਸੀ ਤੇ ਮਿਲਿਆ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ, ਸਗੋਂ ਕੋਲੋਂ ਦੇਣੇ ਪਏ। ਵਕੀਲ ਦੇ ਪੈਸੇ ਵੱਖਰੇ ਲੱਗੇ, ਇਸ ਸੱਟ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੇ ਗਲਤਫਹਿਮੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿਣਾ। ਪੈਸੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗਲਤ ਆਸ ਕਰ ਲਈ ਪਰ ਹੋਊ ਕਿਵੇਂ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਸੀ। ਆਖਰੀ ਡੰਡੇ ਤੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ਫਹਿਮੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਧੌਣ ਭਨਵਾ ਲਈ। ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸੋਚਣਾ ਪਵੇਗਾ ਤੇ ਹਰ

ਡੰਡੇ ਤੇ ਸੰਭਲ ਸੰਭਲ ਕੇ ਪੈਰ ਧਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।

ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਗਲਤੀ ਦੇਖਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਤੀਵੀਂ ਆਦਮੀ ਦੀ ਜੇ ਬਣਦੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਜੇ ਕਹੇ ਕਿ ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਲੇਸ਼ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਠੀਕ ਕਰ ਲਈਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਸੂਤ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲੱਭਣਾ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ ਤੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਆਖਰੀ ਪੌੜੀ। ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ਫਹਿਮੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ ਵੀ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕਦਮ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਮੁੜ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪੰਗਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਹੀ ਚੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਬੜਾ ਸੋਚ ਕੇ ਤੇ ਸੰਭਲ ਕੇ ਚੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਕਿਵੇਂ ਲੱਭੀਏ, ਇਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਦੇ ਦੁਆਲੇ। ਕੁਝ ਵੀ ਸੁਲਝਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਵਾਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਾਡੀ ਮੁਢਲੀ ਤਸਵੀਰ ਵੱਲ ਵੇਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਤੋਂ ਸੌਖਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਇਆ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲਵਰਤਣ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਚਾਹਤ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਕੰਮ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਯਕੀਨ ਕਰੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣਾ ਚਰਿੱਤਰ ਠੀਕ ਹੈ, ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਬਾਕੀਆਂ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਹੀ ਚਿਤਾਰਦੇ ਰਹੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਫਰੋਲੀਏ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦਾ ਕੰਮ ਬੜਾ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਵਿਧੀਆਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਭਾਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਧੀਆ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵਧੀਆ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਕੇ, ਵਧੀਆ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਵਿਭਿੰਨ ਕਰਕੇ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਵੇਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚੋਂ ਭਾਲ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਭਾਲ ਸਕਿਆ। ਜੋ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਭਾਲ ਸਕਿਆ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ। ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਗਵਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਨਾ ਹੀ ਗਵਾਚਦਾ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਲ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ। ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂ, ਜੋ ਅਸੂਲ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਸੰਵਰ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਏ, ਇਸੇ ਲਈ ਘਾਟੇ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ।

••

ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ

‘ਵਾਦੜੀਆਂ ਸਜਾਦੜੀਆਂ ਨਿਭਣ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ।’ ਹਰ ਆਦਮੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਟੀਚਾ ਮਿਥਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਸੀਂ ਮਿਥ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਟੀਚੇ ਮਿਥਣਾ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸੋਚ ਹੈ, ਆਦਤ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਐਸੇ ਟੀਚੇ ਮਿਥ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਲੇਕਿਨ ਜੋ ਟੀਚੇ ਅਸੀਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਡਾਕਟਰ ਬਣ ਗਿਆ, ਕੋਈ ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਕੋਈ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਓਪਾਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਜਿਸ ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ, ਜਿਸ ਕਿੱਤੇ ਦਾ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਡਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸਾਡੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਯਤਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਹਾਂ ਜਾਂ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਪੱਕੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਟੀਚੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਮਿਥੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੋਰ ਹੀ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਬਣ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ 24 ਸਾਲ ਰਹਾਂਗਾ। ਆਲੂਆਂ ਦੇ ਘਾਟੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਲਿਜਾ ਸੁੱਟਿਆ। ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਫਿਰ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਲਿਆ। ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ। ਨਵੇਂ ਟੀਚੇ ਮਿਥੇ ਤੇ ਆਖਿਰ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਇੱਕ ਵਿਓਪਾਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਣਾ ਲਈ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਐਮ. ਏ., ਲੇਕਿਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਯੋਗਤਾ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸੋਚਣਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਪੁੱਠੀ ਸੋਚ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨਾ, ਨਿੰਦਾ ਕਰਨਾ, ਕਾਹਲਾਪਣ ਜਾਂ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਵਰਗੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗਲਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਪ ਕਈ ਵਾਰ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਕੇ ਕਈ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਵਾਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਜਦ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਕੁਝ ਐਸੀ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤੇ ਕੀਮਤ ਦੁੱਗਣੀ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਦੇ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈਣੀ ਪਈ। ਸਾਡੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਭਲਾ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਇਹ ਸਾਡੀ ਖ਼ਾਹਸ਼, ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦਾ ਚਸਕਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਚਸਕੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਦਤ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਾਂ। ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਚੇਟਕ ਲੱਗ ਜਾਣੀ, ਜਿਸ ਚੇਟਕ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਲੋਕ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਨ। ਦੂਸਰੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਚੇਟਕ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਜਾਵੇ।

ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਿ ਦਰਮਿਆਨੇ-ਨਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਨਿੱਕੇ ਸਟੋਰ ਬਣਾਏ ਜਾਣ। ਨਿੱਕੇ ਸਟੋਰ ਜੋ ਕਿ ਕਾਰਨਰ ਸਟੋਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕਈ ਸਾਲ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਬਾਹਲੇ ਵੱਡੇ ਸਟੋਰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। 1990 ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਇਹ ਖ਼ਾਹਸ਼ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਜਦ ਫਿਲਮੋਰ ਸੈਂਟਰਲ ਮਾਰਕੀਟ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਹੋ ਗਿਆ। 1991 ਵਿੱਚ ਐਲਰੀਓ ਸੈਂਟਰਲ ਮਾਰਕੀਟ ਬਣਾਈ, 1992 ਵਿੱਚ ਮੂਰਪਾਰਕ ਸੈਂਟਰਲ ਮਾਰਕੀਟ 1993 ਵਿੱਚ ਸੈਮ ਸੈਂਟਾ ਪਾਉਲਾ ਮਾਰਕੀਟ, 1994 ਵਿੱਚ ਮੇਨ ਮੀਟ ਮਾਰਕੀਟ ਤੇ 1996 ਵਿੱਚ ਵੈਨਚੁਰਾ ਸੈਂਟਰਲ ਮਾਰਕੀਟ ਖਰੀਦ ਲਈ, 1995 ਵਿੱਚ ਲੱਕੀ ਸੈਵਨ ਬੇਕਸਫੀਲਡ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰਫ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਲਿਕਰ ਸਟੋਰ ਸੈਟੀਕੁਆਏ ਲਿਕਰ ਹੀ ਸੀ। ਐਸੀ ਚੇਟਕ ਲੱਗੀ ਸੈਂਟਰਲ ਮਾਰਕੀਟ ਵਾਲੇ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਗਈ। ਖ਼ਾਹਸ਼ ਸੀ, ਤਜਰਬਾ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਸੀ, ਬੱਸ ਚੇਟਕ ਲੱਗਣ ਦੀ ਦੇਰ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਗਈ।

ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਕਾਮਯਾਬ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਚੇਟਕ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਚੇਟਕ ਤੁਹਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਯੋਗਤਾ ਤੁਹਾਡੀ ਖਾਹਸ਼ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਖਾਹਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਖਾਹਸ਼ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਚੇਟਕ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਚਾਣ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਖਾਹਸ਼ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਲਗਨ (ਚੇਟਕ) ਤਿੰਨੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਹੀ ਗੱਲ ਬਣੇਗੀ। ਜੇ ਇੱਕ ਵੀ ਘੱਟ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਖਾਹਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਯੋਗਤਾ ਆ ਕੇ ਲਗਨ ਲੱਗ ਕੇ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਕਰਦੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਰੋਮ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ।' ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਹੀ ਆਰੰਭ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣੇ ਅੰਗ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਫਿਰ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਜ਼ਾਦ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਉਮੰਗਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਮੰਗਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਨਸਾਨ ਤੇ ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਯੋਗਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਲਗਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲਗਨ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਰੀਝ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਰੀਝਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੱਧ ਰੀਝਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣ ਓਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਦਮੀ ਆਪਣਾ ਸਫਰ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਤੋਂ ਚਾਲੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਇਨਸਾਨ ਇਕੱਲਾ ਤਾਂ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਇਕੱਲਾ ਸਾਂ। ਆਪਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਏਨੀ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਸੀ ਕਿ 60-70 ਜੀਅ ਆਪਣੇ ਲਾਗੇ ਲਾਗੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਇਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਜ਼ਨਸ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ

ਚਮਗਿੱਦੜ ਦੇ ਘਰ ਪਰ੍ਹਾਉਣੇ ਆ ਗਏ, ਉਸ ਨੇ ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਾਲ ਪੁੱਠੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤੇ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਜਿੱਦਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਲੜਾਈਆਂ ਵੀ ਹੋਈਆਂ, ਮੁਕਦਮੇ ਚੱਲੇ। ਮੈਂ ਸੋਚਾਂ ਕਿ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇਹ ਕੀ ਪੰਗਾ ਪਾ ਲਿਆ ਪਰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਸੱਪ ਮੇਰੇ ਲੜਨ ਲੱਗ ਪਏ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਤੋਂ ਦੂਰ ਭੱਜ ਜਾਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰੇ। ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਂ ‘ਮੰਜ਼ਿਲ ਨਾ ਮਿਲੀ’ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਜਦ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਛਤਾਵਾ ਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਮੇਰੀ ਰੀਝ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਨਾ ਮੈਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਕੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ, ਨਾ ਲਗਨ ਲਗਦੀ ਤੇ ਨਾ ਮੇਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਦੀ। ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਓਪਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਕੂਨ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਪਰ ਕਾਸ਼! ਕਿ ਤੀਰ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਉਂਦਾ। ਉਮਰ ਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਰ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਸਕੇ। ਕਈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਜਲੰਧਰ ਬੋਲਦਿਆਂ ਜਨਮੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ ਨੇ ਬੜਾ ਹਸਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਬਾਲਕਾਂ ਲਈ ਪਰ ਬਾਲਕਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਨਹੀਂ ਦੱਸੀ। ਕਈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬਾਲਕ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਜੁੰਮਾ ਦੋਸ਼ ਪੋਸ਼। ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਆਪੇ ਫਾਬੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਛਡਾਵੈ। ਤੇਰੇ ਹਨ ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਭੁਗਤ ਹੁਣ। ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਖੋਹਲ। ਮੈਂ ਤੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਤੇ ਦੋ ਗਿਆਰਾਂ। ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਨਸਾਨ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੈਂਚੀ ਮਾਰ ਕੇ ਹਿੱਲਣ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਮੇਰੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨੇ। ਇਕੱਲਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਕੱਲਾ

ਤਾਂ ਰੁੱਖ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਜਾੜ ਵਿੱਚ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰਾਗ ਬਣਾ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਾਂ, ਸਾਡੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਵੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਤੇ ਸੱਟ ਵੱਜਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਤੋਰੇ ਆਪਣੀ ਮਟਕ ਨਾਲ ਜੇ ਕੋਈ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹਾਥੀ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਰੋੜੀ ਮਾਰਦਾ, ਕੋਈ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਭੱਜਾ ਫਿਰਦਾ, ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਪੂਛਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਪਰ ਜੇ ਤਾਂ ਹਾਥੀ ਆਪਣੀ ਤੋਰੇ ਤੁਰੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਹਾਥੀ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਅਸਰ ਹਾਥੀ ਤੇ ਹੋ ਗੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਹੀ ਹਾਥੀ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ।

ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਦੀ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਜੇ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਕਲ ਕੰਮ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਸਭ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕਰ ਵਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਫਿਰ ਪੈਰ ਚੁੰਮਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ। ਨਿਰਭਰ ਸਾਨੂੰ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਸੂਲ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕੱਲਿਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਸਹਿਯੋਗ। ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜੇ ਸਮਝ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਲਮੋਰ ਸੈਂਟਰਲ ਮਾਰਕੀਟ ਅਸੀਂ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਚਲਾਈ, ਮੈਨੂੰ ਤਜਰਬਾ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਯਕੀਨ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਿਵੇਂ ਕਹਿਣਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਭੱਜ ਭੱਜ ਕੇ ਕਰਨਾ। ਅਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਬਣਾਇਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਭਰ ਗਈਆਂ। ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੀਏ, ਉਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਹੀ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਾਈ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਹੀ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ

ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਭੌਤਕ ਵਸਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰਖਦੇ ਹਾਂ, ਉਨਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਸਾਡਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਾਈਕਲ ਹੀ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਸਕੂਟਰ ਤੇ ਕੋਈ ਕਾਰ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੂਝਵਾਨ ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੀ ਰੀਝ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਰੀਝ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਲਗਨ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਹ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਬਹੁਤ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਵਸਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਡਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਦੀ ਚਾਬੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂ ਜਾਂ ਨਾ ਦੇਵਾਂ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ। ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਚੱਲੇ ਜਿੱਥੋਂ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਚੱਲੇ, ਉਹ ਹੀ ਤੁਹਾਡਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਥੀ ਲੈਣਾ ਸੌਖਾ ਪਰ ਸਾਂਭਣਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਕਾਰ ਦਾ ਤੇਲ ਪਾਣੀ ਨਾ ਦੇਖੋਗੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲੇਗੀ, ਭਾਵੇਂ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਵਧੀਆ ਕਾਰ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਹਿ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਵਸਤਾਂ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭੌਤਿਕ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਧਨ ਤੇ ਪੈਸਿਆਂ ਤੇ ਵੀ ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਰੀਕਾ ਉਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਰੀਝ ਹੋਵੇ, ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਹੋਵੇ, ਸਾਨੂੰ ਲਗਨ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਧਨ ਕਮਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਮਾਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਵਧੀਆ ਨੌਕਰੀ, ਵਧੀਆ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵਧੀਆ ਆਮਦਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਮਦਨੀ ਕਿਵੇਂ ਵਧੀਆ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਭੌਤਿਕ ਵਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਕਮਾਈ ਤੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ ਅਕਲਾਂ ਬਾਝੋਂ

ਖੂਹ ਖਾਲੀ। ਜੇ ਰੀਝ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਤਨ ਮਨ ਲਾ ਕੇ ਤੇ ਬੜੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਬੜੇ ਸਿਰੜ ਨਾਲ ਪੈਸਾ ਕਮਾ ਵੀ ਲਿਆ ਤੇ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਸੰਭਾਲਣੀ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਦਸ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਖੇਤ ਵੇਚ ਕੇ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ। 10% ਵਿਆਜ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਜੋੜਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦਸ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਉਸ ਕੋਲ ਦੋ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਲਗਦਾ ਦੇਖਣ ਸੁਣਨ ਨੂੰ। ਲੇਕਿਨ 10 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਖੇਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਖਰੀਦਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਫਸਲ ਹਰ ਸਾਲ ਵੱਢੀ ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਖੇਤ ਅੱਜ ਦਸ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਕਰੋੜ ਜਾਂ ਦੋ ਕਰੋੜ ਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਾਇਦੇ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਰਿਹਾ? ਕਿਥੇ ਦੋ ਲੱਖ ਤੇ ਕਿਥੇ ਦੋ ਕਰੋੜ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਵਾਧਾ। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ਜਾਂ ਇੰਝ ਕਹੋ ਕਿ ਘਟ ਸਕਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ।

ਭੌਤਿਕ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕਮਾਏ ਧਨ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਾਡਾ ਆਪਣਿਆਂ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਆਪਣੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਕਈ ਲੋਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸੁਣੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬੱਸ ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਯਾਰ ਦੋਸਤ ਹੀ ਮੇਰੀ ਧਨ ਪੂੰਜੀ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਘਰਾਣੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਤਕੜਾ ਗਿਣਦੇ। ਡਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਵੱਡੇ ਘਰਾਣੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਰਕਾਰੇ ਦਰਬਾਰੇ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਭੌਤਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਸਤਾਂ ਤੇ ਕਮਾਈ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕਮਾਈ ਬੰਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਧਨ ਮਾਲ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ, ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਕੋਈ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਬੰਦੇ ਸਾਰੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਨੇ, ਆਪੇ ਹੋਰ ਕਮਾ ਲੈਣਗੇ। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜ ਬੰਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਧਨ ਦੌਲਤ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਨ ਮਾਲ ਵਿੱਚ ਜੇ ਬੰਦਾ ਇਕੱਲਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇਗਾ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੇ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਧਿਕਾਰ ਗਵਾ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ। ●●

ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ

ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਗਲਤੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਪਰ ਹਰਜਾਨਾ ਸਾਨੂੰ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਭੌਤਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਵੀ ਯੋਗਤਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਦੂਸਰਾ ਪਾਸਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਖਾਣ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਚਾਣ ਸਕਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਭੌਤਿਕ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਕਮਾਈ ਤੇ ਪੈਸੇ 'ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਆਦਮੀ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਭੌਤਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। 1996 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਵੈਂਨਚੂਰਾ ਸੈਂਟਰਲ ਮਾਰਕੀਟ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਖਰੀਦੀ। ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਦਸ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖਰਚਾ ਹੋਇਆ। ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਸਰਬਜੀਤ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਸਾਬੀ ਮੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਸਨ। 70-70 ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਲਾ ਕੇ ਬਾਕੀ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਕੰਮ ਚਾਲੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਬੀ ਤੇ ਸਰਬਜੀਤ ਦੋਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੜੀ ਨੱਠ-ਭੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਬੜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ। ਸਟੋਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਕਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸੀ ਸਟੋਰ ਦੀ, ਲੇਕਿਨ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚ ਰਿਹਾ। ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਸਰਬਜੀਤ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬਚਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਸਟੋਰ ਦੀ ਬੜੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹੌਸਲਾ ਰੱਖੋ, ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਟੋਰ ਚਲਾਏ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਟੋਰ ਜ਼ਰੂਰ ਚੱਲੇਗਾ। ਮੈਂ ਸਮਝਾਇਆ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਇਕ ਦਮ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਪਰ ਮੈਂ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਟੋਰ ਜ਼ਰੂਰ ਚੱਲੇਗਾ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੌ ਡਾਲਰ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰੋ। ਛੇ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤ ਗਏ ਪਰ ਸਟੋਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਨਾ ਦਿਖਾਵੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਫਿਰ ਮੀਟਿੰਗ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ

ਕਿ ਸਾਡਾ ਪੰਜ ਸੌ ਡਾਲਰ ਹਫ਼ਤੇ ਨਾਲ ਸਰਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਟੋਰ ਕੁਝ ਦਿੰਦਾ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ? ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਸਰਬਜੀਤ ਕਹੇ ਸਟੋਰ ਵੇਚ ਦੇਈਏ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਨਾ ਵੇਚੀਏ। ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਗੱਲਬਾਤ ਚਲਦੀ ਰਹੀ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਇਕ ਤਜਵੀਜ਼ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕੇ ਸਟੋਰ ਵੇਚਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨੋਟਿਸ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਟੋਰ ਸਾਂਝਾ ਵੇਚ ਦਿਓ ਤੇ ਜਾਂ ਮੈਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ 130,000 ਡਾਲਰ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਸਟੋਰ ਸਾਰਾ ਰੱਖ ਲਵਾਂ। ਮੇਰੇ ਲੱਖ ਮਨਾਉਣ ਤੇ ਵੀ ਉਹ ਨਾ ਹੀ ਮੰਨੇ।

ਮੈਂ ਔਖਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਕੇ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਵਿਆਜੀ ਫੜ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ 130,000 ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਅਸੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਸਟੋਰ ਸਾਲ ਕੁ ਵਿੱਚ ਚਲ ਪਿਆ ਤੇ ਪੈਸੇ ਬਚਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਹੋਰ ਲੰਘ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਕਿਰਾਇਆ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਈ, ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਹੋ ਗਈ। ਸਰਬਜੀਤ ਦੇ ਘਰ ਲੜਕਾ ਹੋਇਆ। ਅਸੀਂ ਦੇਖਣ ਗਏ ਤਾਂ ਸਰਬਜੀਤ ਸਟੋਰ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਦੋ ਕੁ ਸੌ ਮੀਲ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਸਰਬਜੀਤ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਰਿਹਾ। ਪੰਜ ਸੱਤ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਦਾ ਮੇਰਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਰਬਜੀਤ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਪਛਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਭੌਤਿਕ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣਾ ਵੀ ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਤੇ ਭੌਤਿਕ ਪਦਾਰਥ ਤਾਂ ਨੌਕਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਦਮੀ ਨੌਕਰ ਤੋਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਕੰਮ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਹ ਡਾਲਰਾਂ ਦਾ ਸੌਦਾ ਲੈ ਕੇ ਜੇ 75 ਡਾਲਰ ਦਾ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ 25 ਡਾਲਰ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੂਸਰੀ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਸਟੋਰ ਲਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਵਿਕਦਾ ਸੀ। ਦੁੱਧ, ਮੀਟ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਕਰਿਆਨਾ, ਮਨਿਆਰੀ, ਦਵਾਈਆਂ, ਮਠਿਆਈਆਂ ਤੇ

ਵਾਈਨ ਬੀਅਰ ਵੀ ਵਿਕਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਸਟੋਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੇਲ ਲਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਰਸ਼ਤ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਇਸ ਵਾਰ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ 16 ਔਂਸ ਬੀਅਰ ਦੀ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੇਲ ਨਹੀਂ ਲਾਈ, ਚਲੋ ਆਪਾਂ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ 2 ਕੇਸ 16 ਔਂਸ ਦੀ ਬੀਅਰ ਦੇ ਵੇਚਿਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਨੌਂ ਡਾਲਰ ਦੀ ਲੈਣੀ ਤੇ 12 ਡਾਲਰ ਦੀ ਵੇਚ ਕੇ ਤਿੰਨ ਡਾਲਰ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਬਚ ਜਾਣੇ। ਅਸੀਂ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਦਿੱਤਾ ਕੇ 16 ਔਂਸ ਬੀਅਰ ਦਾ ਕੇਸ ਅੱਜ ਤੋਂ 12 ਡਾਲਰ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 10 ਡਾਲਰ ਦਾ ਮਿਲੇਗਾ। 30% ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 10% ਹੀ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੀਂ 2 ਕੇਸ ਦੀ ਬਿਜਾਏ 200 ਕੇਸ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਵੇਚਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਤਿੰਨ ਡਾਲਰ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਬਿਜਾਏ 200 ਡਾਲਰ ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਬਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸੋ ਲਾਭ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਘੱਟ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨਾ ਵੱਧ ਲਾਭ ਕਰ ਲਿਆ। ਬੀਅਰ ਤਾਂ ਸਾਧਨ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਸਾਧਨ ਦਾ ਸਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਲਿਆ।

ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਜੋ ਗਾਹਕ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਧੀਆ ਸਲੂਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਰੇ ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪ ਤਾਂ ਗਾਹਕ ਭੁਗਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਜਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਾ। ਸਾਡੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਖੈਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਸਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੇਰੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਏਨੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀ। ਆਪਣੇ ਵਿਓਪਾਰ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਬਹੁਤ ਮੁੰਡੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਕਰੋੜਾਂ ਡਾਲਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਜਾਂ ਦੇਖਦਾ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤਾ ਹੱਥ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਵਿੱਚ। ਕਮਾਈ ਕਰਨੀ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣੇ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਜੋ ਵੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕਿਤੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਗਵਾਇਆ ਤਾਂ ਨਹੀਂ? ਜੇ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਂਦੇ ਕਮਾਉਂਦੇ ਸਟੋਰ

ਬਣਾਉਂਦੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਯਾਰ ਦੋਸਤ ਗਵਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪੈਸੇ ਵੀ ਕਮਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਤਾਰਨੀ ਪਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਲਾਭ ਹੋਇਆ। ਆਪਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਕੇ ਜੇ ਕੁਝ ਮਿਲ ਵੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸੌਦਾ ਘਾਟੇਵੰਦਾ ਹੈ।

ਸਰਬਜੀਤ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਚੰਗੀ ਨਾ ਹੀ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਉਹ ਗਵਾਚਾ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਆਪਣੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਪੈਸੇ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਕੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਧੀਆ ਵਤੀਰਾ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਗਵਾਇਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਓਪਾਰੀ ਕਹੇ ਕੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਬੰਦੇ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ? ਜੇ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਉਪਰਾਲਾ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਉਪਰਾਲਾ ਤਾਂ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਕਾਬਲੀਅਤ ਹੈ, ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਯੋਗਤਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜਾਂ ਇੰਝ ਕਹੋ ਕਿ ਸਾਡੀ ਲਗਨ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਾਡਾ ਇਰਾਦਾ, ਸਾਡੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਲਗਨ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਨਤੀਜੇ ਸਹੀ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਘਟ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਭ ਕੁਝ। ਜਿੰਨੀ ਵੱਧ ਲਗਨ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਵੱਧ ਯੋਗਤਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿੰਨਾ ਇਰਾਦਾ ਪੱਕਾ ਹੈ ਓਨਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਸਹੀ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਕਮਾਈ ਜਿਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਰਨੀ ਪਵੇ, ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਜੇ ਕਮਾਈਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਅਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਹੀ ਤਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਅਤੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਜੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨਾਲੋਂ ਮੁੱਛਾਂ ਵੱਧ ਗਈਆਂ ਆਮਦਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਮਤ ਆਮਦਨੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਕੀ ਕਰਨਾ?

ਸਾਡੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ

ਪੁਰਾਤਨ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਲਫਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਦਿਭ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ। ਅਜੋਕੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਜੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ, ਉਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੈ। ਹਰ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਨ ਵਰਗੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅੱਖਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰੱਬ ਨੇ ਪਰ ਸੋਚ ਸਕਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸਿਰਫ ਇਨਸਾਨ ਕੋਲ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਕਿਵੇਂ ਰਹੇ, ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਸੋਚ, ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਜੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਪੜਨ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜੋ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਸਾਡਾ ਤਜਰਬਾ ਹੋਇਆ। ਇਨਸਾਨ ਕੋਈ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਤਜਰਬੇ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ, ਜੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਇਮਤਿਹਾਨ, ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਣੇ ਪਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਚੇ ਨੀਵੇਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਜੀਬ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੁਕਤਾ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਘੱਟ। ਲੇਕਿਨ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਵੀ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਵੁਕਤਾ ਇਨਸਾਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਾਂਗ ਭਾਵੁਕਤਾ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ਜੋ ਅਸੀਂ ਕੀਤਾ, ਜੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਉਹ ਤਜਰਬਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਭਾਵੁਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਹਿ ਕੇ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਰੁੜ੍ਹੇ ਫਿਰੇ, ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਠਕ ਤੁਹਾਡੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ, ਉਹ ਸਭ ਵੇਗ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਵਹਿ ਵੇਖਿਆ, ਉਸ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਸਕੀਮਾਂ ਤੁਸੀਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚੀਆਂ,

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਜੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪਾਪੜ ਨਾ ਵੇਲਣੇ ਪੈਣ। ਇਸ ਲਈ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜੋ ਪਾਪੜ ਵੇਲੇ, ਮੈਂ ਜੋ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ, ਮੈਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵੁਕ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿੱਚ ਵਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਭਰਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਪੱਤਣ ਤਰਨੇ ਪਏ, ਕਿੰਨੇ ਆਸਮਾਨ ਗਾਹੁਣੇ ਪਏ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ, ਮੇਰਾ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਹੰਢਾਇਆ ਹਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਾਂ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਡਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਮੇਰੇ ਵੇਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਵਰਗੀ ਪਰਵਾਜ਼ ਲਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਹਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ? ਚੱਲੀਏ-ਉੱਡੀਏ?

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਐਲਬਮ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਯਕੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੀ ਤਸਵੀਰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਨੀਆ ਸਾਡੇ ਵਰਗੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆ ਵਰਗੇ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਬੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆਈ। ਮੇਰੇ ਖਾਸ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇੱਕ ਸੰਦੂਕ ਵਰਗੀ ਅਲਮਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਅਲਮਾਰੀ 'ਤੇ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਆਪਣਾ ਆਪ ਦਿਸਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਆਇਆ। ਦਲਾਨ ਵਿੱਚ ਦੀ ਲੰਘਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਤੁਰਦੇ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।' ਜੇ ਜ਼ਰਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਫਰਕ ਬੱਸ ਏਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤੱਕੜੀ ਨਾਲ ਤੋਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਇਨਸਾਨੀ ਫਿਤਰਤ ਹੈ, ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਇਨਸਾਨ ਦਾ, ਪਰ ਜੇ ਮੈਨੂੰ

ਤੋਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਰਹੇਗੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਤੱਕੜੀ ਨਾਲ ਨਾ ਤੋਲੋ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਾਂਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸ ਭਾਅ ਵਿਕਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਦੁਨੀਆ ਸਭ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਨੂੰ ਟਣਕਾ ਵਜਾ ਕੇ ਦੇਖਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਟਣਕਾਉਣਾ ਵਜਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਪਾਠਕ ਨੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਾਰਾ ਮਾਝਾ, ਮਾਲਵਾ ਗਿਣਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ ‘ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਰਨਾ ਸੀ’।

- ਖੂਨ ਕਿਸਦਾ-ਏਦੇ ਪਿਓ ਦਾਦੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸੀ।
- ਦੁੱਧ ਤੇ ਬੁੱਧ ਜਾਣੀ ਸੀ।
- ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਕੋ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਕੋਕੋ ਦੇ ਬੱਚੇ।
- ਮਾਂ ਤੇ ਉਠ-ਬਾਪ ਤੇ ਘੋੜਾ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ।
ਜਾਂ ਤਾਂ ਪਿਓ ਦਾਦੇ ਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਨਿੰਦੀ ਜਾਣਗੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿੱਦਾਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਹੋਈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਣਨਾ ਸੀ;
- ਮਾਂ ਮੰਗਤੀ ਪੁੱਤ ਕਿਵੇਂ ਰਾਜਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ।
- ਬਾਪੂ ਡਾਕੇ ਮਾਰਦਾ ਸੀ ਪੁੱਤ ਕਿਵੇਂ ਸਾਧੂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ।
- ਪਿਓ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਛੰਨ ਨਾ ਮਿਲੀ ਪੁੱਤ ਕਿਵੇਂ ਮਹਿਲ ਪਾਲਊ। ਮਾਂ ਪਿਓ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨਿੰਦੀ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਜਾਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦਿੰਦੇ।
- ਜੈਸਾ ਦੇਸ਼ ਤੈਸਾ ਭੇਸ।
ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਖਰਬੂਜ਼ਾ ਰੰਗ ਫੜਦਾ।
- ਚੋਰਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ ਇੱਕੋ ਬੋਲੀ।
- ਦਾਲ ਖਾ ਕੇ ਮੀਟ ਦੇ ਡਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਮਾਰੇ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜੋ ਖੱਟਿਆ ਗਵਾਇਆ ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੇ

ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ, ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਮੇਰੀਆਂ ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੱਥ ਹੈ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ 'ਤੇ ਹੀ ਖੇਡਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਸੋ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਦੇਣਾ ਜੀ।

‘ਦੋਸ਼ ਕਰੰਮਾ ਆਪਣਿਆ’ ਇਹ ਜੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦਾ, ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਜੋ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਯਤਨ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਵਾਂ। ਲੇਕਿਨ ਜੇ ਕੁਝ ਐਸਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਨਾ ਲੈਣਾ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਗਿਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਮੈਂ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਕਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਾਨਵਰ ਸਿਖ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸਿਖਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨ ਹਾਂ ਤੇ ਸਿਖਾ ਸਕਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਜੇ ਮੇਰੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਾਂਭ ਲਿਓ, ਬਾਕੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਰਹਿਣ ਦਿਓ।

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਂ, ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੀਡਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ‘ਮੈਂ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ, ਮੈਂ ਤੁਰਦਾ ਤਾਂ ਰਾਹ ਬਣਦੇ’ (ਪਾਤਰ) ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੱਚੀ ਕੁਝ ਐਸੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜਿਸ ਵੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਵੇਂ ਹੀ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮੇਰੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਚਰਿੱਤਰ ਮੇਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮੈਂ ਖੁਦ ਹਾਂ। ਹਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਰਹੀ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਮੇਰਾ ਸੁਭਾਅ ਰਿਹਾ। ਮੇਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੀ ਮੇਰੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਕਦੇ ਢਲਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਆਪਣਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਆਪ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਢਲਨ ਦਾ ਕੀ ਕੰਮ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਥ ਦੇਣਗੇ। ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਰਸਤੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੋਕੀਂ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ

ਹਨ। ਸਗੋਂ ਫ਼ਖ਼ਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਕੇ। ਧੱਕਾ ਸਟਾਰਟ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਿਓ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਪਿਦਰਮ ਸੁਲਤਾਨ ਬੁਦ ਆਖ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਦਾਦੇ ਦੀ ਛਤਰੀ ਦੀ ਛਾਂ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕੀ, ਮੇਰੇ ਪਿਓ ਦਾਦੇ ਵਧੀਆ ਕਾਮਯਾਬ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਹਰ ਕਦਮ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਸਿਰਜੀ ਹੋਈ ਦੁਨੀਆ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਕਰਕੇ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਜੋ ਕੜੀ ਮੈਂ ਘੋਲੀ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵੀ ਮੈਂ ਖੁਦ ਹਾਂ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਮੇਰੀ ਹੀ ਕਿਸੇ ਗਲਤੀ ਕਰਕੇ ਹੋਇਆ, ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਹਾਂ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਕੋਈ ਇਨਸਾਨ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਤੇ ਤਰਸ ਤਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ। ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਏਨਾ ਪੱਕਾ ਕਰਕੇ ਰੱਖੋ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਿਤਾੜ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੀ ਨਾ ਪਵੇ। ਆਰਥਕ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ, ਸਾਡੀ ਕੀਮਤ, ਸਾਡਾ ਚਰਿੱਤਰ, ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

••

ਸਾਡੀ ਹਿੰਮਤ

‘ਹਿੰਮਤ ਅੱਗੇ ਲੱਛਮੀ ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੌਣ’ ਜੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬੰਦਾ ਤੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਹੀ ਤੁਰਿਆ ਹਾਂ। ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਤੇ ਹੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਵੇਗ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰੇ ਚੱਲੋ। ਹਿੰਮਤ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮੇਰਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣ ਤੋਂ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਮਝਣੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣਾ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਕੇ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਹਿੰਮਤੀ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰ ਲਉ। ‘ਆਪਣੇ ਹਥੀ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ’ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਆਪ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਗਲਤ ਹੈ। ਕਈ ਲੋਕ ਐਸੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮਸਲੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਹਿੰਮਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਚਲੇ ਛੱਡੋ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਜੁਟਾਉਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ - ਹਿੰਮਤੇ ਮਰਦਾਂ ਮਦਦੇ ਖੁਦਾ। ਜੋ ਹਿੰਮਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਲੋਕ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ। ਹਿੰਮਤੀ ਲੋਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ‘ਜ਼ਮਾਨੇ ਕੋ ਬਦਲਨਾ ਹਮ ਨੇ ਠਾਣਾ-ਜ਼ਿੰਦਾ ਵੋ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਮਾਨੇ ਕੋ ਬਦਲ ਦੇਤੇ ਹੈ।’ ਹਿੰਮਤੀ ਹੋਣਾ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਹਿੰਮਤੀ ਲੋਕ ਕਿਤੇ ਦੀ ਕਿਤੇ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਲਸੀ ਬੈਠੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਖੁਰਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਮਤ ਵੀ ਤੇ ਆਲਸ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਕੁਦਰਤੀ, ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਹਿੰਮਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਆਲਸੀ ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹਿੰਮਤ ਕਰੀਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਵਾਲ ਆਪ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ।

ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਆਸਮਾਨ ਦਾ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚੁਸਤ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤੀਸਰਾ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕੋਈ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੂਹਰੇ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰੀਏ ਤੇ ਜਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਤੁਰੀਏ। ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹਿੰਮਤੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਹਿੰਮਤੀ ਨਹੀਂ

ਤਾਂ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਾ। ਦੁਨੀਆ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਅੱਖਾਂ, ਦੋ ਹੱਥ, ਦੋ ਕੰਨ, ਦੋ ਪੈਰ ਲੇਕਿਨ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਾਮਯਾਬ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕ ਇਸ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਲਈ ਬੜੀ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ, ਉਹ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬ ਕਹਾਏਗਾ। ਜੇ ਜਿੱਤਿਆ ਉਹੀ ਸਿਕੰਦਰ ਕਹਾਏਗਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਤੁਰੇਗਾ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਓਗੇ। ਫਾਡੀ ਵੀ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਹਿੰਮਤੀ ਲੋਕ ਕਦੇ ਵੀ ਫਾਡੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਮਿੱਤੀ ਦੋਲੀ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਵੀ ਆ ਸਕਦੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਖੂਬ ਲਿਖਿਆ ‘ਮੰਜ਼ਿਲ ਪਰ ਚਲਨੇ ਵਾਲੋਂ ਕੋ ਪਥ ਮੇਂ ਰਾਤ ਹੂਆ ਕਰਤੀ ਹੈ।’ ਪਰ ਜੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਪੈ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਤੁਰੇ ਹੀ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇਗੇ? ਹਿੰਮਤੀ ਲੋਕ ਔਖੀਆਂ ਤੋਂ ਔਖੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤਹਿ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਹਨੇਰੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰ ਸਕਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੋਣੀ ਹੀ ਤਾਂ ਹਿੰਮਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਹਿੰਮਤ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਐਸਾ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜੋ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ? ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਤੁਰਨਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਵੇਗੀ, ਉਹ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋੜ ਹੀ ਤਾਂ ਕਾਢ ਦੀ ਮਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰਕੇ ਦੇਖੋ। ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਲੇਕਿਨ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹਿੰਮਤੀ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਹਿੰਮਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਟੀਮ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਟੀਮ ਹਰ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਮਜ਼ਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਖੰਭ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਨਾ ਹੋਣ ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਉੱਡ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹਿੰਮਤੀ ਰਲ ਕੇ ਕੁਝ ਦਾ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਲਸੀ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ? ਪਰ ਹਿੰਮਤੀ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਆਲਸੀ ਲੋਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ

ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਈ ਏਦਾਂ ਦਾ ਹੀ ਆਂ ਪਰ ਹਿੰਮਤੀ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਸਤਾ ਭਾਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਆਲਸੀ ਲੋਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਲਸੀ ਕਹੇਗਾ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਿੰਮਤੀ ਕਹੇਗਾ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕਿਉਂ ਕਰਾਂ? ਆਲਸੀ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਣਾ ਤੇ ਹਿੰਮਤੀ ਪੰਗੇ ਲਵੇਗਾ। ਬੱਸ ਪੰਗੇ ਲੈ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹਿੰਮਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਪੰਗੇ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਗਾ ਪੈ ਵੀ ਸਕਦਾ। ਸਾਡਾ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਬੜੇ ਪੰਗੇ ਲਿਆ ਕਰੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਗੁਜਰਾਤੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮੇਰੇ ਪੰਗੇ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ‘ਬਹੁਤ ਭਾਗਤਾ ਹੈ’-ਜਲਦੀ ਪਕੜਾ ਜਾਏਗਾ’। ਠੀਕ ਹੈ ਕਈ ਵਾਰ ਪਕੜੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਹਿੰਮਤੀ ਲੋਕ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਆਲਸੀ ਲੋਕ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਹਿੰਮਤੀ ਕਹੇਗਾ, ‘ਹਸਤ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਹੱਥ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਤਕਦੀਰ ਦੇ।’

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਕਰੋ, ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ। ਜੇ ਕੁਝ ਤਿਆਗ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਕੁਝ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਤਿਆਗਣਾ ਤਾਂ ਪਵੇਗਾ ਹੀ। ਸਭ ਕੁਝ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ ਪਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਕੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ?

ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆ

ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਦੁਨੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਿਸ ਜਿਸ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਵਰਤਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਵੀ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ, ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਟੋਹ ਟੋਹ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਵੇਂ ਨਿਕਲੀਏ? ਜੇ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ ਤਾਂ ਲੈ ਡੁੱਬੇਗੀ। ਬੇਉਮੀਦੀ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਮੀਦ ਰਸਤਾ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣੂੰ? ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਹੱਲ ਲੱਭ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਗੱਲ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਤਾਂ ਚੁੱਕਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਹਥਿਆਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਵਧੀਆ ਦੁਨੀਆ ਬਣਾਉਣੀ ਲੋਚਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਵਧੀਆ ਬਣਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਚੰਗਿਆਈ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਦੁਨੀਆ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਸਕੀਏ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਇਨਸਾਨ ਬਣਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾ ਸਕਣ ਦੀ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਆਤਮਾ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਝੰਡਾ ਗੱਡਣਾ ਆਸਾਨ ਹੋ

ਜਾਵੇਗਾ। ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਦਾ ਤੁਹਾਡੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦੁਨੀਆ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਸੁਣੇਗੀ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਦੁਨੀਆ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ। ਜੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ। ਜਿਸ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਦੁਨੀਆ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਵੀ ਹੋਵੋ ਫਿਰ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਤੁਹਾਡੀ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵੱਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਸੀਂ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਨਾ ਪਵੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਤਾਂ ਬਚਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਜੋ ਮਾਣ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਕੋਈ ਮਿਟਾ ਦੇਵੇ, ਏਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਖਰਗੋਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਤੂੰ ਜੇ ਮੀਟ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਾਬੂ ਨਾ ਆਵੇ।' ਪਰ ਖਰਗੋਸ਼ ਕਹਿੰਦਾ, 'ਮੇਰਾ ਮੀਟ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਓ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੀਟ ਖਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।'

ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ, ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ, ਆਪਣਾ ਦਾਇਰਾ, ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਬਣਾਏ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਕੂਨ ਮਿਲੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਸੱਚੇ ਮਨੋਂ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਉਸਾਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡੀ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਤੁਹਾਡੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਆਪਾਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨੁਕਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਾਬਲ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਭਲਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਣਦੀ ਗੱਲ। ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਝ ਕੇ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬਰਾਬਰ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਛੇ ਪਰਿਵਾਰ ਐਸੇ ਹਨ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਲਗਦੇ ਸੀ। ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੱਸੇ ਹੋਣ। ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਉਥੇ ਦੇ ਪੱਕੇ ਵਸਨੀਕ ਬਣਵਾਇਆ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ

ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਾਰ ਵੀ ਚਾਲੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਹਰ ਵਾਰ ਨਾਲ ਖਲੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਬੜੇ ਕਾਮਯਾਬ ਪਰਿਵਾਰ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇੱਕ ਮੋੜ ਐਸਾ ਆਇਆ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਦਿਸਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਰੋਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੇਰੇ ਨੱਕ ਵਿੱਚ ਦਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਰਗ ਰਗ ਦੇ ਵਾਕਫ਼ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀਆਂ ਬਰੇਕਾਂ ਫੇਲ੍ਹ ਕਰਨੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਸਮਝ ਜਾਓ ਕਿ ਬਿਨ ਬਰੇਕ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗੱਡੀ ਚਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਜੇ ਚਲਾਉਣਾ ਚਾਹੋ ਵੀ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਤੇ ਟਕਰਾ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਸੇ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਕਦੇ ਉਹ ਢੋਲੇ ਦੀਆਂ ਲਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ, ਉਸੇ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਹੋਊ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਿਕਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਲਾਹਾਂ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਘਿਉ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਹ ਸਮਝੇ ਮੈਂ ਕੰਨ ਪੱਟ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਲੋਕ ਪਚਦਾ ਪਚਦਾ ਹੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਏਨੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਾਂ ਦਵਾਈ ਵੀ ਖਰਾਬ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਟਿਕਦਾ ਟਿਕਦਾ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਟਿਕਾਊ ਹੋ ਸਕੀਦਾ ਹੈ।

ਗੜਬੜ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਅਸੀਂ ਸੋਚ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਗੜਬੜ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੜਬੜ ਹੈ। ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਆਸਾਨ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ ਪਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਸੁਣਾਉਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ੌਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਝਦਾਰ ਲੋਕ ਤਾਂ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਵੀ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਹੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਚਲਦੇ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ, 'ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਦਸ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਹੌਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਤੂੰ ਅਗਾਂਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦੱਸੀ।' ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਹੌਲਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰ ਪਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਵੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ। ਸਿਆਣੇ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਉਹ ਹੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ ਹੋਣ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਮੈਂ ਹੀ ਤਾਂ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਸਾਨੂੰ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕੌਣ ਲਏਗਾ? ਗਲਤ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਫਿਰ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਹੀ ਨਾ ਨਿਕਲਣ। ਦਸਵੀਂ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੋਂ ਛਾਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੀ ਨਿਕਲੇਗਾ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵੱਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸਾਡਾ ਸੁਭਾਅ ਸਾਡੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਜੋ ਨਤੀਜੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਭੁਗਤਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਥੋਂ ਗਲਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਗਲਤੀ ਮੰਨ ਲੈਣੀ ਜਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਉਹ ਗਲਤੀ ਨਾ ਕਰਨੀ ਸਾਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦ ਤੇ ਅੜ ਜਾਣ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਟੁੱਟਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਨਾ ਮੰਨਣੀ ਸਾਡੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਲਕੋਣਾ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਕੋਈ ਅਸੂਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ, ਕੋਈ ਵਾਅਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਵਜੂਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਵਾਅਦੇ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਗਿਣਤੀ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਅਦਾ ਖਿਲਾਫ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਵਾਅਦੇ ਤੇ ਵਾਅਦੇ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਨੀਯਤ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਡੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗਿਆਨ ਤੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦਾ

ਪਤਾ ਵੀ ਸਾਡੇ ਵਾਅਦੇ ਨਿਭਾਉਣ ਤੋਂ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਪਣੇ ਵਾਅਦੇ ਨਿਭਾਉਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਪੂਰੇ ਉਤਰ ਕੇ ਜੋ ਮਜ਼ਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਸੂਲ ਤੋੜ ਕੇ ਓਨਾ ਹੀ ਪਛਤਾਵਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਛਤਾਵੇ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਨਾ ਕਰਕੇ ਵੀ ਦਰਦ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੰਨੀਏ ਜਾਂ ਨਾ ਸਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ। ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਵਾਅਦੇ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਟਕਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਭਟਕਣ ਦੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖੁਦ ਫੈਸਲਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਵਧੀਆ ਲੋਕ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮਿਸਾਲ ਬਣ ਕੇ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਧੀਆ ਲੋਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਖੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜੇ ਗਲਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ। ਗਲਤੀ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਤੋਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗਲਤੀ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ। ਨਿਪੁੰਸਕ ਲੋਕ ਦੁਨੀਆ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ।

ਸਾਡੇ ਟੀਚੇ

ਜੇ ਬੀਤ ਗਿਆ ਉਹ ਤਾਂ ਬੀਤ ਗਿਆ। ਜੇ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਜੇ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਵਧੀਆ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਊ ਜਾਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਖੁਨਾਮੀ ਕਰ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਨਤੀਜਾ ਭੁਗਤਿਆ ਹੋਊ। ਮਰ ਮੁੱਕ ਗਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਦਾ ਸੇਕ ਭਾਵੇਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਉਸ ਤੋਂ ਸਬਕ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ - ਭੂਤਕਾਲ ਦੇ ਭੂਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚਮੇੜੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਗਲਤੀ ਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੋ ਬੀਤ ਗਿਆ। ਬੀਤ ਗਏ ਨੂੰ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੋਊ ਕੀ ਪਤਾ। ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰਾਂ ਬਹੁਤ ਬਦਲਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਲ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਿਆ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਕੌਣ ਹੈ? ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਸਹੀ ਨਾ ਦੱਸਿਆ, ਕਲਾਸ ਦੇ ਮਨੀਟਰ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਮਾਸਟਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਜੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਅਪ੍ਰੈਲ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾਨਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ? ਲੜਕੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਪ੍ਰੈਲ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਅਸੀਂ ਅਪ੍ਰੈਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਯਾਦ ਕਰਾਂਗੇ। ਸੋ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ। ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਜੋ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੀ ਨਿਆਂ ਕਰੂ ? ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਲਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ।

ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕਾਲਾ ਸੰਘਿਆਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਲੈਣ ਗਏ। ਇਹ 1971 ਦੇ ਕਰੀਬ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਯਾਦ। ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਹਾਲੇ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਕੈਪਟਨ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਲੰਬਰੇਟੇ

ਸਕੂਟਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਸਕੂਟਰ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਸ਼ਾਇਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਾਲਾ ਸੰਘਿਆਂ ਨੂੰ ਵਰਦੀ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੌਦਾ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਲੋਕ, ਕਿੱਥੇ ਪੋਸਟਿੰਗ ਹੈ? ਉਥੇ ਮੌਸਮ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਵਾਲ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੌਦਾ ਲੈ ਕੇ ਥੈਲਾ ਸਕੂਟਰ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਸੀਟ ਤੇ ਲਿਜਾ ਰੱਖਿਆ। ਕਈ ਲੋਕ ਦੇਰ ਨਾਲ ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਦਾ ਜਮਾਤੀ ਪੂਰਨ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਤੱਕ ਦਸ ਸਾਲ ਇੱਕੋ ਹੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹੇ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਣ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ। ਬੜੀ ਨੀਝ ਨਾਲ ਵਰਦੀ ਵੱਲ ਦੇਖੇ, ਕਦੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਲੱਗੇ ਤਿੰਨ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖੇ। ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਯਾਰ ਮੇਰਾ ਵੀ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਫੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰ ਬਣਾਂ। ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਜੋ ਅਸੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਵਰਗਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਚੋਰ ਚੋਰੀ ਕਰਦਾ ਫੜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਕੁੱਟ ਪੈ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਕਹੇਗਾ ਹੋਰ ਮਾਰੋ ਚਾਰ ਇਹਦੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੇਗਾ।

ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਕੀ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ? ਦੁਨੀਆ ਇੱਕ ਮਾਡਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਡਲ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ ਸਾਡੀ ਲੋਚਾ ਇਹ ਹੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਕਾਸ਼ ਮੈਂ ਇਸ ਵਰਗਾ ਬਣ ਜਾਵਾਂ। ਇਹ ਜੋ ਕੁਝ ਬਣ ਸਕਣ ਦੀ ਲੋਚਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵਰਗਾ ਬਣ ਸਕਣ ਦੀ ਰੀਝ ਹੈ, ਇਹ ਹੀ ਸਾਡੇ ਟੀਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟੀਚੇ ਕਦੇ ਓ ਅ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ। ਟੀਚਾ ਕੋਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਟੀਚਾ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਟੀਚੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਨਤੀਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਲਈ ਕਈ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇਣੇ ਪੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਟੀਚਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸਫਲਤਾ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਬਲ ਇਨਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਓਨਾ ਵਧੀਆ ਟੀਚਾ ਮਿਥ ਸਕਦਾ ਹੈ,

ਓਨੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਲੋਕ ਇਸ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਇੱਕ ਟੀਚਾ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਟੀਚੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸੂਰਜ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਤਾਂ ਚਲੋ ਚੰਦ ਤੇ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਜਾਵੇ। ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਟੀਚੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਣ ਵਾਲਾ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੀਚਾ ਕੀ ਹੈ? ਗੋਲ ਕੀ ਹੈ? ਟੀਚੇ ਮਿਥਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭੇਡ ਚਾਲੇ ਤੁਰ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਟੀਚੇ ਮਿਥਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਗੇ ਲੈਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰਦਿਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਵੀ ਝੱਲਣੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ। ਤਾਰੂ ਹੀ ਭੁੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੜਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਰਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੋਅ ਹੋਵੇ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਯਾਦ ਰੱਖਿਓ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੇਕ ਤੋਂ ਬਚਣ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ।

ਮੰਜ਼ਿਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਵੱਲ ਤੁਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਲੰਧਰੋਂ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕਾਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਵੇਗੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਮੋੜ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਭਾਲੋਗੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਪੁੱਛੋਗੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਰਸਤਾ ਹੈ? ਦਿੱਲੀ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਜਾਇਆਂ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਸਕਣਾ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹ ਹੀ ਰਹੇਗੀ ਕਿ ਸਿੱਧੇ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੜਕ ਤੇ ਰਹੀਏ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਕਰਕੇ ਟ੍ਰੈਫਿਕ ਜਾਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਮੰਤਰੀ ਲੰਘਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕੁੱਝ ਘੰਟੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਰ ਦਾ ਟਾਇਰ ਪੈਂਚਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇ, ਰੁਕਾਵਟ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਦੇਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ

ਹੋ, ਜ਼ਰੂਰ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਰੱਬ ਕਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪਹੁੰਚੋਗੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰੌਚਿਕ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਪੁਰੇ ਢਾਬੇ ਤੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਰੁਕ ਗਏ ਦਾਲ ਸਬਜ਼ੀ ਨੂੰ ਤੜਕਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਏਨੇ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਕਾਰ, ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ ਆਈ, ਉਸੇ ਹੀ ਢਾਬੇ ਤੇ ਆ ਕੇ ਰੁਕਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣਾ ਮਿੱਤਰ ਜੋ 24 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ - ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ, ਜੱਫੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ। ਹਾਸੇ ਕੜਗਿੱਲੀਆਂ ਪੈਣ ਲਗਦੀਆਂ। ਰਲ ਬੈਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਤੋਂ ਆਇਆ ਮਿੱਤਰ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆਂ ਸਕਾਚ ਦੀ ਬੋਤਲ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਆਖਦਾ-ਮੇਰਾ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਪੀਣੀ ਆ। ਬੱਸ ਫਿਰ ਕੀ, ਅਚਾਨਕ ਐਸੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲ ਗਈ ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਐਸੀ ਖੁਸ਼ੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਹੰਢਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਤੇ ਲੱਭਦੀਆਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ। ਅੱਜ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ ਤਾਂ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ। ਚੱਲ ਦਿੱਲੀ ਫਿਰ ਕਦੇ ਚਲਾ ਜਾਵੀਂ। ਮੈਂ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਰਹਿਣਾ। ਬੱਸ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਇਕੱਠੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਚੱਲ ਉਏ ਮੁੰਡਿਆ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਗੱਡੀ ਵਾਪਿਸ ਲੈ ਚੱਲ। ਡਰਾਇਵਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਾਂਹ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਵੇ ਤੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਤੁਸੀਂ ਵਾਪਿਸ ਜਲੰਧਰ ਵੀ ਆ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਸਾਡੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਵਾਟ ਕਿਵੇਂ ਮੁਕਾਵਾਂਗੇ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਦੂਰ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਤੁਰ ਤਾਂ ਹੀ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋਈਏ ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ। ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮਨੋਰਥ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮੰਜ਼ਿਲ ਕੋਈ ਟੀਚਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਉਮਰ ਦੇ ਹਰ ਭਾਗ ਦਾ ਟੀਚਾ, ਜਿਵੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਟੀਚਾ, ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਟੀਚਾ, ਵਿਓਪਾਰੀ ਦਾ ਟੀਚਾ, ਬੁਢਾਪੇ ਦਾ ਟੀਚਾ, ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਟੀਚਾ। ਹਰ ਸਾਲ ਦਾ ਟੀਚਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਮਹੀਨੇ, ਹਰ ਘੜੀ ਦਾ ਹਰ ਪਲ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਟੀਚਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਬਿਨਾਂ ਟੀਚੇ ਦੇ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੇਧ ਹੋਣੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੋ ਸੇਧ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ

ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਜਦੋਂ ਚਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਜਾਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਨਾਲ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੇਧ ਤੋਂ ਉਖੜਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਸਾਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਰਹੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨਾਲ ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਲੇਕਿਨ ਜੇ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਸੇਧ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਉਖੜਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਾਂਗੇ? ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਵਿੱਚੋਂ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੋ ਭਟਕ ਰਹੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਸੇਧ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਤੋਂ ਭਟਕੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਿਆ ਹੋਣਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕੋਈ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੁੰਬੜੀ ਦੇ ਅੰਗੂਰ ਖੱਟਿਆਂ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਸਭ ਨੇ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਹੁੰਚ ਨਾ ਸਕੀ ਪਰ ਖੱਟੇ ਅੰਗੂਰ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੇ, ਆਖ ਕੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਲਈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੀਚਾ ਗਲਤ ਮਿਥਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਮੰਜ਼ਿਲ ਜੋ ਟੀਚਾ ਅਸੀਂ ਮਿਥ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਠੀਕ ਵੀ ਹੈ ਜਾਂ ਗਲਤ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਗਲਤ ਫੈਸਲੇ ਸਾਨੂੰ ਏਨਾ ਖਰਾਬ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਛਤਾਵਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਟੀਚਾ ਕਿਉਂ ਮਿਥ ਲਿਆ। ਖਪ ਖਪ ਕੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜਿਸਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਟੀਚੇ ਨਹੀਂ ਮਿਥਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਕਿਸੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਉਹ ਰਸਤਾ ਸਾਨੂੰ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗਲਤ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਕੀਤਾ। ਉਲਾਂਭਾ ਦੇਣ ਨਾਲ

ਪੈਂਡਿਆਂ ਦੀ ਝੱਖ ਮਾਰੀ ਦਾ ਥਕੇਵਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਹਿ ਸਕਦਾ। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮੰਜ਼ਿਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਥਣੀ ਪਵੇਗੀ-ਪਰ ਵੀਰਾ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਵੇਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਮਦਨੀ ਵੀ ਠੀਕ ਠਾਕ, ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਖੁਸ਼, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵੀ ਰੱਬ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਰਬਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਂ ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਆਪਣਾ ਟੀਚਾ ਐਸਾ ਮਿਥ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਕ ਖਾਸ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਯਾਦ ਆਈ। ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਮਿੱਤਰ ਸੀ। ਅਸੀਂ 1983 ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਚਿਰ ਇਕੱਠੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਡਾ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰੇਮ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਪ੍ਰੈਲ 1988 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਲਿਕਰ ਸਟੋਰ ਖ਼ਰੀਦਿਆ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਵੀ ਤੇ ਉਂਝ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਹਾਲੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਲਾਗਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਔਕਸਨਾਰਡ ਵਿੱਚ ਲਿਕਰ ਸਟੋਰ ਲੈ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਪੂਰੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਤੋਂ 80000 ਡਾਲਰ ਲੋਨ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਸਟੋਰ ਮੇਰੇ ਵਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸੀ। ਖੈਰ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ। ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰੱਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਬਰਕਤ ਪਾਈ ਤੇ ਸਾਡੀ ਦੁਕਾਨ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਈ। ਬੜੀ ਬਰਕਤ ਪਾਈ ਰੱਬ ਨੇ। ਅਸੀਂ ਅਕਤੂਬਰ 1989 ਵਿੱਚ ਪੈਸੇ ਜੋੜ ਕੇ ਘਰ ਵੀ ਖਰੀਦ ਲਿਆ। ਸਾਡੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਵੀ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਘਰ ਲੈ ਲਿਆ। ਖੈਰ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਹੋਇਆ, 1990 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਫਿਲਮੋਰ ਮਾਰਕੀਟ ਖਰੀਦ ਲਈ। ਸਾਡੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਵੀ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਾਰਕੀਟ ਖਰੀਦੀ। 1991 ਵਿੱਚ ਐਲਗੀਓ ਮਾਰਕੀਟ ਅਸੀਂ ਖਰੀਦ ਲਈ। ਮਿੱਤਰ ਮੇਰਾ ਵੀ ਕਿਉਂ ਪਿਛੇ ਰਹੇ, ਉਸ ਨੇ ਫਰੈਂਜ਼ ਨੋ ਵੱਲ ਇਕ ਸਟੋਰ ਹੋਰ ਜਾ ਲਿਆ। 1992 ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮੂਰਪਾਰਕ ਮਾਰਕੀਟ ਖਰੀਦੀ। ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਤਾਂ ਟੀਚਾ ਮਿਥ ਕੇ ਬੈਠਾ ਸੀ ਕਿ ਬਰਾਬਰ ਚੱਲਣਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਹੋਰ ਦੁਕਾਨ ਔਕਸਨਾਰਡ ਬਣਾ ਲਈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਗਏ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਹੋਰ ਕੰਮ ਵਧਾਉਂਦੇ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ

ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਝ ਨੇ ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਤਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਚ ਕੇ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰ ਸਟੇਟ ਔਰਗਨ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਗਲਤ ਟੀਚੇ ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਲਿਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਰੱਖਿਆ ਹਰ ਕਦਮ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਹੀ ਲਿਜਾਏਗਾ। ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਨੱਠੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੋਂ ਵਿੱਥ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਕਿੱਕਰ ਦੀ ਟੀਸੀ ਤੇ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਟਾਹਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੂਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬੇਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚਲੋ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੰਡੇ ਖਾ ਕੇ ਬੇਰ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪਾਰਖੂ ਕਹਾਉਣਾ ਚਾਹੋਗੇ ? ਆਖਿਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਟੀਚੇ ਮਿਥਣ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸਰਦਾ ਲੇਕਿਨ ਗਲਤ ਟੀਚੇ ਮਿਥ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਂਦਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ

ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ ਜੇ ਸਚੇ ਸੱਚ ਨਾ ਕਹਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਨਾ ਪਕੜੇ ਪਰ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਉਲਾਂਭਾ ਦੇਵੇਗੀ। 'ਚੋਰੀ ਕੱਖ ਦੀ ਵੀ ਤੇ ਲੱਖ ਦੀ ਵੀ' ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਤਾਂ ਬਰੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਦਿਲ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਜ਼ਮੀਰ ਨੇ ਵਕਾਲਤਨਾਮਾ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਜਾਓਗੇ। ਝੂਠ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਮਿਕਦਾਰ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਰੌਲਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਗਲਤ ਹਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਤਜਰਬੇ ਵਰਤ ਕੇ, ਲਿਆਕਤ ਵਰਤ ਕੇ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਰਤ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਕੁਝ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਲੇਕਿਨ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਸਾਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੈਂ ਜੋ ਗਲਤ ਕੀਤਾ ਇਹ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਜਿੱਤ ਕੇ ਵੀ ਹਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਹਾਰ ਕੇ ਵੀ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡਾ ਲੜਕਾ ਗਗਨ ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਝਦਾਰ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਓਪਾਰ ਵਿੱਚ ਐਨਾ ਤੇਜ਼ ਦਿਮਾਗ ਕਿ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਫ਼ਸਰ ਉਸ ਦੀ ਪਕੜ ਦੇਖ ਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਕਲਰਕ ਵਰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਵੀ ਕਰੇ, ਕਾਲਜ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਵਿੱਚ ਐਨੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ, ਐਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਨੇਜਰ ਤੇ ਫਿਰ ਅੱਠ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਏਗੀਆ ਮੈਨੇਜਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਐਨੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸੱਠ ਪੈਂਹਠ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਸਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਜਾਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦਰਦ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗਗਨ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਗਗਨ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਤਾਂ ਭੁਲਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਡੈਡ ਲੋਕ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ, ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਲਈ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਡਿਗਰੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਗਗਨ ਨਾ ਕਰੇ ਪਰ ਇਹ ਬਿਜ਼ਨਸ

ਵਧੀਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਿਜ਼ਨਸ ਵਿੱਚ ਗਗਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਰਤਾਂ। ਇਕ ਦਿਨ ਫਿਰ ਪਿਓ ਪੁੱਤਰ ਅਸੀਂ ਬੈਠੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗਗਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਿਓਪਾਰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ, ਤੂੰ ਏਰੀਆ ਮੈਨੇਜਰ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਬਿਜ਼ਨਸ ਵਿੱਚ ਮਾਲਕ ਤੂੰ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਈ ਜਾਵੀਂ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸਹੀ ਲੱਗਿਆ, ਗਗਨ ਵੀ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਮਾਂ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਗਗਨ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੱਥੀਂ ਕਰਦਾ ਕਰਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਗਗਨ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੋਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਠਾਕ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕੁਝ ਗੁਡਗੁਲੂਟ ਲਈ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪਵਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਛੁੱਟੀ ਦਿਉ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਹੌਲਾ ਕਰ ਲਵਾਂ। ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਈ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਨੌਕਰ ਦਾ, ਜੋ ਰੋਟੀ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਆ ਗਿਆ।

ਜਦ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗਗਨ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਏ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮੇਰੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਤਕਲੀਫ਼ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਅੱਠ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਏਰੀਆ ਮੈਨੇਜਰ ਗਗਨ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਸੀ। ਖੈਰ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਵਰ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਜਲੰਧਰ ਹੋਈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਆਏ। ਸੱਤ ਅੱਠ ਸੌ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਕੰਵਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਿਸੈਪਸ਼ਨ ਤੇ ਗਗਨ ਭਰਾ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਰੇ ਆਏ ਹੋਏ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਰੋ ਹੀ ਪਿਆ। ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਚੇ ਪਾਲਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਗਗਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਰੋਣ ਆਇਆ। ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਮੈਂ ਇੱਕ ਜਿੱਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਅੰਦਰਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸੁਰਿੰਦਰ ਤੂੰ ਹਾਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਤੂੰ ਅੱਜ

ਵੀ ਜੇਤੂ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਚ ਗਿਆ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਨਾ ਜੋ ਕੰਮ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਇਸ ਤੇ ਹੀ ਸਾਰੀ ਤਵੱਜੋ ਦਿਓਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਭਟਕਿਆਂ ਫਿਰਾਂ। ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਤਰਜੀਹ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ।

ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਕਿਆਸ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣਾ, ਲੇਕਿਨ ਹੁੰਦਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਗਗਨ ਨੂੰ ਬੜਾ ਆਪਹੁਦਰਾ ਜਿਹਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕਦੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਐਨਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਲੁਕਿਆ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਇਹ ਕੰਮ ਸਹੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਉਹ ਸੋਚ ਸਾਡਾ ਉਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਸਰਬਜੀਤ ਦੇ ਸਟੋਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪਛਤਾਉਣ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਬੱਸ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਸਹੀ ਸੋਚ ਕੇ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਚਲੇ ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸੋ ਇਕ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਦੋ ਵਾਰ, ਵਾਰ ਵਾਰ ਸੋਚ ਕੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਲਾਭ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸੋਚੀ ਜਾਓ, ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਲਗਾਈ ਜਾਓ ਪਰ ਕਰੋ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ। ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣੇ ਆਂ ਜੋ ਤਕਦੀਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਮਿਲ ਜਾਉ। ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਤੁਰੇ ਹੀ ਨਾ ਤਾਂ ਪੈਂਡਾ ਤਕਦੀਰ ਕਿਵੇਂ ਨਿਬੇੜੂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤਕਦੀਰ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਾਂ ਮਾੜੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਵੀ ਤਕਦੀਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਹੀ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ‘ਹਸਤ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ ਹੱਥ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਤਕਦੀਰ ਦੇ।’

ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ ਆਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨਹੀਂ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੀ ਕੁਝ ਕਰਨ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਤੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਕਿ ਤੂੰ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਕੁਝ ਦੁਨੀਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਪਿਰਤ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਨਾ, ਪਰਹੇਜ਼ ਨਾਲ ਖਾਣਾ

ਪੀਣਾ, ਸਿੱਖਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ, ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਹੰਢਣਸਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ, ਆਪਣੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਨੂੰ ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਣਾ, ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਉਣਾ, ਵਧੀਆ ਮਿਸਾਲ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਸਭ ਕਰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ ਹਨ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰੀਏ ? ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਕਰੋ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਮਾਣਨੇ ਸਾਡਾ ਹੱਕ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਹੱਕ ਅਤੇ ਫਰਜ਼ ਬਰਾਬਰ ਚੱਲਦੇ ਹਨ। ਹੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਫਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਹਰ ਕਾਰਜ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕਰਕੇ ਵੇਖਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਹਰ ਕਾਰਜ ਦੀ ਕੋਈ ਮਰਿਆਦਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਸ ਇਸ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਜ਼ਮੀਰ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਸਕੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹੂੰਗਾ ਜੌੜੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਕਿਆਸ ਦਾ, ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਦਾ ਤੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦਾ ਸਾਡੀ ਬਣਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਆਸ ਸਹੀ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਸਾਫ਼ ਰੱਖ ਕੇ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਵਲ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਚੱਲਣ ਨਾਲ ਸਹੀ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀਆਂ ਨਾਮੁਮਕਨ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਗਲਤ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਗਲਤ-ਕਿਆਸ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਮਨ ਵਿਚ ਮੈਲ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਸਰਬਜੀਤ ਵਾਂਗ ਬੰਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸਹੀ ਹੈ ਰਸਤਾ ਸਹੀ ਹੈ ਪਰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮੈਲ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਨਤੀਜੇ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੇ। ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਦੇ ਸਟੋਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬੜਾ ਤੇਜ਼ ਮੁੰਡਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਮਿਹਨਤੀ ਵੀ ਬੜਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਨੇਜਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਨਕਦ ਤਨਖਾਹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਫਿਰ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਚੈੱਕ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਾਜ਼ਰ ਦਿਮਾਗ ਮੁੰਡਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਰੋਜ਼ ਸਟੋਰ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਅੱਟੀ ਸੱਟੀ ਫਿਟ ਕਰ ਲਈ। ਕੁੜੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੀ, ਲੇਕਿਨ ਸੋਹਣੀ ਸੁਨੱਖੀ ਬੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀਆਂ ਵਰਗੀ ਉਚੀ ਲੰਬੀ ਜਵਾਨ। ਉਸ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਮੁੰਡਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪੱਕਾ ਹੋ

ਗਿਆ। ਦਿਲ ਦੀ ਬੜੀ ਸਾਫ਼ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਕੁੜੀ ਨੇ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੱਗਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਟ ਪਾਉਣਾ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੀ ਸਿਰ ਢੱਕ ਕੇ ਆਉਣਾ। ਸਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਿਆ ਕਰਨ ਕਿ ਲਗਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਕੁੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣੀ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਬੋਲਦੀ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸੀ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਉਸ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਗਰੀਨ ਕਾਰਡ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਪੱਕਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਕੁੜੀ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋਈ ਫਿਰੇ, ਕਪੜੇ ਵੀ ਚੋਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਅੱਧ ਪਚੱਧੇ ਹੀ ਪਾਏ ਹੋਏ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਘਰ ਵਾਲੇ ਨੇ ਡਾਈਵੋਰਸ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਪੱਕਾ ਹੋਣ ਲਈ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਦੇ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਹੀ ਨਾ। ਪਤਨੀ ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪਤੀ ਸਮਝ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਹੋਇਆ। ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਬਸ ਇੱਕੋ ਹੀ ਦਲੀਲ ਦੇਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੱਕਾ ਹੋਣ ਲਈ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਕਈ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਵੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੇਟਾ ਇਵੇਂ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦਾ, ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਦੋ ਸਾਲ ਕਿਵੇਂ ਬਿਤਾਏ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਦਸ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਟੋਰ ਤੇ ਇਕੱਲਾ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਕਿਸ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਪਰ ਪੁਲਿਸ ਉਸ ਕੁੜੀ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਸਾਧਨ ਬਣ ਗਏ। ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੇ ਸੁਖ ਸਨ, ਉਹ ਮਾਂ ਨੇ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਬੋਲੀ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵੀ ਮਾਂ ਪਿਓ ਨੇ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਸਿਆਣਿਆ ਨੇ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਹਿ ਲਓ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਤਕਦੀਰ ਸੀ। ਬੋਲੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਮੰਦੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਸਾਡੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਫੱਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ

ਵਰਦਾਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਤਾਂ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਖਿਡਾਉਂਦੀ ਅੱਕਦੀ ਨਾ ਥੱਕਦੀ ਪਰ ਮਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਫਿੱਟ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਜਦੋਂ ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਲੋਗੀਆਂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਆਏ ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪਰ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਅੰਗ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ? ਪਰ ਜੇ ਸਾਡੇ ਬਣਾਏ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਣ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ। ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ? ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਕੀ ਕਸੂਰ? ਮੈਂ ਕੋਈ ਵਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ - ਆਪੇ ਫਾਬੜੀਏ, ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਛਡਾਏ। ਦੂਰ ਦੀ ਸੋਚ ਕੇ ਸਹੀ ਸਾਫ ਸੁਥਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨਾਲ ਤੁਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ (ਅੰਗ 136)

ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੀ ਕੀਮਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਜ਼ਮੀਰ ਕੀਮਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮੁੱਲ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾ ਵੀ ਪਾਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਉਸ ਸੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਵੋਗੇ।

ਸਾਡੇ ਫਰਜ਼

ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ ਜਦੋਂ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਯਾਦ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਯਾਦ ਰੱਖਦੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਭੁੱਲਦੇ ਨਹੀਂ ਸਾਡੇ ਫਰਜ਼, ਅਸੀਂ ਆਪ ਭੁਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਹੀ ਕੁਝ ਐਸੀ ਹੈ। ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪੰਜਾਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਖੇਡ ਖੇਡਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ:

ਨਿੱਕੀ ਉਂਗਲੀ ਕਹਿੰਦੀ ਖਾਈਏ ਖਾਈਏ।

ਦੂਸਰੀ ਉਂਗਲੀ ਕਹਿੰਦੀ ਕਿਥੋਂ ਖਾਈਏ।

ਤੀਸਰੀ ਉਂਗਲੀ ਕਹਿੰਦੀ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਾਈਏ।

ਚੌਥੀ ਉਂਗਲੀ ਕਹਿੰਦੀ ਲਾਊ ਕੌਣ?

ਤੇ ਫਿਰ ਅੰਗੂਠਾ ਦਿਖਾ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ

ਲੱਥੂ ਤਾਂ ਲੱਥੂ ਨਹੀਂ ਤਾ ਆਹ ਜਾਣਦਾ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਖੇਡ ਖੇਡਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦਿਆਂ ਅਣਜਾਣ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਦਿਆਂ ਕਮਾਈਆਂ ਕਰਦਿਆਂ, ਵਿਓਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਵੀ ਯਾਦ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੱਡੀ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ। ਸਾਡਾ ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਰਾਏਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੁਕਾਨ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਚਲਦੀ ਸੀ, ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਕਮਾਈ ਵੀ ਵਧੀਆ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਕਿਰਾਏ ਦਾ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਦਸ ਸਾਲ ਲਈ ਮੰਗਦੇ ਸੀ। ਖੈਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਵੀ ਬਣਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਏਨਾ ਵਧੀਆ ਵਿਓਪਾਰ ਗਵਾ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਣ। ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸੱਜਣਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਤਾਂ ਦੇਣਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇ ਦੇਈਏ। ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ

ਕੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਇੱਕ ਦਰਖਾਸਤ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿਓ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਲੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਨਵਾਂ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਦੇ ਦੇਵੋ। ਉਹ ਹੱਕ ਤਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਪਰ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਝਕਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੋਈ ਦਰਖਾਸਤ ਭੇਜੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਮਿਲਿਆ।

ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਟੀਚਾ ਮਿਥਦੇ ਹਾਂ, ਕੋਈ ਮੰਜ਼ਿਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਸਾਧਨ ਵੀ ਲੱਭਣੇ ਪੈਣਗੇ ਕਿਥੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡਾ ਹੱਕ ਹੈ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਫਰਜ਼ ਵੀ ਯਾਦ ਰੱਖਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜਦੋਂ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੇ-ਡੰਨ ਭਰਨੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਹੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਲੋਕ ਹਾਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਜ਼ਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਿੱਤਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ, ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਡਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਣਾ ਚਾਹਾਂਗੇ ਪਰ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸਹੀ ਚੱਲਾਂਗੇ। ਸੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਕੇ ਚਲਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਤਹਿ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸੁਖ ਮਿਲੇਗਾ। ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੋਲੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਲੁੱਟ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਸਿਆਣੇ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਐਸੇ ਮਿੱਠੇ ਨਾ ਹੋ ਜਾਓ ਕਿ ਕੋਈ ਖਾ ਹੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਏਨੇ ਕੌੜੇ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਖੁੱਕ ਦੇਵੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਬਾਹ ਫੜੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਯਾਦ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੜਾ ਸਕੂਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਗਿਆ ਸਾਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਤਾਰ

ਲੱਗ ਗਈ। ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਕਾਫੀ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਥਕੇਵਾਂ ਵੀ ਸੀ। ਨਵੀਂ ਜਗ੍ਹਾ ਵੀ ਹਾਲੇ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੈਲਗਰੀ ਤੋਂ ਭੂਆ ਜੀ ਨੇ ਕਾਲ ਕਰਕੇ ਅਮਰਜੀਤ ਭੈਣ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਜਾ ਕੇ ਟੈਟਨਸ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਵਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਜਦ ਮੈਂ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣ ਲਈ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਆਸਰਾ ਲਗਦਾ ਸੀ ਅਮਰਜੀਤ ਭੈਣ ਦਾ। ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਤਿੰਨ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਤੇ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ 25 ਵੀਂ ਸਾਲ ਗਿਰਾਹ ਮਨਾਈ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਾਲ ਸੀ ਅਰਾਰਤ। ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਖਚਾ ਖਚ ਭਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ।

ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਅਮਰਜੀਤ ਭੈਣ ਜੀ ਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣੇ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਹੀ ਅੱਜ ਮੈਂ ਐਨੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਵੀ ਨਿਭਾਇਆ ਤੇ ਉਸ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਠੰਡ ਪਈ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਜੇ ਕਦੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਨਿਆਂ ਕਰਨਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਨਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਉੱਨਾ ਚਿਰ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਇਹ ਵੀ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਬੁਰਾ ਤੱਕ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ। ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਗਲਤੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਟੀਚੇ ਮਿਥਣੇ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਉਣੇ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨੀਆਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਹ ਹੀ ਗੱਲ ਕਿ ਹਰ ਕਿਸੇ ਕਰਮ ਦੀ ਹਰ ਕਾਰਜ ਦੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮਰਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਰਿਆਦਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ

ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਮਾਣਦੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੇ ਲੋਕ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗਾ ਲੱਗਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਧੀਆ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹਰ ਵਕਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬਹੁਤ ਅੱਗੇ ਲੰਘਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹੱਸ ਖੇਡ ਕੇ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਠੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਗਲਤੀ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਐਪਰ ਗਲਤੀਆਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਅਕਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਆਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਨਾ ਸਾਡਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਕੀਤੀ ਗਲਤੀ ਦੇ ਗਲਤ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲਦੇ ਦਿਸਣ ਤਾਂ ਉਸ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ ਵੀ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦਿਆਂ ਦੀ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ।

ਵਿਓਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਅਸੀਂ ਅਪਣਾਈ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਕੁ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਸੀ। 1990 ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਦੁਕਾਨ ਫਿਲਮੋਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਗਏ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਿਆ। ਦਿਮਾਗ ਮੇਰਾ ਚੱਲਿਆ ਤੇ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸੀ। ਜਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਮੈਂ ਖਰਚੇ, ਉਹ ਅਸੀਂ ਸਾਂਝੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਏ ਤੇ ਸਾਲ ਡੇਢ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਟੋਰ ਪੰਜ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਕੀ ਖਰਚਿਆ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਪੈਸੇ ਜਿੰਨੇ ਲਾਏ ਉਹ ਕਮਾ ਵੀ ਲਏ। ਮੇਰੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਤੇ ਤਜਰਬਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸਾਲ ਕੁ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਗਏ। ਬੈਠ ਕੇ ਅਸੀਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਗੱਲ ਮੁਕਾ ਲਈ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਸਟੋਰ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਅੱਧੀ ਤੁਹਾਡੀ ਤੇ ਅੱਧੀ ਸਾਡੀ। ਸਾਰੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼। ਉਹ ਜਿੰਨੇ ਜੀਅ ਸਟੋਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਕੱਢ ਕੇ ਬਾਕੀ ਪੈਸੇ ਅਸੀਂ ਅਧੋ ਅਧ ਕਰ ਲੈਣੇ। ਅੱਠ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਮਹੀਨਾ ਸਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਸਟੋਰ ਲੈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ, ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਚਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਸਾਥ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਵਧੀਆ ਰਹਿ ਗਏ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਹੋਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਨਾਲੇ ਤਜਰਬਾ ਠੀਕ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ

ਇੱਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਹੋਰ ਸਟੋਰ ਪੰਜ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਈਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਬਣਾਏ। ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਖਾਸ ਮਿੱਤਰ ਸਨ। ਹੁਣ ਖੇਡ ਨੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਲਿਆ।

ਜਦੋਂ ਛੇ ਸਟੋਰ ਤੇ ਛੇ ਹੀ ਭਾਈਵਾਲ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਮੀਰ ਬਣ ਗਏ, ਸਾਰਿਆਂ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸਕੀਮਾਂ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਇਹ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਿਆ ਕਿ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦੇ ਤੇ ਕੋਲ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮਸਾਂ ਦੱਬੇ ਨਾਲ ਦੱਬਾ ਹੀ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਤਰਕਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਤਾਸ਼ ਖੇਡਣੀ, ਦਾਰੂ ਪੀਣੀ ਤੇ ਮੀਟ ਮੁਰਗਾ ਖੂਬ ਚੱਲਣੇ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਾਰੇ ਘੁਸਰ ਮੁਸਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਕਿ ਇਹ ਬੜਾ ਉਸਤਾਦ ਨਿਕਲਿਆ। ਦੋਬੇ ਬਈ ਜਿੰਨੀ ਆਮਦਨ ਆਪਣੀ ਛੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਇਕੱਲਾ ਓਨੇ ਪੈਸੇ ਕਮਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਛੇ ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਅੱਧ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਅੱਧ ਬਣਿਆ ਸੀ ਸਾਰੇ ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਪੈਸੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕੱਢ ਲਏ ਤੇ ਅੱਧ ਦੇ ਮਾਲਕ ਫਿਰ ਵੀ ਰਹੇ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਏ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਜੋ ਲਾਇਆ ਸੋ ਕੱਢਿਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖਾਲੀ ਹੱਥੀਂ ਹੀ ਰਲੇ ਸੀ। ਜੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਲੱਖ ਦੇ ਸਟੋਰ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਢਾਈ ਢਾਈ ਲੱਖ ਦੇ ਮਾਲਕ ਵੀ ਸਾਰੇ ਬਣ ਗਏ ਲੇਕਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਢਾਈ ਲੱਖ ਨਾ ਦਿਸੇ ਮੇਰਾ ਪੰਦਰਾਂ ਲੱਖ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗੇ। ਮੈਂ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਗਲਤੀ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਫਿਰ ਹੱਸਣ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਤੇ ਯਾਰੀ ਦੋਸਤੀ ਵਿੱਚ ਫਿੱਕ ਨਾ ਪੈ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੁੱਲ ਪਾ ਕੇ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਖਰੀਦ ਲਓ ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਮਾ ਕੇ ਦੇ ਦਿਓ। ਸਾਰੇ ਪੁੱਠੀਆਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਨ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵੀ ਕਿਸ਼ਤ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸਟੋਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਲਿਖਤ ਪੜਤ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਕਰਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਟੋਰ ਸੰਭਾਲ ਲਏ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਉਹੀ ਵਿਚਾਰਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਟੋਰ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਦੋ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਰਕੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ। ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ

ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਰੀਅਲ ਸਟੇਟ ਦਾ ਲਾਇਸੈਂਸ ਵੀ ਲੈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਸੂਤ ਲੱਗਾ, ਮੈਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਖਰੀਦਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਧਰਤੀ 'ਚ ਨੱਪ ਦਿੱਤੇ, ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਦੁਕਾਨਾਂ ਖਰੀਦ ਲਈਆਂ। ਸਾਨੂੰ ਕਿਰਾਏ ਭਾੜੇ ਕਾਫੀ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਅਚਾਨਕ ਕੀਮਤਾਂ ਏਨੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ ਕਿ ਕੋਈ ਪੰਜ ਗੁਣਾਂ, ਕੋਈ ਦਸ ਗੁਣਾਂ, ਬਹੁਤ ਕੀਮਤਾਂ ਵਧੀਆਂ। ਸਾਡਾ ਪੰਦਰਾਂ ਲੱਖ ਲਾਇਆ ਸੀ, ਉਹ 6-7 ਗੁਣਾਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਥੇ ਦੇ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹੇ ਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੋ ਕਦੀ ਮੇਰੀ ਉਂਗਲੀ ਲੱਗ ਕੇ ਤੁਰੇ ਸੀ ਤੇ ਅੱਜ ਕਈ ਕਈ ਲੱਖਾਂ ਡਾਲਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ, ਮਿਲੀਅਨਰ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਦ ਮਿਲਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਰਲ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਦੇਵਤਾ ਤੇ ਸੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਦੇ ਦਿੰਦਾ। ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਗੋਡਾ ਫੇਰ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਪਕੜ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪਕੜੋ ਪਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾ ਕੇ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਸਹੀ ਚਲਦਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨੀ ਵੀ ਸਹੀ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਤੋਂ ਪਿਛਾਂਹ ਨਾ ਹਟੋ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਏ ਜਾਂ ਨਾ ਨਿਭਾਏ, ਇਹ ਉਸ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿਓ ਜਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ 'ਤੇ।

ਜੇ ਕੁਝ ਕਰਦਿਆਂ ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਬੜੇ ਬਣਾਏ ਪਰ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਮੋੜ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਹੀ ਬਿਹਤਰ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਚੰਬੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਮਲੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਅਮਲ ਤਾਂ ਫਿਰ ਰੋਗ ਹੈ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਪੈਸੇ ਦਾ ਅਮਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਪੈਸਾ ਨੌਕਰ ਹੀ ਰਹੇ ਤਾਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ, ਜੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਨੌਕਰ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਫਾਇਦਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ

ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦੋਹੀਂ ਹੱਥੀਂ ਲੁਟਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਓ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੀ ਬਚੂ। ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਤੇ ਖਰਚਣ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਵਿਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਵਿਧਾਨ ਬਣਾਓ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਚੱਲਣ ਨਾਲ ਜੋ ਸਫ਼ਰ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਗਿਣ ਨਹੀਂ। ਆਪਣੇ ਵਿਧਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸੋਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ 'ਆਪਣੇ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ' ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ ਹੋ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੀ ਸੇਧ ਹੈ। ਜਾਂਚ ਹੈ, ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ ਉਹ ਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਚਲਾਵੇ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿਤੇ, ਤਰਕੇ ਹੀ ਪਾਰ ਲੰਘਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਗੋਤੇ ਨਹੀਂ ਦੇਣੇ ਸਗੋਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਲੰਘਾਓ ਕੋਈ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰੋ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਕਹੇ ਕਿ ਖਿੱਚ ਕੇ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਹੀ ਤੋੜ ਦੇਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਸਾਫ਼ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਤੁਰਦੇ ਜਾਣਾ ਹੀ ਸਾਡੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਫਰਜ਼ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਕੁਝ ਫਰਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਤਮਾ ਤੇ ਫਿਰ ਪਰਮਾਤਮਾ।

••

ਸਾਡਾ ਧੁਰਾ ਸਾਡਾ ਕੇਂਦਰ

ਵਧੀਆ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਟੀਚੇ ਮਿਥਦੇ ਹਨ, ਸੋਹਣੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਰਸਤੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਕਾਇਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਧਾਨ, ਜੋ ਸ਼ੁਰੂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲਾਗੂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਵੀ ਅਸੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਬਾਕੀ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਰਸਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸਾਥ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਆਸਰਾ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਹਰ ਕੰਮ ਦਾ ਅਸਲ ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਦੂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੋਰ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਔਕਾਤ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਾਡੀ ਗੀਝ ਸਾਡੀ ਔਕਾਤ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਵਿਚਲਾ ਫਾਸਲਾ

ਮੇਰੀਆਂ ਗੀਝਾਂ ਮੇਰੀ ਔਕਾਤ ਵਿਚਲਾ ਫਾਸਲਾ।

ਸਾਡੀਆਂ ਗੀਝਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਔਕਾਤ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੀ ਹੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਲਿਖਤ ਹੈ- ‘ਅੱਜ ਵਾਂਗ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਚ ਡੁੱਬ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਸੂਰਜ ਵਾਂਗੂੰ ਉਦੇ ਹੋਵਾਂਗੇ ਭਲਕੇ।’ ਕਿੱਡੀ ਵੱਡੀ ਔਕਾਤ ਹੈ। ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਬੈਠ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਕਾਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋਕੀਂ ਡੋਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਡਾ ਹੌਸਲਾ ਤੁਹਾਡੇ ਟੀਚੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰੇ ‘ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਫਿਰ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੈ। ਮੌਤ ਵੀ ਇਕ ਸਚਾਈ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਸਵੇਰ ਵੀ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਰੋਸ਼ਨੀ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਬਣ ਕੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੇੜੇ ਟਾਈਟੈਨਿਕ ਵਰਗੇ ਵੀ ਡੁੱਬ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬੁਲੰਦ ਹੌਸਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸੂਰਜ ਵਰਗੀ ਹਿੰਮਤ ਦੇ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਤੇ

ਅੰਧੇਰੇ ਆਪੇ ਦੌੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਦੇਖ ਸਕਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿੰਨੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਕੀਮਤ ਬਣਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਟੀਚੇ ਮਿਥ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਜਿੰਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪੁਰਾ ਹੈ, ਓਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਅਸੂਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹਨ, ਸੈਂਟਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਕੇਂਦਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲ ਚੱਲ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਸਾਡੀ ਸਿਆਣਪ, ਸਾਡੀ ਸੇਧ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਸਾਡੇ ਕੇਂਦਰ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਆਮ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਸਾਡੀ ਕੀਮਤ ਸਾਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਸਾਡੀ ਤਾਕਤ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਨਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਓਨੀ ਹੀ ਪਹਿਚਾਣ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ, ਜਿੰਨੀ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਹੌਂਸਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕੀਏ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕਿਥੇ ਹੋਣਾ ਇਹ ਕੰਮ। ਜੇ ਹੌਂਸਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੰਮ ਕੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨਾ। ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਢੇਰੀ ਢਾਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਪੰਗੇ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਮੁੰਡੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਣਜਾਣ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਪੰਗੇ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਲਿਆ। ਅਮਰੀਕਣ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕਈ ਕੁਝ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਦਵਿੰਦਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਐਨਾ ਭੋਲਾ ਸੀ ਕਿ ਪੁੱਛੇ ਹੀ ਨਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਜਣੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦਾ ਕੱਪ ਪੀਂਦੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਇੰਡੀਆ ਦੀਆਂ ਵੀ ਗੱਲਾਂ ਚਲ ਪਈਆਂ। ਮਦਰ ਟ੍ਰੇਸਾ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਚੜ੍ਹਤ ਸੀ। ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਔਰਤ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਵੇਖੋ, ਉਸ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਵੇਖੋ ਕਿੰਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਇਕੱਲੇ ਕਲਕੱਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ, ਇਕ ਓਪਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ, ਇਕ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਬਣ ਕੇ ਔਰਤ ਆਵੇ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕ ਇਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਮਝਦੇ

ਹਨ। ਪਰ ਇਕ ਔਰਤ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੰਜ ਲੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਬਣਾ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਦਵਿੰਦਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਕਲਕੱਤਾ ਦੇਖਿਆ ਦਵਿੰਦਰ! ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਆਹੋ ਜੀ ਕਲਕੱਤਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੱਸ ਪਏ। ਖੈਰ ਉਹੀ ਦਵਿੰਦਰ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਲੱਖਾਂ ਪਤੀ ਹੈ ਤੇ ਸੋਹਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੈ। ਸੋਹਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ, ਸੋਹਣੀ ਕਾਰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅੱਜ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ।

ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਜੋ ਫੁਰਨੇ ਫੁਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਰਾਹ ਭੁੱਲ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਵੀ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਹੀ ਟੀਚਾ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਗਲਤ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੱਲ ਵਿਗੜ ਵੀ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਕੇਂਦਰ ਹੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਹੈ। ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਢੇਰੀ ਢਾਹ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਲੇਕਿਨ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹਨ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਇਨਸਾਨ, ਹਰ ਕੌਮ, ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕਾਮਯਾਬ ਜਾਂ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ—ਕੇਂਦਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕੇਂਦਰ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਾਈਟ ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਏਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ 100 ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ 75 ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਤਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ 75% ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੋਟ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਬੁਸ਼ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਦੰਦੀਆਂ

ਚਿੜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਛਿੱਤਰ ਪਰੇਡ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ ਜਾਂ ਗਲਤ, ਇਸ ਦਾ ਨਹੀਂ ਰੋਲਾ ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਉਸ ਦਾ ਸੈਂਟਰ, ਉਸ ਦਾ ਧੁਰਾ ਤਕੜਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬੁਸ਼ ਸਿਆਣਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੱਜ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੇ ਕੋਈ ਬਿਆਨ ਵੀ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖ ਕੇ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਡਾਕਟਰ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਾਲੂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਾਸਵਾਨ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੁਲਾਇਮ ਸਿੰਘ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੀ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਉਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਕਿੰਨਾ ਫਰਕ ਹੈ 1% ਅਤੇ 75% ਵਿੱਚ।

ਬੱਸ ਏਨਾ ਹੀ ਤਕੜਾ ਹੈ ਬੁਸ਼। ਅੱਜ ਕਾਨੂੰਨ ਬਦਲ ਕੇ ਦੇਖ ਲਓ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਜੇ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ 75% ਮੈਂਬਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਨਾ ਹੋਣ ਓਨਾ ਚਿਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਰੁਕ ਸਕਦਾ। ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਲਓ, ਇਕ ਸਾਲ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਤਕੜਾ ਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿਓ।

ਸਿਆਣਾ ਹੋਣਾ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਸਿਆਣਪ ਓਨਾ ਚਿਰ ਕਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਉਸ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਦੇਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਸਹੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿਆਣਪ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਤਾਕਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਆਗੂ ਹੀ ਤਾਕਤਵਰ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੀ ਤਾਕਤਵਰ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਤਾਕਤਵਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਫੌਜ ਨੇ ਹੀ ਲੜਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੜਾਈ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਸ ਫੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਟੈਂਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੜਾਈ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਹੱਥ ਬੰਨ ਕੇ ਰੱਖੋ ਤਾਂ ਕੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਹੱਥ ਬੰਨਿਆਂ ਵਾਲਾ ਜਰਨੈਲ ਕੀ ਕਰੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਜਿੱਤ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਸੁਣੋ। ਜੇ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰੋ ਤਾਂ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਫੌਜ। ਜੇ ਕਹੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਓ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ

ਸਮਝੇ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਪਟਾਕੇ ਚਲਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੈਂਟਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਫਿਰ ਉਲਾਂਭੇ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਬੱਸ ਤੇ ਕਈ ਸਿਆਣੇ ਉਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੀ ਬੜੇ ਵਧੀਆ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਲਾਂਭੇ ਦਾ ਉਤਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਐਮ. ਪੀ. ਬਣਨ ਦੀ ਅਪੀਲ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਕਾਲਜ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਕਪੂਰਥਲੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਇਕੱਠ ਤੇ ਭਰੇ ਇਜਲਾਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਐਨੇ ਸਾਲ ਮੰਤਰੀ ਰਹੇ ਹੋ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੀ ਕੀਤਾ ਤੁਸੀਂ? ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ-ਲੇਹ ਲਦਾਖ ਕਿਸੇ ਫੌਜੀ ਦੀ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲੰਘ ਜਾਵੇ ਪਰ ਘਰ ਆਏ ਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਕੇ ਤੂੰ ਬਲਦ ਭੁੱਖੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਮੰਤਰੀ ਭਾਵੇਂ 20 ਸਾਲ ਰਹੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਜੇ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਗੱਲ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਕੱਲੀ ਯੋਗਤਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਇਕੱਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਚਪੇੜ ਮਾਰ ਵੀ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਕੱਲੀ ਲਿਆਕਤ ਤਾਂ ਹੱਥ ਬੰਨ ਕੇ ਬਿਠਾਏ ਜਰਨੈਲ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਕਿਧਰੇ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਬੜੀ ਹੀ ਢੁਕਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਗਈ। ਪਤੀ ਨੂੰ ਬੈੱਚ ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਲੰਬੇ ਚੌੜੇ ਲੈਕਚਰ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਾਲਾ ਬੋਲਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ। ਡਾਕਟਰ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰ ਉਸ ਬੀਬੀ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਖੜ ਗਿਆ, ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਬੋਲੇ। ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਏ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਵਾਹ ਪਏ ਜਾਣੀਏ। ਕਈ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਸਾਨੂੰ ਚੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਰਸਤੇ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਝੱਲਣ ਦਾ ਵੀ ਬਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਵੱਡੀ ਲੜਾਈ ਜੋ ਲੰਬਾ

ਚਿਰ ਚਲਦੀ ਰਹੀ 1939 ਤੋਂ 1945 ਤੱਕ ਛੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਲੜਨ ਲਈ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣੇ ਪੈ ਗਏ। ਪਿਛੋਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਪਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਣ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਮਰਦ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀਆਂ ਸੀ। ਛੇ ਸਾਲ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਛੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਆਪ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਗਈ। ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਉਹ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਡਰ? ਜੋ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹਨ, ਜੋ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹਨ, ਜੋ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਪੈਸੇ ਕਰਕੇ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਜਾਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਜਾਂ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਧੁਰੇ ਦੁਆਲੇ, ਆਪਣੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਕੇਂਦਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ। ਬੱਸ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਡੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ

ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਰੂਹਾਨੀ, ਰੱਬੀ, ਪਾਕ, ਪਵਿੱਤਰ, ਪਾਵਨ, ਆਤਮਕ, ਦੈਵੀ, ਧਾਰਮਿਕ, ਨਿਰਾਕਾਰ, ਅਮੂਰਤ ਜਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਈ ਅਵਸਥਾ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਵੱਲ ਲੱਗੀ ਲਗਨ ਵਿਚੋਂ ਸਾਡੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਦੀਵੇ ਬੱਤੀਆਂ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਰਪੰਚ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਜੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਅਰਥ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਦੁਖਾਂਤ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਧਾਰਮਿਕ ਦੁਖਾਂਤ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਲੜਾਈ ਇਰਾਕ-ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸਲਾਮ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸਚਿਅਨਿਟੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਧਰਮੀ ਹੋ ਜਾਣ, ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹੋ ਕਿ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਜੇ ਧਰਮੀ ਹੋ ਜਾਣ, ਸੱਚੀ ਮੁੱਚੀ ਧਰਮੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਧਰਮਰਾਜ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ? ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣੇ ਹਨ, ਮੰਨਦੇ ਵੀ ਸੁਣੇ ਹਨ ਕਿ ਰੱਬ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਅੱਲਾ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਪਰ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰਨ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਉਹੀ ਹੈ। ਸਭ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕੀ ਐਨੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ? ਨਿਰਾਕਾਰ, ਅਮੂਰਤ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅਸੀਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਅਸੀਂ ਥੱਕਦੇ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਏਨਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੀ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲੰਬੜਦਾਰਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸੁਣਿਆਂ ਹੋਣਾ ਕਿ ਇਹ ਜਹਾਦ ਹੈ, ਧਰਮ ਸੰਕਟ ਹੈ-ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਅਸੀਂ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਦਿਆਂਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ ਭਲਾ, ਉਏ ਭਲਿਓ ਲੋਕੋ ਤੁਸੀਂ ਕਦੋਂ ਕੁ ਦੇ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਤਕੜੇ ਹੋ ਗਏ। ਰੱਬ ਵਿਚਾਰਾ ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕਰੂ ? ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਧਰਮ ਤਾਂ ਬਸ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ

ਮਿਟ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਕਦੇ ਨਾ ਮਿਟ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ?

ਮੈਂ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਧਰਮੀ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਨਕਲੀ ਨਕਾਬ ਪਾ ਕੇ ਅਸਲੀ ਚਿਹਰਾ ਲੁਕਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਆਪ ਧਰਮੀ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਰੋਜ਼ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਨੱਕ ਰਗੜਨ ਵਾਲਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਧਰਮੀ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਨੱਕ ਨਾ ਰਗੜੋ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਦਾਅ ਲੱਗੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਬੜੇ ਨੱਕ ਰਗੜਦਾ ਹਾਂ, ਬੜੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਦੇਖਣੀ ਪਾਖਣੀ ਤੋਂ ਵੀ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਸਿੱਖ ਲਗਦਾ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆਈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਹਰਬੰਸ ਚਹਿਲ ਦੇ ਘਰ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸੀ। ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਨਾਮਵਰ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਚਹਿਲ ਦੀ ਉੱਠਣੀ ਬੈਠਣੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾਉਣ ਲਈ ਆਏ। ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਚਹਿਲ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਹਰੋਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਆਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦੇ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਭੋਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਚਲ ਪਈਆਂ—ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਕਹੇ ਪਾਠ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੜੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਨ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਔਰਤ ਨੇ ਪੁੱਛ ਹੀ ਲਿਆ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਕਿ ਤੇਰੇ ਘਰ ਵਾਲਾ ਹੈ ਕੌਣ? ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛ ਲਿਆ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਬਣਾ ਸਵਾਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, 'ਔਹ ਉਹ ਜੋ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਚਿੱਟੇ ਕੁੜਤੇ ਪਜਾਮੇ ਵਾਲਾ ਕਾਲੀ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬੈਠਾ, ਭਾਈਆਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਲਗਦਾ, ਉਹ ਹੈ ਮੇਰਾ ਘਰ ਵਾਲਾ।' ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਹੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਹਾਂ ਤੇ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਣ।

ਕਈ ਲੋਕ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਬੜੇ ਨੱਠੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਬੱਸ ਟਟੀਹਰੀ ਵਾਂਗ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਅਸਥਾਨ ਥੰਮ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਫਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਜਾ ਕੇ ਵਧੀਆ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਗਰਾਹੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਦਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਆਵੇ ਉਸ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਬਹੁਤੀ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਮੈਂ ਕਈ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰ ਤਾਂ ਐਸੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾ ਅਰਥ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਸ ਉਹ ਤਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਲਈ ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਰਹੇ ਜਾਂ ਨਾ ਰਹੇ ਪਰ ਉਹ ਵੱਡੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਕਹਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਨੇ ਦੀ ਰੀਝ ਗੁਲੇਲੇ ਤੇ, ਗਲੋਲਾ ਫੜ ਕੇ ਹੀ ਬੈਠਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮਾਰਨਾ ਕਿੱਧਰ ਹੈ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਿੱਧਰ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਅੱਲਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ। ਇੰਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਹੈ ਕਿ ਗਲੋਲਾ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਅੰਨੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਕੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੀਝ ਦਾ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਲੜਾਈਆਂ ਝਗੜੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੋਲੀਆਂ ਵੀ ਚੱਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਬੰਦੇ ਮਰ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਬੰਦ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਕਿ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਗਲਤ ਕੰਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਜੰਦਰੇ ਲਗਦੇ ਵੀ ਮੈਂ ਦੇਖੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਧਰਮੀ ਕਹੋਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਐਸੀ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਧਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਿੱਖਿਆ ਤੁਹਾਡਾ ਧਰਮ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਓ ਅ ਵੀ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਜਿੱਡਾ ਮਰਜ਼ੀ ਧਾਰਮਿਕ ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਣਿਆ ਫਿਰੇ ਸਭ ਬੇ-ਮਾਇਨੀ ਕਲਾਮ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅੰਨ੍ਹਾ! ਆਗੂ ਥਾਪੀਏ, ਤਾਂ ਬੱਸ ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਕਿਸ ਥਾਂ ਲਿਜਾਏਗਾ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਪ ਕਿਧਰੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਸੇਧ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਸਮਾਜਿਕ

ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਇੱਕ ਲੱਤ ਦੇ ਭਾਰ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਬਗਲਾ ਭਗਤ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਨੂੰ, ਰੁਹਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਵੀ ਜੇ ਕੋਈ ਯਥਾਰਥਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਲਾਣਾ ਬਹੁਤ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਲਾਣਾ ਤਾਂ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਫਲਾਣਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕੱਬੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਬਈ ਫਲਾਣਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕੱਟੜ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਹੀ ਜਿਸਦੀ ਸੋਚ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਵਧੀਆ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ। ਵੈਸੇ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਜੋ ਹਨ, ਉਹ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੱਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਤਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਲੋਕ ਵੀ ਹੋਣ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਕੀਰਤਨ ਕਥਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਪੜ੍ਹ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਣ। ਜਿਥੇ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ, ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਇਦੇ - ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਹੋਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਿਨਾਂ, ਨਾ ਲੋਕਾਂ ਬਿਨਾਂ, ਨਾ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਿਨਾਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਜਾਂ ਕੋਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਿਵੇਂ ਚੱਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਕਿਵੇਂ ਚੱਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਪਣੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਤਾਂ ਲਗਦਾ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬੈਠਾ:

ਅਰਬਦ ਨਰਬਦ ਧੁੰਧੁਕਾਰਾ.....ਸੁੰਨ ਸਮਾਧਿ ਲਗਾਇਦਾ ॥

ਸਾਡੇ ਅਸੂਲ

ਸਾਡੇ ਨੇਮ, ਸਿਧਾਂਤ, ਅਸੂਲ, ਵਿਧੀ, ਵਿਵਸਥਾ, ਰੀਤੀ, ਮਰਿਆਦਾ, ਪਦਵੀ, ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੋਚ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕੇਂਦਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਅਸੂਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਕੋਈ ਅਲਜਬਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਸਵਾਲ ਸਮਝ ਲਈਏ। ਸਾਡੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹ 'ਚੋਂ ਉਪਜਦੇ ਹਨ। ਸਹੀ ਉਪਜ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗਲਤ ਵੀ। ਖੇਤੀ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਫਸਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿਫਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਵਧੀਆ ਫਸਲ ਹੈ। ਫਸਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਲੋਕ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਖੇਤੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਹੋਵੇ, ਫਸਲ ਬੜੀ ਨਿਕੰਮੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਬਚਣਾ ਤਾਂ ਕੀ ਹੈ, ਘਾਟਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਤਾਂ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸਿਫਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ, ਟਿੱਚਰਾਂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਰਨ। ਸਾਡੇ ਵਧੀਆ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ, ਜੋ ਅਸੂਲ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ, ਉਹ ਅਸੂਲ ਜੇ ਵਧੀਆ ਹੋਣ ਤਾਂ ਲੋਕ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਘਟੀਆ ਅਸੂਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਹੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ। ਕਿਸੇ ਬਹੁਤੇ ਤਕੜੇ ਪਰ ਗਲਤ ਇਨਸਾਨ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਰਹੇ ਕੋਈ ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਭਿਆਲੀ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਮੰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਦੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਕੋਈ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀ ਇਕੱਠੇ ਉੱਡ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਹੀ ਅਸੂਲ ਤਾਂ ਬਦਲਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅੱਗ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਾੜ ਸਕਦੀ। ਸਹੀ ਅਸੂਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਨਿਰਭਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਅਸੂਲ ਵਧੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰ ਵੀ ਆਸਾਨ ਹੈ।

ਅਸੂਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਗਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਅਸੂਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅਸੂਲ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਾ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸੂਲ

ਤਾਂ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਇਕੋ ਹੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਸ ਦੀ ਅੱਖ ਇੱਕ ਹੈ ਦੂਜੀ ਅੱਖ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕਹੇ ਮੈਂ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੋ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ। ਦੇਖਣ-ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਲੜਕੀ ਵੱਲ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾਂ ਨਿਹਾਇਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਂ ਹੀ ਕਹੇਗਾ ਤੇ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਖੇਗਾ। ਕੋਈ ਭੈਣ ਕਹੇਗਾ, ਕੋਈ ਧੀ ਕਹੇਗਾ ਤੇ ਕੋਈ ਲਾਲਾਂ ਵੀ ਸਿੱਟ ਸਕਦਾ ਹੈ-ਆਹਾ! ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕਿਤੇ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪਤਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ! ਸੋ ਦੇਖਣ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੀ। ਸਹੀ ਅਸੂਲ, ਸਹੀ ਸਿਧਾਂਤ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਰਿਆਦਾ ਹੀ ਅਸੂਲ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਮਰਿਆਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਪਸੰਦ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰਦੀ। ਇੱਕ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਰਿਆਦਾ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਅਸੂਲ ਕਦੇ ਸਾਨੂੰ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਸਾਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅਸੂਲ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲਤ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਅਸੂਲ, ਸਿਧਾਂਤ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਿਧਾਂਤ ਕਦੇ ਮਰਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਥਿਆਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ। ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਆਦਮੀ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਵਾ ਵੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਦੇਖ ਸਕਦਾ। ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਝਟਕੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਝਟਕੇ ਧਰਤੀ ਹਿਲਾ ਸਕਦੇ ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਧਰਮ ਧਰਤੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਭੂਚਾਲ ਦੇ ਹਿਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਹਿੱਲਦੇ। ਮਰਿਆਦਾ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦਸ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾ ਸਕਦਾ, ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਲਛਮਣ ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਲੰਘਣ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਜੇ ਭੰਗ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਰਿਆਦਾ ਭੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਸਿਧਾਂਤ ਤੋੜਨ ਵਾਲਿਆਂ

ਨੂੰ, ਅਸੂਲ ਭੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਸਿਧਾਂਤ ਤੋੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਅਸੂਲ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚੋਰ ਵੀ ਲਿਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਿਧਾਂਤ ਤਾਂ ਗਹਿਰੇ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੁਝ ਲੁਕਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ। ਅਸੂਲ ਤਾਂ ਬੱਸ ਅਪਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਸੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਤਹਿ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਿਧਾਂਤ, ਤਾਂ ਮੁਢਲੀ ਸਚਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਚਾਈ ਦਾ ਮੁੱਢ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਚਾਈ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਅਸੂਲ ਦਾ ਫਰੇਮ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਨੋਖਾ ਹੀ ਕੱਪੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜੋੜਾ ਜਾਮਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਅਸੂਲ ਵੱਡੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨਸਾਨ ਨਾਲੋਂ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅਸੂਲ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਮਰ ਵੀ ਲੰਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਲਿਜਾ ਕੇ ਦੇਖੀਏ, ਚੰਗੇ ਅਸੂਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲੋਕ ਚੰਗਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਰਾਵਣ ਵਰਗੇ ਮੁਰਖ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਧੀਆ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਅਪਣਾ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਾਰ ਵਾਰ ਜੀਅ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਵਧੀਆ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਹਰ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਲੋਕ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ। ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਦੂਰ ਚੱਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤ ਤਾਂ ਅਸੀਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਛਿੰਨ ਭੰਗਰੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਰੋਲਾ ਗੋਲਾ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਝੂਠੀਆਂ ਤੇ ਕੱਚੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ 'ਤੇ ਉਸ ਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਵਿਓਂਤਾਂ, ਸਾਡਾ ਸਚਾਈ ਵੱਲ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਲੰਘਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਬਾਲੂ ਰੇਤ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਟਿਕ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦੇ ਅਸੂਲ ਹੀ

ਸਾਨੂੰ ਵਧੀਆ ਅਸੂਲਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਧੀਆ ਅਸੂਲ ਅਪਣਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦਿਸਹੱਦੇ ਵੱਡੇ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਸਰਬ ਗਿਆਤਾ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਨਹੀਂ, ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਤਾਂ ਹਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਜਾਂ ਗਲਤ, ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਚਮਕ ਦਮਕ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਧਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀਆਂ ਅਕਲ ਲਤੀਫੀਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਬਾਕੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਠੋਸ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲਿਤਾੜੇ ਹੋਏ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅਸੂਲ ਗਲਤ ਹਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਡਰਦਾ ਆਪਣੇ ਬਚਾਓ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਾਂ ਜੀ, ਹਾਂ ਜੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ ਰੱਬ ਨੇੜੇ ਕਿ ਘਸੁੰਨ। ਗਲਤ ਬੁਨਿਆਦ ਤੇ ਗਲਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਅਸੂਲ ਚਿਰ ਸਥਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਅੱਥਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪਾਈਆਂ ਡੰਡੀਆਂ ਮਿਟ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸੀਮਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਹੋ ਸਕਦੇ ਕੀ ? ਅਸੀਂ ਸੀਮਤ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਮ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਅਸੀਮਿਤ ਅਸੂਲ ਅਪਣਾ ਕੇ ਅਸੀਮਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰਾਂ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਜੀਅ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਹੀ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਹੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਅਸੀਂ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਅਮਲੀ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗੇ ਓਨਾ ਹੀ ਵੱਧ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਾਨੂੰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸੂਲ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੱਚ ਤਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਸਚਿਆਰੇ ਹੋਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੱਚ ਦੇ ਹੋਰ ਕਰੀਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸੱਚ ਦੀ ਹੋਰ ਸਮਝ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਜਿੰਨੇ ਵਧੀਆ ਅਸੂਲ ਬਣ ਗਏ, ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਝ ਲੱਗ ਗਈ, ਬੱਸ ਓਨੀ ਹੀ ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਸੋਧ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਚੰਗੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹੀ ਨਕਸ਼ਾ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਜਾਣਾ, ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਾ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪਏਗੀ। ਸਭ

ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਮਝ ਸਾਨੂੰ ਉਦੋਂ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਪਹੁੰਚ ਦਾ, ਸਾਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਤੀਜੇ ਸਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੱਢ ਸਕਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ। ਚੰਗੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਸੁਥਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਗਲਤ ਸਿਧਾਂਤ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਰਹੋ। ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸੇਧ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਸ ਫਿਰ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਆਪਣੀ ਤੌਰ ਤੁਰਦੇ ਤੁਰਦੇ ਵੀ ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਹੀ ਅਸੂਲ ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। 'ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ', ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਕਿਆ ਕਮਾਲ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨੁ ਕਰ ਗਏ। ਬੱਸ ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਸੱਚ ਪਰਸਤ ਹੋਣਾ ਹੀ ਬਾਕੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਇਰਾਦੇ

ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਡੂੰਘਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਅਸੂਲ, ਸਾਡੀ ਰੁਹਾਨੀਅਤ, ਸਾਡੇ ਫਰਜ਼, ਸਾਡੇ ਚਰਿੱਤਰ, ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਜ਼ਮੀਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਵਿਚਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਟੀਚੇ ਮਿਥਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੈਂਟਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਧੁਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਰਾਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸਹੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਮਝ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਇਰਾਦੇ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ, ਆਪੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਜਦੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਲੱਭ ਪੈਂਦਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਵੀ ਲੱਭ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਰਾਦੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਤੋਂ ਜਾ ਕੇ ਘੜੋਣੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਾਡੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਰਸਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵੱਖਰੇ ਹੀ ਇਰਾਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨਸਾਨ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਇਕੋ ਹੀ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਇਰਾਦੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮੌਕਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਇਰਾਦੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਜੋ ਇੱਕ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਉਹ ਮੌਕਾ ਅਜਾਈਂ ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਤੌਰੇ ਤੁਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਆ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਉਣੇ ਹੁੰਦੇ, ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਰਥ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਪੁੱਛਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਅਸੀਂ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਵੀ ਸਾਡੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੇ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਕੋਈ

ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ ਓਨੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਰਾਦੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ, ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕਿਸ ਦੀ ਹੋਈ? ਸਾਡੇ ਬਣਾਏ ਕਾਨੂੰਨ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ 'ਤੇ ਹੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਰਾਦੇ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਬਣ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਕੀਤਾ ਕਰਾਇਆ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦਿਓ ਤੇ ਭੋਗ ਪਵਾ ਲਓ। ਇਹ ਤਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੱਕ ਦਾ ਸਿਮਰਣ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਅੰਤਰ ਧਿਆਨ ਹੋ ਕੇ, ਅੰਤਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਆਤਮਕ ਚਾਨਣ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਨਿਖੇੜ ਕਰਕੇ ਪੂਰੀ ਛਾਣਬੀਣ ਕਰਕੇ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਰਾਦਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ, ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਨਾਲ, ਪੂਰੀ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ, ਸਮਝ ਕੇ ਪੂਰੇ ਵਿਵੇਕ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਰਤ ਹੈ। ਇਰਾਦੇ ਬਣਾਉਣੇ ਸੌਖੇ ਨਹੀਂ ਪਏ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਰਾਦਾ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਸਾਫ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹਾਂ ਤੇ ਕੀ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਬੱਸ ਇਹ ਹੀ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਇਰਾਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਰੌਲਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਬਦਲ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਇਰਾਦੇ ਬਦਲਣਾ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਔਖਾ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਇਰਾਦਾ ਬਣਾਉਣਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਰਾਦਾ ਧਾਰ ਕੇ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਪੂਰੇ ਕਰੀਏ। ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਈਕਲ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਤੋੜਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ। ਉਹ ਕੋਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਜਿੰਨਾ ਕੋਈ ਤੁਹਾਡੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰੀਬ ਹੈ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਓਪਰੇ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕਿਉਂ ਪੰਗਾ ਲੈਣਗੇ। ਪੰਗੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਰੋਕਿਆਂ ਅਸੀਂ ਰੁਕਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਰੋਕਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਸਾਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਸਾਡਾ ਹੋਰ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੋ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਜਾਇਦਾਦ ਤਿੰਨ ਕੁ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਦੀ ਖਰੀਦੀ। ਦੋ ਕੁ ਲੱਖ ਉਸ ਉਪਰ ਹੋਰ ਲਾ ਕੇ ਵਧੀਆ ਦੁਕਾਨ ਚਲਾ ਲਈ। ਦੁਕਾਨ ਅਸੀਂ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸੋਹਣਾ ਕਿਰਾਇਆ ਆਵੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਸਨ। ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ ਵੀ ਬਣਦੀਆਂ ਸੀ ਤੇ ਕਈ ਚਿਰ ਇਕੱਠੇ ਉਠਦੇ ਬੈਠਦੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਪਿਆਰ ਵੀ ਸੀ। ਖੈਰ ਸਾਡਾ ਇਰਾਦਾ ਬਣ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਜਾਇਦਾਦ ਵੇਚ ਦੇਈਏ। ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਰਾਂ ਲੱਖ 25 ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਦਾ ਗਾਹਕ ਮਿਲ ਗਿਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਵੇਚ ਕੇ ਪਾਸੇ ਹੋਏ। ਜਦ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਲਿਖਤੀ ਨੋਟਿਸ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਰਾਇਆ ਨਵੇਂ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਸੌਦਾ ਕਿੰਨੇ ਦਾ ਹੋਇਆ। ਸੱਤ ਅੱਠ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਅਸੀਂ ਕਮਾ ਲਿਆ। ਸਾਡੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਪਚੇ ਨਾ ਤੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਾਈਕਲ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਤੋੜਨ ਲੱਗ ਪਏ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਸਨ। ਭੇਤੀ ਸਨ ਤੇ ਐਸੀ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਟ ਲਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਖਰੀਦਾਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖਰਚਾ ਜੋ ਕਿ ਕਰੀਬ 80,000 ਡਾਲਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ, ਸਾਨੂੰ ਦੇਣਾ ਪਿਆ। ਅਸੀਂ ਉਹ ਜਾਇਦਾਦ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਲੈ ਲਈ। ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਐਨੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ ਕਿ ਉਹ ਹੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅੱਜ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਇਰਾਦਾ ਬਦਲ ਗਿਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਵੇਚਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਆਪਸੀ ਵਿਰੋਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕਿਰਾਏਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਕਾਨ ਛੱਡਣੀ ਪਈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਲੜਕਾ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਉਸ ਨੂੰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਆਮਦਨ ਵੀ ਵਧ ਗਈ ਤੇ ਕੀਮਤ ਵੀ ਵਧ ਗਈ। ਜੇ ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਇਰਾਦਾ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਤੇ ਪੱਕਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਵਾ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਤੁਹਾਡਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ।

••

ਸਾਡਾ ਸਮਰਥਨ

ਵੇਖਣ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਸਦੀਕ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਪ੍ਰੋਫ਼ੁਤਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਾਡਾ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਰਤਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਹੰਢਾਇਆ ਹੋਇਆ ਤਜਰਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਮਰਥਨ ਬੜਾ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਮਰਥਨ ਬੜਾ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਰ ਦੀ ਸੋਚ ਕੇ ਲੋਕ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਇਕ ਸਰਕਾਰ ਜੋ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਨੀ। ਜਦੋਂ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਿਧਾਇਕ ਨੇ ਜਿੱਤਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੂਰ ਦੀ ਸੋਚ ਕੇ ਨਵੇਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਹੀ ਆਉ। ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਗਰੰਟੀ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਜਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਸਮਰਥਨ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਇਹ ਉਸ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਮਰਥਨ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਉਸ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ - 'ਸਹੁੰ ਖਾਈਏ ਜੀਅ ਦੀ, ਨਾ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ।' ਸੋ ਅਸੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮਰਥਨ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਸਮਰਥਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੇ ਠੀਕ ਠਾਕ ਮਦਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਰਥਨ ਹਰ ਵਕਤ ਫਾਇਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਸਮਰਥਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਡਰ ਨਾਲ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ ਗੱਲ। ਇਸ ਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਉਹ ਸਾਡੀ ਭੁੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਰਥਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਵਿਲੀਅਮ ਜੈਫਰਸਨ ਕਲਿੰਟਨ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੂਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਨੇ, ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੜਾ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ। ਕਲਿੰਟਨ ਤੋਂ ਇੱਕ ਗਲਤੀ ਕੀ ਹੋਈ ? ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੋਨਿਕਾ ਲਵਿੰਸਕੀ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ-ਬੜੇ ਗੀਤ ਗਾਏ। ਖ਼ੈਰ ਗਲਤੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੀ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਲਿੰਟਨ ਵੀ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਗਲਤੀ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਅਮਰੀਕਾ ਲਈ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਗਲੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕਲਿੰਟਨ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕਲਿੰਟਨ ਦਾ ਉਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਐਲ ਗੋਰ ਜਦ ਚੋਣ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤਾਂ ਗੋਰ ਇਕ ਦਿਨ ਕਲਿੰਟਨ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਹਰ ਚੈਨਲ ਨੇ ਉਹ ਮੀਟਿੰਗ ਟੀ. ਵੀ. ਤੇ ਦਿਖਾਈ। ਗੋਰ ਨੇ ਕਲਿੰਟਨ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਲਵਿੰਸਕੀ ਦਾ ਕਰਕੇ, ਮੋਨਿਕਾ ਦਾ ਕਰਕੇ ਕਲਿੰਟਨ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਇਸ ਲਈ ਗੋਰ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕਲਿੰਟਨ ਸਮਰਥਨ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਬੱਸ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਗੋਰ ਹਾਰ ਗਿਆ ਤੇ ਬੁਸ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਲਿੰਟਨ ਗੋਰ ਨੂੰ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੱਸਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਜਾਹ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੈਨਿਟ ਜਿਸ ਦਾ ਤੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈਂ, ਜਾ ਕੇ ਕਹਿ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਬਦਲ ਦੇਣ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਚੋਣ ਲੜਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦੇਣ ਫਿਰ ਦੇਖੀਂ।' ਸੋ ਸਮਰਥਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਫਾਇਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨੁਕਸਾਨ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ?

ਸਮਰਥਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਇਵੇਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਨਾਲ ਸਮਰਥਨ ਦਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ। ਸਮਰਥਨ ਤਾ ਖੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੈ। ਜੇ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਹੈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਕਮਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਤੀਰ ਕਦੇ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਮਰੇ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਜੀਂਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਤਾਂ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾ ਸਕਦੇ। ਸੋ ਸਮਰਥਨ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੁਰਦੇ ਪੁੱਟ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਮੁਸ਼ਕ ਹੀ ਆਵੇਗੀ। ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਕੱਲ੍ਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿਸਨੇ

ਵੇਖਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਸਮਰਥਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਨਾ ਹੁਣੇ ਹੀ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਲੈ, ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ? ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਕਿ ਸਮਰਥਨ ਲੁਕ ਛੁਪ ਕੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੁਕ ਛੁਪ ਕੇ ਜਾਂ ਪਿੱਛੇ ਬੈਠ ਕੇ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵਿਧੀ ਦਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣੇ ਆ ਨਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸਿੱਧਾ ਤੇਰੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਜੋ 'ਕਿਸਾ' ਹੈ, ਤੀਸਰਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਮਰਥਨ ਕਰੇਗਾ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ, ਸਮਰਥਨ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਝੰਡਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਛਾਤੀ ਠੋਕ ਕੇ ਬਾਂਹ ਖੜੀ ਕਰਕੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਕਿ ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤਾਂ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਰੋਂਦਾ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਵਾਹ ਕਰਨਾ। ਸਮਰਥਨ ਤਾਂ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਮੰਨਦਾ। ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਸਮਰਥਨ ਕਾਹਦਾ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਬੰਨ ਕੇ ਸੁੱਕਣਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਇਹ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਹੈ। ਸੋ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਡਟ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਵੋ। ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਡਟ ਕੇ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਹੀ ਹਿੱਕ ਠੋਕ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਾਹਤੜ ਏਨੇ ਜੋਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ।

ਸਾਡੀ ਅਦਾਕਾਰੀ

ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਲ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਨਵਜੰਮੀ, ਬੱਚੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਹੱਸਣਾ ਤੇ ਰੋਣਾ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਦੇ ਪੂਰਾ ਵੱਸ ਨਹੀਂ, ਮਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਉਸ ਵਕਤ ਵੀ ਉਹ ਨਵ ਜੰਮੀ ਬੱਚੀ ਇਕ ਅਦਾਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਭੈਣ ਦਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ-ਗੋਹਾ ਕੂੜਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਭਾਂਡਾ ਟੀਂਡਾ ਮਾਂਜਦੀ, ਬਹਾਰੀ ਕੂੜਾ ਕਰਦੀ, ਪਾਥੀਆਂ ਪੱਢਦੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਹੋ ਕੇ ਧਾਰਾਂ ਕੱਢਦੀ, ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਦੀ, ਬਾਪੂ ਜਾਂ ਵੀਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀ। ਭੱਤਾ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਨਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤਿ-ਕਥਨੀ ਅਲੰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਦਰੀਆਂ ਖੇਸ ਬੁਣਨੇ ਸਿੱਖਣੇ, ਪੱਖੀਆਂ, ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ ਕੱਢਣੀਆਂ, ਤ੍ਰਿੰਵਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੇਲੀਆਂ ਸੰਗ ਚਰਖੇ ਦੇ ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਤੰਦ ਕੱਤਣੇ, ਪੂਣੀਆਂ ਗੋਹਟਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਿੱਖਣੀ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਤ੍ਰਿੰਵਣਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਸੁਰ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਣੀ। ਬਾਪੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ, ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਸੁੱਖ ਮੰਗਦੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਵੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣਾ। ਇੱਕ ਸਧਾਰਣ ਕੁੜੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਤੇੜਾਂ ਹਲਦੀ ਮਲ ਮਲ ਕੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਤੇਲ ਤੇ ਹਲਦੀ ਮਿਲਾ ਕੇ ਮਲਣੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਮੈਲ ਲਾਹ ਸੁੱਟਣੀ। ਉਹ ਹੀ ਕੁੜੀ ਜਦ ਲਿਸ਼ਕਾ ਪੁਸ਼ਕਾ ਕੇ ਵਧੀਆ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਤਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਡੋਲੀ ਤੁਰਨ ਲੱਗੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੁਆ ਦਿੰਦੀ। ਫਿਰ ਸਹੁਰੇ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਪਤਨੀ ਦਾ ਰੋਲ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਪਤੀ ਦੀ, ਸੱਸ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਦਿਓਰ, ਜੇਠ ਵੀ ਚੌਂਕੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਚੌਂਕੇ ਵਿੱਚ ਆਣ ਬਹਿੰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ। ਨਣਾਨਾਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ

ਵੀ ਸਹਾਰਨੀ ਪੈਂਦੀ। ਕਿੰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੋਲ ਬਿਗਾਨੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਰਨਾ। ਪਰ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੀ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕਰਦੀ। ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਮਾਂ ਬਣਦੀ ਤੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਰੋਲ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਘਰ ਦੀ ਸਵਾਣੀ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਹੜੀ ਘੱਟ ਕਲਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਘਰ ਦੀ ਸਵਾਣੀ ਦੀ ਵੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਰਨੀ। ਉਮਰਾਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਢਲ ਜਾਣ ਤੇ ਫਿਰ ਦਾਦੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਨ ਲਈ ਪੋਤੇ ਪੋਤਰੀਆਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਵੱਤਰ ਵਾਹੁੰਦੇ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਵਾਸ ਚੱਲਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਅਦਾਕਾਰੀ, ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੋਲ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਸ ਰੰਗ ਮੰਚ ਤੋਂ ਤੁਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਸਤੇ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣੀ ਹੀ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਹਰ ਰੋਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਪਤੀ ਦਾ, ਪਤਨੀ ਦਾ, ਮਾਂ ਪਿਓ ਦਾ ਰੋਲ, ਇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਰੋਲ, ਧਾਰਮਿਕ ਹੋਣ ਦਾ ਰੋਲ, ਬਿਜ਼ਨਸ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਰੋਲ, ਗੱਲ ਕੀ ਹਰ ਰੋਲ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਮਹਾਨਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡਾ ਰੋਲ ਨਹੀਂ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕੁਝ ਐਸਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਦੇਖਣ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਬੜੇ ਕੀਮਤੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ ਸਾਡੇ ਲਈ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਨਸਾਨ ਇਕੱਲਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਇਨਸਾਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾ ਰੱਖਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਤਾਂ ਫਿਰ ਪਸ਼ੂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਨਸਾਨ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕੀ ਹੱਕ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਕੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੋਚ ਲੈਣਾ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਵੀ ਸਕੇਗਾ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਲੜਕਾ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ

ਵਧੀਆ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਪੈਸੇ ਵੀ ਵਧੀਆ ਕਮਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਬੜੇ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਰਿਸ਼ਤੇ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੋਈ ਸੱਜਣ ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰ ਕੁੜੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗੱਲ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗੀ। ਘਰ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ, ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਬੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕੁੜੀ ਡਾਕਟਰ ਹੈ। ਮੁੰਡਾ ਵੀ ਬੈਠਾ ਸੁਣੀ ਗਿਆ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ। ਜਦੋਂ ਬੱਸ ਗੱਲ ਨਿੱਬੜ ਹੀ ਚੱਲੀ, ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੱਕਾ ਹੀ ਹੋ ਚੱਲਿਆ ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਡੈਡ ਮੈਨੂੰ ਪਤਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਨਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਰੀਜ਼ ਹੀ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਮਾਈ ਚਾਹੀਦੀ। ਜਿਸ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਜਿਸ ਪਾਤਰ ਦੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਚੋਣ ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਸਾਡੇ ਟੀਚੇ ਤਾਂ ਹੀ ਪੂਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਬਣਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਡਰਾਮੇ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਕਲਾਕਾਰ ਵੀ ਐਸੇ ਜੋੜੀਏ ਜੋ ਸਾਡੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸਹੀ ਪਾਤਰ ਲੱਗਣ। ਸਹੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਨਾ ਕਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਡਾ ਡਰਾਮਾ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜੀਵਨ ਝਾਕੀ ਦੇ ਭਾਵ ਅਰਥ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੀ ਅਦਾਇਗੀ ਹੀ ਸਾਡੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਸ਼ਹੂਰ ਚਾਰਲੀ ਚੈਪਲਿਨ ਗੂੰਗੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਦਾਕਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਫਿਲਮ ਵਿੱਚ ਬੈਂਡ ਚੋਰੀ ਕਰਦਾ ਪਕੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਰਾਤ ਭਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਮੁੜ ਮੁੜ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਹੈ—ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਠੀਕ ਹਾਂ, ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਬੈਂਡ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਣ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇੱਕ ਨਾਮ ਸਾਡਾ ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਸਾਡੇ ਰੋਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਅਦਾਇਗੀ ਕਈ ਵਾਰ ਏਨੀ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਸਾਡਾ ਉਸ ਰੋਲ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਨਾਮ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਡਾਕਟਰ, ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਜਾਂ ਫੌਜੀ ਸਾਹਿਬ ਸਾਡੇ ਰੋਲ

ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਨਾਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਅਦਾਕਾਰੀ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਵਸਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਪਤਾ ਚੱਲਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ, ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਰੋਲ ਹੀ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੀ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਟੇਜ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਰੋਲ ਯਾਦ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਰੋਲ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਸ ਕਿੱਸੇ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਾਡੇ ਵੱਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਵੇਂ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਵੇਂ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਵੇਂ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ-ਪੁੱਠੇ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਧੇ। ਇਹ ਸਭ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਬੜੀ ਸਿਆਣੀ ਹੈ। ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਭ ਲੋਕ ਜਾਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਕਲਾਕਾਰ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਜੋ ਕਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਅਦਾਕਾਰ। ਜਿਹੜੇ ਜਿੱਤ ਜਾਣ ਉਹ ਹੀ ਸਿਕੰਦਰ। ਬਾਕੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ -ਕਾਣੀਏ ਘੋੜੀ ਚੜੇ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ।

••

ਸਾਡੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ

ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਵਪਾਰਕ ਵੀ। ਇੱਕ ਐਸਾ ਸੰਗਠਨ, ਐਸੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਇਕੱਲੀ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਜਾਨ ਹੋ ਕੇ ਚਲਦੇ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਨਫੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਭ ਦੀ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸੰਗਠਨ ਤਾਂ ਸੰਗ ਸੰਗ ਚਲ ਕੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜੇ ਇਕੱਲੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਨਫਾ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਸਾਡਾ ਇਕੱਲਿਆਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਵੰਡਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਇਕੱਲਾ ਤੇ ਦੋ ਗਿਆਰਾਂ। ਰਲ ਕੇ ਸਾਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ 'ਤੇ ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਗੱਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਤੇ ਇੱਕ ਗਿਆਰਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣ। ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਅੱਗੇ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਿਆਰਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ, ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਗਠਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ ਸੰਸਥਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ। ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਲ ਕੇ ਸਾਂਝ ਪਾ ਕੇ ਸਾਂਝੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਮਿਥ ਕੇ ਹੀ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਥਾ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਕੱਲਾ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਧੀ ਜਾਂ ਪੁੱਤਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਮਾਂ ਪਿਓਂ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਰਗਾ ਮੰਨੀ ਫਿਰੇ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪਰਿਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਵਿਵਹਾਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਵਪਾਰਕ ਸੰਸਥਾ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਵਪਾਰਕ ਸੰਸਥਾ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਜਦੋਂ ਗੱਲ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲੇਖ

‘ਘਰ’ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਘਰ ਕਿਸੇ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ, ਘਰ ਤਾਂ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਣਾ, ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਉਡੀਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਇਮਾਰਤ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਘਰ ਨਹੀਂ। ਪਿਆਰ ਦੇ ਧਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਜਦ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਉਹ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰਿਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਕੇ ਦਿਨ ਕੱਟੀ ਕਰ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਦਰਜੇ ਹੋਣ ਜਿੰਨਾ ਦੇ ਤੇ ਦਰਜਿਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੋਵੇ, ਮਾਂ ਪਿਓ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਦਰਜਾ, ਪਿਓ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਤੇ ਮਾਂ ਧੀ ਦਾ ਦਰਜਾ। ਇਹ ਦਰਜਿਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇ। ਆਪਸੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਸੁਖ ਦਾ ਚਸਕਾ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ। ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਾ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਲਈ ਜਾਨ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਣ। ਜੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਰਹਿ ਨਾ ਸਕਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਹੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆ ਸਕਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਲਫਜ਼ ਹੈ ‘ਮੈਂ’। ਲੇਕਿਨ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅੱਖਰ ਵੀ ‘ਮੈਂ’ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਖੀਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪੇ ਉਸ ਅਸੀਂ ਵਿੱਚ ਆਣ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਕਦੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰਿਵਾਰ ਅਸੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੇ ਤਪਸਰਾ ਅਸੀਂ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਬਣਾਉਣਾ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਬਣਾਉਣਾ ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਦਿੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ।

ਦੂਸਰੀ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਸੰਸਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਡਾ ਵਿਵਹਾਰ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਰਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ

ਵੱਖਰੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਵੀ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਧਾਂ ਨਾਲ ਉੱਠਣੀ ਬੈਠਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਸਾਧਾਂ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਾਲਕਾ ਕਹਿਣਗੇ। ਜੇ ਚੋਰਾਂ ਨਾਲ ਉੱਠਣੀ ਬੈਠਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਖਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਠੇਕੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਜੋ ਰੋਜ਼ ਬੇਸ਼ਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਕੋਈ ਚੁੱਕ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੇਖਣ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਇਹੋ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਾਬੀ ਨੂੰ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਪੱਗ ਹੈ ਤੇ ਜੁੱਤੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਠੇਕੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਜੇ ਕੋਈ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਦਰ ਜਾਂ ਮਸੀਤ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 1978 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਸੰਭਲਪੁਰ (ਉੜੀਸਾ) ਗਿਆ। ਉੜੀਆ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਹੁਣ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ। ਲੇਕਿਨ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਣੀ ਤਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਸੜਕ ਤੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਲਾਈਨਾਂ ਲਾ ਕੇ ਲੋਕੀਂ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਅੱਜ ਵਧੀਆ ਲੰਗਰ ਮਿਲੇਗਾ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਰੱਖਦੇ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਲੋਕੀਂ ਸਾਡੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖ਼ੈਰ! ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਤੇਰੇ ਬੰਦੇ।

ਵਪਾਰਕ ਸੰਸਥਾ ਕਿਸੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਮਿੱਥ ਕੇ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਪਾਰਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਸਥਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਹਿਕਾਰਤਾ ਦੀ ਲਹਿਰ ਇਸੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਚਲਾਈ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਕੰਮ ਇਕੱਲਾ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ ਰੁਤਬੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੁਖੀਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਪਾਰਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵੰਡ ਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਣ ਦੀ ਤਮੰਨਾ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਟੀਮ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੁੱਖ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਮੈਂਬਰ ਆਪ ਤਾਂ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਫਿਰ ਦੁਖਾਂਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣਾ ਜਾਤੀ ਮੁਫਾਦ ਲੈ ਕੇ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਆਣ ਰਲੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੜਬੜ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਕੋਈ ਮੈਂਬਰ ਕਹੇ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਹਿਯੋਗ ਤਾਂ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਹਰ ਇੱਕ ਦਾ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਕਸਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਜੇ ਪੁੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕੱਠੇ ਤੁਰ ਕੇ ਪੈਂਡਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਗਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਐਸੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪੈਸਾ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਏ ਪੈਸੇ ਦਾ ਸਹੀ ਫਲ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਗਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਬਣਾ ਕੇ ਇੱਕ ਦੁਕਾਨ ਲੈ ਲਈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਦੋ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੈਸੇ ਲਾਏ, ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਲਾਵੇ, ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ। ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਠੀਕ ਠਾਕ ਚਲ ਪਿਆ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਪੈਸੇ ਲਾਏ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਤਕਰੀਬਨ ਮਿਲਿਆ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਕਿ 24% ਵਿਆਜ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪੈਸੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਬੜੇ ਸਿਰੜੀ, ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਅਣਥੱਕ ਸਨ। ਉਹ ਦੁਕਾਨ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਗੁਣਾਂ ਵਧ ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਵੀ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਗੁਣਾਂ ਹੋ

ਗਿਆ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਉਹ 12 ਜਾਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹੀ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦਿੱਤਾ ਕਰਨ। ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਠੱਗੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰਿੰਦਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਰਗੜਾ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਏ ਦੇ ਗਲ ਪੈ ਗਈ ਕਿ ਕਿਉਂ ਘਾਟਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ? ਪਰ ਮੈਂ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਜਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਖੇਲ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿਆਂ ਜਾਂ ਆਪ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ ਪੰਗੇ ਲਵਾਂ ਤੇ ਜਾਂ ਆਪਣਾ ਦੋ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਵਾਂ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਓ। ਮੈਂ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਬੈਂਕ ਨੇ 3% ਵਿਆਜ ਦੇਣਾ, ਤੈਨੂੰ 24% ਮਾਰਦਾ, ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਲਈ ਜਾ, ਕਰੀ ਜਾਣ ਦੇ ਜੋ ਕਰਦੇ ਆ, ਪਰ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਗਦਾ। ਕਈ ਸਾਲ ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚੱਲਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਭਾਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਰਗੜਾ ਹੀ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਗਦਾ ਸੀ।

••

ਸਾਡੇ ਰਸਤੇ

ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤਾਕਤ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਲਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਜਾਗਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਜਾਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦਾਨਾਂ ਤੌਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਆਪਣੀਆਂ ਮਰਜ਼ੀਆਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਲੱਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਤੁਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਜਿਸਮ ਵਿੱਚ ਪੀਪਾ ਖੂਨ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਡੌਲੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਫੜਕਣ। ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਰਸਤਿਆਂ ਤੇ ਚੱਲਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਆਪ ਲੱਭਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ। ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੀ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੀ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਕੀ ਮੰਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਾਂ। ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਉਠਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਵਿਚਾਰ ਉਠਦੇ ਹਨ, ਐਸਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਹਾਲੇ ਤਜਰਬਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪਾਸੇ ਦਿਮਾਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਖਾਸ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਦਾਚਾਰਕ, ਨੈਤਿਕ, ਇਖਲਾਕੀ, ਸਦਾਚਾਰੀ, ਸਿਖਿਆਦਾਇਕ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਚਾਰ ਵਿਉਹਾਰ ਦਾ ਵੀ ਤਜਰਬਾ ਹੋ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਾਰੇ ਇਲਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਦਾਚਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਖੜੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਬਹਿਸ਼ਤ ਦਾ, ਸਾਡੀ ਜੰਨਤ ਦਾ, ਸਾਡੇ ਸਵਰਗ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਜਾਂ ਨਾ ਲੱਗੇ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜੋ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਵਰਗੀ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਜਾਂ ਸਾਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣਾ ਦੇਣਗੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਤਜਰਬਾ ਕਰਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਇਹ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਧੁਰਾ, ਸੈਂਟਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ, ਹਰ ਘੜੀ, ਹਰ ਪਲ ਅਸੀਂ ਇਹ ਤਜਰਬੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੈਂਟਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਘੁੰਮਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਨਹੀਂ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਮਾਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਮਾਣ ਤਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਲੱਭੇ ਹੋਏ ਰਾਹ ਵਧੀਆ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਚਲਾ ਰਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਆਪ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਨੀਅਤ ਚੰਗੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕੀਮਤ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਕੀਮਤ ਸਾਡੀ ਨੀਅਤ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕੀਮਤ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਖੁਦਦਾਰੀ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਮਾਣ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਉਹ ਗਰਦਨ ਉਠਾ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਟੌਹਰ ਨਾਲ ਤੁਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਆਪ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਜਿਹੜਾ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕੀ, ਤਾਂ ਬੱਸ ਉਹ ਸੰਚਾਲਕ ਬਣ ਗਿਆ।

ਆਪਣੇ ਨਿਯਮ ਆਪ ਬਣਾਉਣੇ ਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ। ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬੜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵੀ ਸਟੋਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਚਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਜੋ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਚੇਨ ਦੇ ਇੱਕ ਸਟੋਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਪਨੀ ਕਹੇ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਲਦੀ ਪਰ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕੀ ਜਾਦੂ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਬੰਦ ਪਏ ਸਟੋਰ ਵੀ ਚਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਖੁਲ੍ਹ ਗਏ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਕਰਨਾ। ਮੈਨੂੰ ਫਿਰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ- ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਕਰਦਾ, ਤੂੰ ਜ਼ਰਾ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਦੱਸ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੱਸ ਉਹ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਡੀ ਕੰਪਨੀ ਕਹੇ। ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੱਢੇ ਕਢਾਏ ਸਵਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਚਲੋ ਸਵਾਲ ਕੱਢਣ ਦੇ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੀਮਤ ਅੱਧ ਵੱਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦਿੰਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਵਾਲ ਦੀ ਖੱਲ ਉਤਾਰੀਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਬੰਦ ਪਏ ਸਟੋਰਾਂ ਤੇ ਖ਼ਰਚਾ ਕਰਕੇ, ਸਾਫ ਕਰਕੇ, ਸੈਟ ਕਰਕੇ ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਾਰਕੀਟ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਕੀਮਤਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਲੱਗੇ ਭਾਅ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗਾਹਕਾਂ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਸੀ। ਗਾਹਕ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਮਿਲੇ, ਲੰਬੀ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਾ ਲੱਗਣਾ ਪਵੇ ਤੇ ਸੌਦਾ ਵੀ ਸਸਤਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਜਾਊ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਆਦਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਸਾਡੇ ਸਟੋਰ ਤੇ ਆਉਣ ਦੀ। ਫਿਰ ਸਮਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਵੀ ਵਧਾ ਲੈਂਦੇ ਸਾਂ। ਵਧੀਆ ਸਟੋਰ ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪੈਣਾ, ਵਧੀਆ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਵਧੀਆ ਕੀਮਤ ਲੈ ਕੇ ਵੇਚ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮੁੱਢੋਂ ਸੁੱਢੇ ਉਹ ਖੇਡ ਖੇਡਣੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਅੱਠ ਦਸ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਨਾਂ ਬਣ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮਾਂ ਨਾਲ ਤੁਰਦੇ ਸਾਂ ਤੇ ਬੱਸ ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਤੇ ਖ਼ੈਰ ਸੱਲਾ।

ਸਾਡੀ ਤਰਜੀਹ

ਜਦ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਚਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਵਧੀਆ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਦੋ ਰਸਤੇ ਹਨ, ਕਿਸ ਰਸਤੇ ਚੱਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਵਧੀਆ ਤੇ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਹਾਂ ਰਸਤਿਆਂ 'ਤੇ ਤਾਂ ਚੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਖਾਲ਼ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਓਨਾ ਹੀ ਹੈ, ਜੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਛੱਡ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਿਆਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ। ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜ਼ੀਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੋ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਬਈ ਡੁੱਬਣਾ ਕਾਹਤੋਂ, ਆਪਾਂ ਇੱਕ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਹੱਸਦਿਆਂ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਿਆਂ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਪਛਤਾਵੇ ਦੇ ਨਾਂਹ ਕਹਿ ਦਿਓ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਲਓ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਧੀਆ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੀ ਚੁਣਨਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਮੁਤਾਬਕ ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਬੰਬਈ ਜਾਣਾ ਹੈ ('ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਉਂ ਮੁੰਬਈ ਬਣ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਮੁੰਬਈ ਕਹਾਂ ਕਿ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਬੰਬੇ ਕਹਾਂ') ਤਾਂ ਗੱਡੀ ਪਕੜੀਏ ਜਾਂ ਫਿਰ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼। ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਫਟਾਫਟ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਈ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਵਿਹਲੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣਾ ਕਿਹੜਾ ਨਰਮਾ ਸੁੱਕਦਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਜਣਾ ਹੈ। ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ, ਨਾਲੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦੇਖਦੇ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਖੈਰ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਅਸੀਂ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਵੇਂ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਮੁਤਾਬਕ ਅਸੀਂ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਕੰਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਚੁਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਨਫਰਤ ਹੈ। ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਸਕੂਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੀਏ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰੀਏ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਰਸਤੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਚੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ,

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚਲਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜਬਾਨੀ ਨਾਂਹ ਨਾ ਵੀ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਕੰਮ ਐਸੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੋ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮਾਂ ਵੱਲ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਲੈਣਾ, ਪਿੱਠ ਕਰ ਲੈਣੀ ਸੁਭਾਵਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਚੱਲ ਯਾਰ ਇਹ ਵੀ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਹੈ, ਇਹ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋਣੇ ਪੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇ ਅਸੀਂ ਨਾਂਹ ਕਹਿਣੀ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਦੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕਈ ਐਸੇ ਕੰਮ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਹੋ ਗੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗਲਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਐਸਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਾਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਾਡੀ ਅਯੋਗਤਾ ਜੋ ਅਸੀਂ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਸਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਸਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਸੀਂ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹਾਂ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਰਨਾ, ਫਿਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਗਵਾ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਦਾ ਡਰ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਡਰਦੇ ਡਰਦੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੱਧ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕਈ ਥਾਂਈਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਲੂਆਂ ਦੇ ਘਾਟੇ ਨੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮਾਰਿਆ। ਐਡੇ ਵੱਡੇ ਘਾਟੇ ਕਈ ਵਾਰ ਜਰੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਕਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਹੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। 1982 ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੱਖ ਕੁ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਸੰਦ ਵੇਚ ਕੇ ਵੀ 90 ਹਜ਼ਾਰ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਅਮਰੀਕਾ ਗਿਆ। ਖੈਰ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਕਰਜ਼ਾ ਤਾਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਵੀ ਕੰਵਰ ਤੇ ਗਗਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਗਈ। 1988 ਦੇ ਅਪਰੈਲ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾ ਲਿੱਕਰ ਸਟੋਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪੈਸੇ ਫੜ ਫੜਾ ਕੇ ਹੀ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੇ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਸਟੋਰ ਚਲਾਇਆ। ਪੈਸੇ ਵੀ ਬੜੇ ਬਣਾਏ, ਘਰ ਬਾਹਰ ਸਭ ਕੁਝ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਪਿਛਲੇ ਘਾਟੇ ਪਏ ਦਾ ਐਨਾ ਅਸਰ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਰਹਿਣ ਹੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਵਿਓਪਾਰ ਚਲਾ ਲਿਆ। ਦੂਜਾ ਤੀਜਾ ਚੌਥਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ

ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਾਰਾਂ ਸਟੋਰ ਬਣਾਏ ਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਬਿਜ਼ਨਸਮੈਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਵਪਾਰਕ ਭੱਜ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਦੋਵੇਂ ਲੜਕੇ ਵਧੀਆ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਕੰਵਰ 25 ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨਾਲ ਰੋਸ ਕਰਦਾ ਹੋਵਾਂ ਕਿ ਮੈਂ 22 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਐਮ. ਏ. ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਤੂੰ 25 ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਲੇ ਤੂੰ ਕਾਲਜ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਨਹੀਂ ਲਈ। ਕੰਵਰ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਮੈਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਇਹ ਮੇਰਾ ਹੀ ਕਸੂਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੈਠ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਡਾਲਰ ਕਮਾਉਣ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਪੜ੍ਹ ਸਕੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਤਰਜੀਹ ਸਹੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਗਲਤ ਲੱਗਣ ਲੱਗੀ।

ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਆਪ ਹੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਵੀ ਕਰਨੇ ਹਨ ਪਰ ਐਸਾ ਕਿਹੜਾ ਕਾਰਜ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬੱਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜੋ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ, ਆਪਣੀ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ 'ਤੇ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਆਦਮੀ ਇਹ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੀ ਨਿਕਲੂ। ਜਿੰਨਾਂ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਓਨਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨਾ? ਜੇ ਕੋਈ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਸਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬ ਆਦਮੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਪਹਿਲ ਕਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਕੰਮ ਫੇਰ ਸਹੀ। ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਪਹਿਲ ਦੇਣੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਰਜੀਹ ਦੇਣੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਨਾ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਘਟ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਣਸੀਤੇ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਜੇ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਬਾਕੀ ਕਈ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਂਹ ਕਹਿਣੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਕਾਮਯਾਬ ਲੋਕ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂਹ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਆਉਂਦੀ ਜਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਡਰ ਤੋਂ ਡਰੇ ਹੋਏ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਤੇ ਘੱਟ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਐਸਾ ਦੌੜਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਿਛਾਂਹ ਪਰਤਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਛਤਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਵੀ ਉਹ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਫਿਰ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਲਮ ਫੜ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਗੁੱਭ-ਗੁਭਾਟ ਕੱਢ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ ਨਾ ‘ਫਿਰ ਪਛਤਾਇਆ ਕੀ ਹੋਣਾ ਜਦ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗ ਗਈਆਂ ਖੇਤ।’ ਜਿਹੜਾ ਦੁੱਧ ਤੁਹਾਡੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਕੇ ਛੁੱਟ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਨਫੇ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ‘ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ ਕਿ ਉਹ ਹੀ ਕੰਮ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰੋ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਹਥਿਆਰ

ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੰਮ ਸੰਵਾਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਨਫੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਜੀਵਨੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਸਹੀ ਅਸੂਲ ਹੋਣ। ਜੋ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਵੀ ਸਮਝ ਹੋਵੇ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਤੇ ਕਿਹੜਾ ਟਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਅਸੀਂ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿੰਨਾ ਸੰਤੁਲਨ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਓਨੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਮੂਲ ਤੱਤ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਲਈ ਕਿਸ ਮਾਪ-ਦੰਡ, ਕਿਸ ਕਸੌਟੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸ ਕਸੌਟੀ ਤੇ ਪੂਰੇ ਉੱਤਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਕਈ ਹਥਿਆਰ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋ ਮਾਪ ਦੰਡ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਸੌਟੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਪ-ਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤੀ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਦੂਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਦਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਟੀਚੇ ਦਾ ਤਾਲਮੇਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਮਾਣ ਹੋਵੇ, ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋ, ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਟੀਚੇ ਮਿਥਣ ਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਦਾ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਵੱਲ ਵਧਣ ਦਾ ਤਾਲਮੇਲ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਤਾਲਮੇਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੋ ਸਕੀਮਾਂ ਤੁਸੀਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਕੀਮਾਂ ਦਾ ਤੇ ਸਕੀਮਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਤਾਲਮੇਲ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਪੂਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਮਰਿਆਦਾ ਤਾਂ ਭੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਹਰ

ਕਰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਬੜੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਵੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹਥਿਆਰ ਵਰਤੋ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਹੈ ਓਨਾ ਚਿਰ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਸਹੀ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਸੋ ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਵੀ ਸਾਡਾ ਹਥਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸੰਤੁਲਨ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਮਾਈਆਂ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਆਪਣੇ, ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਚਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਇੱਕ ਪਾਸਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੋਇਆ। ਪੈਸੇ ਤੇ ਬਣਾ ਹੀ ਲਏ ਜੋ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂ ਸਿਹਤ ਹੋਰ ਖਰਾਬ ਕਰ ਲਈ ਤਾਂ ਸੱਚ ਦੱਸਿਓ ਕਿ ਇਹ ਸੌਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਗਦਾ ਹੈ? ਸੰਤੁਲਨ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ? ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਐਸਾ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਆਸਰਾ ਹੋਵੇ, ਹੌਸਲਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਹ ਹਥਿਆਰ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਵੇ, ਜਿਸ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਅਸੀਂ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦੇ ਇਵਜ਼ਾਨੇ ਭੁਗਤਣ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਸੇਧ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਸਹੀ ਹਥਿਆਰ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਸਾਡਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਹਥਿਆਰ ਉਸ ਪਾਸ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਚੁਣ ਸਕੇ। ਜੇਕਰ ਕੰਮ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਤੋਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਤਾਂ ਚਲੋ ਅਸੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਕੀ ਕਰੀਏ।

ਚਲਦੇ ਸਾਈਕਲ ਵਿੱਚ ਡੰਡਾ ਅੜਾ ਕੇ ਤਾਰਾਂ ਤੋੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਕਰੀਏ? ਕਿਹੜਾ ਹਥਿਆਰ ਵਰਤੀਏ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਬੁਰਕੀ ਪਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੂਛ ਹਿਲਾਉਣ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਭਾਈਵਾਲੀ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਕਾਰਜ ਵੀ ਐਸੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਵੀ ਰੀਝ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਤਾਂ ਵਰਤਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕਦਰ ਵਧਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਦੱਸੀ ਬਈ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਏ। ਅਗਲਾ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮੁਸਕਰਾ ਲਿਆ, ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੀ

ਹੈ। ਖੈਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹਥਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਆਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਤੁਹਾਡਾ ਹਥਿਆਰ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਗਰ ਲਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਹੀ ਸਿਰ ਵਿੱਚ ਵੱਜਣ ਵਾਲਾ ਹਥਿਆਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ। ਤੁਹਾਡਾ ਹਥਿਆਰ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੇ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਹਥਿਆਰ ਕਹਾਂਗੇ। ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਤੁਹਾਡਾ ਹਥਿਆਰ ਕੋਲ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇਣ ਚਲੇ ਜਾਓ ਪਰ ਪੈਂਨ ਹੀ ਨਾ ਲਿਆਓ ਤਾਂ ਕਿਸ ਨਾਲ ਲਿਖੋਗੇ? ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਓ ਪਰ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਜਾਂ ਗੰਨ ਜੇ ਘਰ ਹੀ ਭੁੱਲ ਜਾਓ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਵਢਵਾ ਕੇ ਆਵੋਗੇ। ਸਾਡੇ ਹਥਿਆਰ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਵੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਵੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਸਹੀ ਟਿਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਐਸੇ ਹਥਿਆਰ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੂਰਅੰਦੇਸ਼ੀ ਦੇ ਕਾਬਲ ਬਣਾ ਦੇਣ। ਕਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਹਥਿਆਰ ਕੰਮ ਆਵੇ, ਉਹ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਹਥਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਜਰਬਾ, ਅਭਿਆਸ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹਥਿਆਰ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਬਸ਼ਰਤੇ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਹੀ ਪਾਸੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਜੇ ਕਾਰਜ ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸਾਡਾ ਜੋ ਰੋਲ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਜੋ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਬਲਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕੀ ਰੋਲ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਤਸੁਕਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਭਰਮ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹ ਕਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਗਾਹਕ ਸਟੋਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾ ਬੋਲੋ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਟੀਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹੀ ਟੀਚਾ ਚੁਣ ਲੈਣਾ ਵੀ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰ ਹੈ। ਟੀਚੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਹਥਿਆਰ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ, ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ, ਸਾਰੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਦੇ ਖੀਏ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਮੁੜ ਗਿੜ ਕੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਇਨਸਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਯਤਨ ਹੈ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕਾਰਵਾਈ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ

ਵਧੀਆ ਚੋਣ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ਬੋ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲ ਜਾਏਗੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਹੜੇ ਲੱਗੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਆਪੇ ਚਲੇ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਸੱਚ ਜਾਣਿਓ ਬਦਬੋ ਦਾ ਵੀ ਇਹੀ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। ਬਦਬੋ ਸਗੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੜਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਮਰਜ਼ੀ ਹਥਿਆਰ ਵਰਤੋਂ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆਉਣ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦਾਅ ਪੇਚ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਮਹਿਕ ਵੰਡਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮਹਿਕ ਖਿਲਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ !

ਸਾਡੀ ਨਿਰਭਰਤਾ

ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸਕੂਲਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਗ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਗਦੇ ਹਾਂ। ਜਦ ਸਾਡੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਮਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਆਪ ਬਣਾਈਏ ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਬਣਾਏ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਤੁਰੇ। ਮੈਂ ਕਿਧਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ- ਅੱਖਾਂ, ਨੱਕ, ਕੰਨ, ਲੱਤਾਂ, ਪੈਰ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕੰਚਨ ਦੇਹੀ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਤੋਹਫ਼ਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਮਾਂ-ਪਿਓ ਵੱਲੋਂ ਤੋਹਫ਼ਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸੁੰਦਰ ਦੇਹੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਤੋਹਫ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਤੋਹਫ਼ਾ ਹੈ ਸਮਾਜ ਨੂੰ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ। ਇਹ ਜੋ ਤੋਹਫ਼ਾ ਹੈ, ਇਹ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜੀਅ ਵੀ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦੀ, ਹਰ ਕਾਮਯਾਬ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਜਾਨਣ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਦਿੱਖ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਵਾਲਾ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਾਡਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਲਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏ। ਫਿਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ੇਅਰ ਹੈ 'ਜ਼ਮਾਨੇ ਕੋ ਬਦਲਨਾ ਹਮ ਨੇ ਠਾਣਾ, ਜ਼ਿੰਦਾ ਵੇ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਮਾਨੇ ਕੋ ਬਦਲ ਦੇਤੇ ਹੈ।'

ਸਾਡੀ ਜ਼ਮਾਨੇ ਨਾਲ ਨਿਰਭਰਤਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਮਿਲ ਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀ ਇੱਕੱਠੇ ਉੱਡ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਰਲ ਕੇ ਮਤੇ ਪਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਣੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਸੌ ਸਿਆਣਿਆਂ ਇੱਕੋ ਮੱਤ, ਮੂਰਖ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ। ਸਿਆਣੇ ਮਿਲ ਕੇ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ

ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਜ਼ਮਾਨਾ ਬਦਲ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰ ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਣਾ, ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਕੀ ਨਿਕਲਣਗੇ- ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕੀ ਹੋਵੇ। ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਕਿਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀਏ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਿਹੜੇ ਹਨ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਹੜੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਮੌੜ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਵੈ ਨਿਰਭਰ ਬਣਾ ਲਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਕਾਬਲ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਡੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਤੇ ਕੋਈ ਨਿਰਭਰ ਕਰੇਗਾ। ਇਕ ਸ਼ੇਅਰ ਯਾਦ ਆਇਆ 'ਖੁਦੀ ਕੋ ਕਰ ਬੁਲੰਦ ਇਤਨਾ ਕਿ ਹਰ ਤਕਦੀਰ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਖੁਦਾ ਬੰਦੇ ਸੇ ਖੁਦ ਪੂਛੇ ਬਤਾ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਕਿਆ ਹੈ।' ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਵੀ ਅਸੀਂ ਨਾਲ ਲਈ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਸਵਾਰ ਸਕਦਾ। ਕਈ ਤਾਂ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਹੀ ਕਹਿ ਦੇਣਗੇ 'ਆਪ ਮਾਂ ਮੰਗਤੀ ਪੰਜਾਹ ਕੁੱਤੇ ਨਾਲ।' ਸਾਡੇ ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਵੁਡਲੈਂਡ ਹਿੱਲਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਗੋਰੀ ਦੇ 7-11 (ਸੈਵਨ ਇਲੈਵਨ) ਸਟੋਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਵਾਨ ਸੋਹਣਾ ਸੁਨੱਖਾ ਜੱਟਾ ਦਾ ਮੁੰਡਾ, ਗੋਰੀ ਦਾ ਘਰ ਵਾਲਾ ਪੁਲਿਸ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਪੁਲੀਸ ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਗੱਡੀ ਚਲਾ ਕੇ ਥੱਕ ਟੁੱਟ ਕੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਪੂਰਾ ਆਰਾਮ ਵੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਕਾਲ ਆ ਜਾਣੀਂ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਖੈਰ ਗੋਰੀ ਬੜੀ ਜਵਾਨ ਤੇ ਸੁਨੱਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ। ਪ੍ਰੇਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਗੋਰੀ ਨੇ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਤਲਾਕ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਵੀ ਉਸ ਸਟੋਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਪਵੇ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੀ ਦੱਸਣਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗੋਰੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਦਫ਼ਤਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣਾ ਕਿ

ਕੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ? ਬੜੀਆਂ ਕਚੀਚੀਆਂ ਲੈਣੀਆਂ ਗੋਰੀ ਨੇ, ਜਦ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੋਰੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਪੱਟਿਆ ਸੀ। ਸੋ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਇਤਬਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸੋਚਣਾ ਕਿ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰੇ, ਇਹ ਤਾਂ ਨਾਮੁਮਕਨ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਪੂਰਨ ਯਕੀਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਹੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਕਰਨਯੋਗ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਿਲ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਲਾਲੀ ਛਿੰਨ ਭੰਗਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਬੱਦਲ ਨੇ ਸੂਰਜ ਆਣ ਲੁਕਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਲਾਮ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ। ਜੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤੇ ਵੱਡੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ। ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਲੱਗਣ ਤਾਂ ਜੜ੍ਹ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਡਿਗ ਵੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਾਡੇ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਕੁਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਭਦੇ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਅਸਲੀਅਤ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਭਦੇ ਹਨ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਇਨਸਾਨ ਕਾਹਦਾ। ਇਨਸਾਨ ਜੋ ਸਾਡੇ ਬੋਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਕਹੇ। ਉਹ ਅਸਲੀ ਚਰਿੱਤਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਵੀ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ ਹਨ। ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ—‘ਹਰ ਬਾਤ ਕੀ ਦਾਤਾ ਕੋ ਖ਼ਬਰ ਹੈ’ ਲੋਕੀ ਕਦੇ ਵੀ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਆਜ਼ਾਦਾਨਾਂ ਤੌਰ ਤੇ ਸਹਿ ਸੁਭਾ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਬੋਲ, ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰੇ ਕੋਈ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਡੇ ਅਸੂਲ ਸਹੀ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਸਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੋਂ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਵਧਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਡੀ ਨੀਯਤ ਠੀਕ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਚੰਗੇ, ਚਿਰ-ਸਥਾਈ ਤੇ ਸੁਖਦਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਾਡੀ ਆਪਸੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਮਿਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ‘ਇੱਕ ਇਕੱਲਾ ਦੋ ਗਿਆਰਾਂ’ ਲੇਕਿਨ

ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਦਰਦ ਵੀ ਬੜੇ ਦੁਖਦਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰੱਬ ਨਾ ਕਰੇ ਮਿੱਤਰਤਾ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਾਤੀ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਹੋ ਕੇ ਝੱਲ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਬੁੱਕਲ ਵਿੱਚ ਮੂੰਹ ਦੇ ਕੇ, ਅੰਦਰੋਂ ਦੁਨੀਆ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗੇ ਅਸੀਂ ਸਹਿਜ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਟੁੱਟਦਿਆਂ ਦੇ ਪਟਾਕੇ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕ ਗੀਤ ਹੈ 'ਸਾਡੀ ਲਗਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਵੇਖੀ ਤੇ ਟੁੱਟਦੀ ਨੂੰ ਜੱਗ ਜਾਣਦਾ।' ਟੁੱਟਦੀਆਂ ਤਾਂ ਹੀ ਹਨ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਓਹਲਾ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਫ਼ਾਇਦਾ ਲੈਣ ਲਈ ਬਣਾਏ ਰਿਸ਼ਤੇ ਜੇ ਸਹੀ ਬੁਨਿਆਦ ਤੇ ਨਹੀਂ ਬਣੇ ਤਾਂ ਮਜ਼ੇ ਫਿਰ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦੂਰ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਲੱਭਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਲੱਭ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਤੇ ਜੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਸਕਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਾਡੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰ ਸਕੇਗਾ।

ਸਾਡੀ ਭਾਵਕਤਾ

ਭਾਵਕਤਾ, ਸੰਵੇਗਤਾ, ਜਜ਼ਬਾਤ, ਉਤੇਜਨਾ ਇਹ ਜੋ ਤਰੰਗੀ ਮਨੋਵੇਗ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਰਫ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਇਨਸਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ, ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ, ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਭਾਵਕਤਾ ਦੇ ਕੋਈ ਦੂਰ ਦੇ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜਜ਼ਬਾਤ ਸਿਰਫ ਇਨਸਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੱਕਾ ਹੈ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨਾਲ। ਭਾਵਕਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨ ਵਰਗਾ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਇਨਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਭਾਵਕਤਾ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪੂੰਜੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹੀ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਸਕੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਭਾਵਕਤਾ ਸਾਡੀ ਸਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਫ ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਹੀ ਕਰੀਬ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੇ। ਭਾਵਕਤਾ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਨਿਮਰਤਾ, ਸਾਊਪੁਣੇ, ਸ਼ਰਾਫਤ, ਰਹਿਮਦਿਲੀ, ਸਚਾਈ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਵਰਗੇ ਕੀਮਤੀ ਹੀਰਿਆਂ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਭਾਵਕਤਾ ਦਾ ਉਹ ਅਮੀਰ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤੋਪਾਂ ਬੰਬ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕੋਈ ਖੇਡ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਸਰੀਰਕ ਬਲ ਦੀ, ਦਿਮਾਗੀ ਬਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੈਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਪਰ ਦਿਲ ਜਿੱਤਣ ਵਾਸਤੇ ਪੈਸਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਨਾ ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਕਤ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬੰਬ ਬੰਦੂਕਾਂ ਵੀ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੀਆਂ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲੈਣ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਿਲ ਜਿੱਤਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਭਾਵਕਤਾ। ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਹੀ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਦਿਲ ਸਿਰਫ ਦਿਲ ਨਾਲ ਹੀ ਬਦਲਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲਓ ਆਪੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮਿਲ ਗਿਆ ਕਿ ਦਿਲ

ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਿਲ ਬਦਲਣ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਭਾਵਕਤਾ ਹੈ। ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਲੈਣਾ ਔਖਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਨਾਮੁਮਕਨ ਹੈ।

ਜੇ ਕੋਈ ਸਿੱਧ ਕਰੇ ਕਿ ਉਹ ਇਤਬਾਰਯੋਗ, ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਹੈ ਤਾਂ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ 'ਤੇ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਭਾਵਕਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਾਨ ਵਾਰ ਦੇਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ। ਉਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਵੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਲਾਗਿਓਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਕਸਰ ਸ਼ਿਵ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਤਾਂ ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋਏ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦਾ ਤੇ ਰੋਂਦਾ ਦੇਖਣ ਹੀ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਰਾਬੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਈ, ਸ਼ਿਵ ਨੇ ਇੱਕ ਸੈਂਟੀਨਲ ਦਾ ਪੈਂਨ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ। ਇੱਕ ਦੋ ਰੁਪਏ ਦਾ ਪੈਂਨ ਹੋਣਾ। ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਰੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਪੈਂਨ ਦਿਖਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਸ ਪੈਂਨ ਨਾਲ ਮੈਂ ਲੂਣਾ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਤੁਹਾਡਾ ਸ਼ਿਵ ਇਸ ਪੈਂਨ ਨੂੰ ਵੇਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੱਸੋ ਕਿੰਨੇ ਦਾ ਖਰੀਦਦੇ ਹੋ?' ਸੌ ਰੁਪਏ, ਪੰਜ ਸੌ, ਹਜ਼ਾਰ, ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਤੱਕ ਬੋਲੀ ਲੱਗ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੱਝਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸੀ। ਤਦੋਂ ਇਕ ਕੁੜੀ, ਜੋ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕੇ ਪੈਂਨ ਖਰੀਦ ਲਿਆ। ਜਦ ਪੈਂਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਗਈ ਤਾਂ ਸਿਰ ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ ਢੱਕ ਕੇ ਤੇ ਚੁੰਨੀ ਦੇ ਪੱਲੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪੈਂਨ ਇਕ ਨਿਆਮਤ ਵਾਂਗ ਲਿਆ ਤੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਉਸ ਨੇ ਸਟੇਜ ਤੇ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕੀਮਤ ਮੈਂ ਇਸ ਪੈਂਨ ਦੀ ਤਾਰੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਪੈਂਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਪੈਂਨ ਤਾਂ ਨਾ ਲੱਖੀਂ ਨਾ ਕਰੋੜੀ। ਲੇਕਿਨ ਮੇਰੀ ਔਕਾਤ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੀਮਤ ਤਾਰਨ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਖੂਬ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੂੰਘੇ ਕੌਣ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਣੇ।'

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਲਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਗਲਤੀਆਂ ਵੀ ਮੁਆਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਦਿਲ ਤਾਂ ਰੱਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹ ਵੀ

ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਰੱਬ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਦਿਲ ਜਿੱਤਿਆ ਹੋਵੇ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਰੁੱਸ ਵੀ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਰੱਬ ਰੁੱਸ ਜਾਏ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਜਾਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਲੱਖ ਯਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜ ਸਕਦੇ। ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਿੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਲਿਖਿਆ ਕਿਸੇ ਨੇ, ‘ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਨੀ ਜੁੜਦੇ ਵੇਖੀਂ ਤੋੜੀ ਨਾ।’ ਮੈਂ ਕਈ ਪਰਿਵਾਰ, ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇ ਟੁੱਟਦੇ ਦੇਖੇ ਜੋ ਫਿਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਜੁੜੇ। ਸਗੋਂ ਦਿਲ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਦਰਦ ਮੈਂ ਹੰਢਾ ਕੇ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਸੀ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ, ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਮੈਂ ਜ਼ਰਾ ਡਰੂ ਜਿਹਾ ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦਲੇਰ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਬੜੀ ਸਾਂਝ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਵੀ ਸਾਂਝ ਬਣ ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਭਰਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਮਝਣਾ। ਮੇਰੇ ਮੋਟਰ-ਸਾਈਕਲ ਦੀਆਂ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਅੱਧੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕਰਨਾ, ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਬੁਰਾ ਨਾ ਲੱਗਣਾ। ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਾਸਤੇ ਕਾਲਜ ਲਿਜਾਣਾ। ਉਹ ਵੀ ਮੇਰਾ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਵਾਂਗ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਲੰਬੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਕਿਤੇ ਕਹਾਂਗੇ। ਖੈਰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਛੱਡ ਕੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਨਹੂਸ ਟੈਲੀਫ਼ੂਨ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਕਿਸੇ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਰ ਗਿਆ ਉਸ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਇਵੇਂ ਲੱਗੇ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਜੀਅ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਜ਼ੋਰ ਨਾ ਜੰਮਣ ਨਾ ਮਰਨ। ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਮਿਲੀ। ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਵੀ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਜੋ ਵੀ ਤਰੀਕਾ ਤੁਰੰਤ ਹੋਇਆ ਵਰਤ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵੀਰ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਦਿਨ ਬਿਤਾਉਣ

ਲੱਗੇ। ਸੱਚੀਂ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਏਨਾ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਖੜ ਗਿਆ। ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ, ਮੇਰੀਆਂ ਰਾਹਾਂ ਰੋਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਲਤਾੜ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ, ਆਪਹੁਦਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਬੇਵਸਾਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਯਕੀਨ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਪਿਛਲੇ ਲਾਡ ਪਿਆਰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਇਕੱਲਾ ਤਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਰੋ ਲੈਣਾ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਕਰੀਬ ਜਾਣ ਨੂੰ ਕਦੇ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮੇਰਾ ਜੋ ਗੂੜਾ ਜਿਗਰੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ, ਤਸੱਲੀਬਖ਼ਸ਼ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਅਪਣੱਤ ਸੀ, ਬੱਸ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ।

ਸਾਡੀ ਨੇੜਤਾ

ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਮੰਨੇ, ਦਿਮਾਗ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਐਸਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਈ ਵਾਰ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਵੀ ਕਰੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਉਸ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਮੋੜ ਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗਲ ਪਿਆ ਢੋਲ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਵਜਾ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਰਹੇ ਹੋ ਨਾ, ਤੇ ਢੋਲ ਹੈ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਹੀ ਕੰਨ ਪਾੜਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨੇੜਤਾ ਤਾਂ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਪਾਰਕ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਲੋਭ, ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਅਸੀਂ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਨਫ਼ਾ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਦਿਲ ਭਾਵੇਂ ਮੰਨੇ ਨਾ ਮੰਨੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਜ਼ਾਤੀ ਮੁਫ਼ਾਦ ਲਈ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਕਰੇ ਜਾਂ ਦਿਮਾਗ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਰੀਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਦੇ। ਲੇਕਿਨ ਦਿਲ ਦਾ ਪਲੜਾ ਕਈ ਵਾਰ ਨੇੜਤਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਮਾਗ ਇਸ ਲਈ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੱਲ ਗਲਤ ਤਾਂ ਗਲਤ ਸਹੀ ਪਰ ਦਿਲ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਖੁਸ਼ ਹੈ ਨਾ। ਦਿਮਾਗ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਰਸਤੇ ਚੱਲਿਆ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਚਲਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇਣੇ ਪੈਣ। ਦਿਲ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਦਿਲ ਕਈ ਵਾਰ ਦਿਮਾਗ ਤੋਂ ਵਿਹਰ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਿਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਆਸ਼ਕ ਜੇਡੁ ਬੇਅਕਲ ਨਾ ਕੋਈ।' ਅਕਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਫਿਰ ਪਿਆਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠਾ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਥੀ ਕਈ ਵਾਰ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕਲੇਵਰ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਨੇੜਤਾ ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਖੇਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨੇੜਤਾ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਨੇੜਤਾ ਤਾਂ ਜਾਨਵਰ ਵੀ ਕਰ

ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਨਵਰ ਵੀ ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਦੇ ਰੰਗ ਢੰਗ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਰੂਹਾਨੀ ਨੇੜਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਇਕ ਕ੍ਰਿਆ ਨਹੀਂ, ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਮ ਕਈ ਵਾਰ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਰੂਹਾਨੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ। ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, 1973 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਲਾਇਲਪੁਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਲੋਕਲ ਬੱਸ ਫੜ ਕੇ ਜੋਤੀ ਚੌਕ ਤੱਕ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਐਨੀ ਭੀੜ ਪੁੱਛੇ ਹੀ ਨਾ। ਸੀਟਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲੋਕ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਖੜੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਵੀ ਵਿਚਾਲੇ ਜਿਹੇ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਬੱਸ ਫਿਰ ਰੁਕੀ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਹੀ ਤੂੜੀ ਵਾਂਗ ਭਰੀ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਦਸ ਹੋਰ ਸਵਾਰੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਓਂ ਤੋਂ ਹੀ ਐਸਾ ਧੱਕਾ ਵੱਜਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਬੜ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਬਾਂਦਰੀ ਦਾ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਚੰਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ ਲੋਕ ਸੀ। ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਨ। ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਬੜ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਕੋਈ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਚੰਬੜ ਕੇ ਵੀ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ ਜਾਂ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਜਿਹੇ ਜਿਹੀਆਂ ਭੱਠੇ ਤੇ ਇੱਟਾਂ ਚਿਣ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਭੀੜ ਵਿਚ ਤਹਿ ਲੱਗ ਗਈ। ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਵਾਅਦੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਕਈ ਕਵੀ ਲੋਕ ਤਾਂ ਅੰਬਰਾਂ ਦੇ ਤਾਰੇ ਤੋੜ ਕੇ ਮਾਸ਼ੂਕ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਲਿਆ ਪਾਉਣ ਦੀਆਂ ਵੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨੇੜਤਾ ਸਾਡੀ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਧੀ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਪਿਉ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਨੇੜਤਾ, ਭੈਣਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਨੇੜਤਾ, ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਜਾਂ ਨਾਨੀ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ? ਰਿਸ਼ਤੇ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਨੇੜਤਾ ਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਨੇੜਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਕਰੀਬ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਭਾਵੇਂ ਤੀਵੀਂ ਆਦਮੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਰੰਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਕਰੀਬ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਵੇਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਭਾਵਕਤਾ ਦੇ ਅਸੀਂ ਭਾਈਵਾਲ ਨਹੀਂ

ਹਾਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਾਹਦੀ ਹੈ ਐਸੀ ਭਾਈਵਾਲੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਲਈ ਜਾਨ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਐਵੇਂ ਤੇ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਮਾਅਨੇ ਹੋਣਗੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਲਈ ਕਿਉਂ ਮਰੂ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਿਭਾਉਣ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਨੇੜਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ, ਬਿਨਾਂ ਦੇਖਿਆਂ ਕਿ ਪਾਣੀ ਕਿੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਡੁੱਬ ਵੀ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਦੁਖਦਾ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਕਰੀਬ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਰਲਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਰੀਝਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਬਣੇ ਬਣਾਏ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਫਰਜ਼ ਕਰੋ ਤੁਸੀਂ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਹੋ ਤੇ ਕਿਸੇ ਉਚੀ ਇਮਾਰਤ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਸਾਰਾ ਮੇਜ਼ ਤੁਹਾਡਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਬੇਟਾ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਮਿਲੀ ਕਾਰ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਕਸ਼ੇ ਦੇ ਉਪਰ ਲਿਆ ਧਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਡਰ ਡਰ ਕਰਕੇ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ? ਜੇ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮਿਲਿਆ ਖਿਡੌਣਾ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਵੀਹ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਆ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਖਿਡੌਣਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੁਹਾਡੀ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਵਧੇਗੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਘਟੇਗੀ। ਬੱਚਾ ਰੋਏਗਾ ਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ ਪਾਪਾ ਨੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਬੱਚਾ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪਾਪਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ। ਜੇ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਬੱਚਾ ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਤੇ ਬੱਚਾ ਤੁਹਾਡਾ ਸੂਟ ਗਿੱਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗਿਲੇ ਦੇ ਜਾ ਕੇ ਕਪੜੇ ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਕਿ

ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਇਸਦਾ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਥਾਂ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਨਿਰਣਾ ਕਰਕੇ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਦੁਖਾਂਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨੇੜਤਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਦੂਰੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜੇ ਅਸੀਂ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਹੀ ਨੇੜਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ ਜੇ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਬੱਚੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖੋਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸ ਖਿਡੌਣੇ ਦੀ ਉਸ ਵਕਤ ਸਹੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇਗਾ।

ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦੂਸਰੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵਾਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਉਹ ਨਿਭਾਓ। ਤਾਂ ਹੀ ਨੇੜਤਾ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਕਿ ਅਗਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਆਪਣੇ ਵਾਅਦਿਆਂ ਤੇ ਪੂਰੇ ਉੱਤਰਨਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਵਾਅਦੇ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਯਕੀਨ ਉੱਡ ਜਾਏਗਾ। ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਦਾ ਯਕੀਨ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਕੀ ਬਚਿਆ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਵਾਅਦੇ ਬੜੇ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਲੇਕਿਨ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਇਆ। ਕਾਰਨ ਕਈ ਵਾਰ ਐਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵਾਅਦਾ ਨਿਭਾ ਸਕਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਵਾਅਦਾ ਨਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸਮਝਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਸਮਝ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗਲਤ ਫਹਿਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਨਾਲੇ ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡਾ ਪਾਪਾ ਜਾਂ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਤਾਂ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵਾਅਦਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਨਿਭਾਇਆ, ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਪਿਰਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਇਤਬਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਫਰਜ਼ ਕਰੋ ਐਸਾ ਆਦਮੀ ਜੋ ਹਰ ਵਾਰ ਆਪਣਾ ਵਾਅਦਾ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਾਅਦਾ ਨਹੀਂ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਹਿਣਗੇ ਇਹ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਨੇੜਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਮੈਂ ਕਰੀਬ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕੀ ਆਸ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਆਪੇ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੁਝ ਐਸਾ

ਕਰ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਦੂਰੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਬੜੀ ਰੀਝ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਲੜਕਾ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰੇ। ਲੋਕ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਨੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤਾਂ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਪਰ ਸੱਤ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਤੇ ਗਿਲਾ ਰਹਿਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਸਾਂ। ਕੰਵਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਹਿੰਦਾ, ‘ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਡੈਡ’ ਪਰ ‘ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਪਰਨਾਲਾ ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ।’ ਕੰਵਰ ਨੇ ਡਿਗਰੀ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਕੰਵਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਡੈਡ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਵਧੀਆ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਵਧੀਆ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਡਿਗਰੀ ਕਰਾਂ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਚੱਲੀ ਜਾਣਾ, ਬਥੇਰੇ ਬਣਾਏ ਬਾਪੂ ਨੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਕੰਵਰ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੀ। ਕੰਵਰ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲੈਣ ਨਾਲ ਡੈਡ ਨੂੰ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੋ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨੇੜਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਆਸਾਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਉਮੀਦਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕੀ ਹੈ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੂਰੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹਨ। ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇ ਐਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਤਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਕੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਜੋ ਉਮੀਦਾਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਂ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ ਇਕ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਜੋ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ ਐਸਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਜਾਂ ਪਤੀ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ, ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨੇੜਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਦੂਰੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋ ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ। ਪਤੀ ਨੂੰ ਜਾਂ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਤੀਵੀਂ ਆਦਮੀ ਦਾ, ਲੇਕਿਨ ਫਿਰ ਵੀ ਘੁੰਡ ਚੁਕਾਈ, ਮੂੰਹ ਦਿਖਾਈ ਵਰਗੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਮਾਇਨੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਗੱਲਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨੀਂਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸਪਸ਼ਟ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਰਿਸ਼ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਦੁਚਿੱਤੀ, ਨਾ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਰਿਸ਼ਤੇ

ਤੋੜਦੀ ਹੈ।

ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗਲਤੀ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰੀਫ਼ ਤੇ ਕੁਰਖ਼ਤ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਹੀ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਰਖ਼ਤ ਲੋਕੀਂ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ, ਸ਼ਰੀਫ਼ ਆਦਮੀ ਪਛਤਾਵੇ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਆਪਣੀ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾ ਮੰਨਣਾ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗ਼ਲਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਨਜਾਣੇ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗ਼ਲਤੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਲਾ ਕੇ ਬੇਗਰਜ਼ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕੀਮਤ, ਉਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹੋ। ਸਾਡੀ ਨਿੱਜੀ ਨੇੜਤਾ ਹੀ, ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜਾਂ ਵਿਓਪਾਰ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮਤਲਬ ਤੁਹਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਆਵੇ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿੱਜੀ ਨੇੜਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਸਾਰੀ ਜਮਾਤ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਇਹ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਦਿਲ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਨਿੱਜੀ ਨੇੜਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਜਮਾਤ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਤਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣਿਆਂ ਨਾਲ ਅਪਣੱਤ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਿੱਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਰਹਿ ਸਕਣਗੇ।

ਸਾਡੀ ਜਿੱਤ ਹਾਰ

ਆਮ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਪਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਬਹੁਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਝਗੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਣੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਚਾਰ ਭਾਂਡੇ ਹੋਣ ਉਹ ਖੜਕਦੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆਈ, ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਹਾਲੇ 10-12 ਸਾਲ ਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਘਰੋਂ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਸੁੱਖੀ ਦੇ ਘਰ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਿਲਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਕਿਤੇ ਵੀਡੀਓ ਗੇਮਾਂ, ਕਿਤੇ ਬਸਤੇ ਤੇ ਕਿਤੇ ਅੱਧੇ ਅੱਧੇ ਪੀਕੋਕ ਵਗੈਰਾ ਰੱਖੇ ਹੋਏ। ਮੇਰਾ ਇਕ ਖਾਸ ਮਿੱਤਰ ਸਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੈਨਚੁਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਕਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਫੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਪੰਜ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਘਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਮਿੱਤਰ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਘਰ ਵੜਿਆ ਤਾਂ ਖਲਾਰਾ ਪਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਹੱਸ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਯਾਰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਲਿਵਿੰਗ ਰੂਮ ਮੱਲਿਆ ਪਿਆ, ਆਓ ਆਪਾਂ ਦੂਸਰੀ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ (ਸਿਟਿੰਗ ਰੂਮ) ਵਿੱਚ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ। ਇਕ ਵਾਰ ਬਹਿਣ ਲੱਗਿਆਂ ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, 'ਖਲਾਰੇ ਲਈ ਮੁਆਫ਼ੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।' ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਫਿਰ ਹੱਸਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਕੁਝ ਹੋਊ ਤਾਂ ਖਿੱਲਰੂ।' ਸੋ ਜੇ ਚਾਰ ਜੀਅ ਕਿਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਝਗੜੇ ਹੋਣਗੇ। ਝਗੜੇ ਹੋਣੇ ਤਾਂ ਚਲੋ ਸੁਭਾਵਕ ਗੱਲ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਝਗੜੇ ਨਜਿੱਠਦੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਝਗੜਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਅਸੀਂ ਘਰ ਲੜਾਈ ਪਾ ਲਈ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਜਿੱਤ ਕੇ ਵੀ ਆਪਾਂ ਹਾਰ ਗਏ।

ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜੇ ਅਸੀਂ ਬੰਦੇ ਗਵਾ ਲਏ ਆਪਣੇ ਤਾਂ ਵੀ ਘਾਟੇਵੰਦਾ ਹੀ ਸੌਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੰਦੇ ਵਸਤਾਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਵਸਤਾਂ ਬੰਦੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਝਗੜੇ ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਓਪਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਦਰਦ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ। ਮੈਂ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰ ਲਈ। ਉਹ ਇਕ

ਗਰੀਬ ਘਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ। ਬਾਪ ਦੀ ਦੋ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਭਰਾ ਸੀ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਇਕ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਬਾਪ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦਾ। ਦੂਸਰਾ ਭਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ। ਛੋਟੇ ਦੋਵੇਂ ਭੈਣ ਭਰਾ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੀ। ਜਦ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਬਾਪ ਨੇ ਸਾਫ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦੋਸਤੀ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਘਰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਸੀ ਜੋ ਅਮਰੀਕਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਹੀ ਅਮਰੀਕਾ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਇਹ ਗੱਲ 1980 ਦੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ। ਮਿਹਨਤੀ ਦੇਖ ਕੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਟੈਕਸਸ ਸਟੇਟ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਪੈਸੇ ਭੇਜਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀ ਭੈਣ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ, ਉਹ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰਾ ਖਰਚਾ ਆਪ ਕਰਕੇ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ। ਹਰ ਸਾਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪੈਸੇ ਭੇਜ ਕੇ 10 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਲੈ ਲਈ। ਮਕਾਨ ਵੀ ਪੱਕਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਕਾਰਖਾਨੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਭਰਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਕੱਚੇ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਛੱਡ, ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਵੱਡੇ ਤੇ ਪੱਕੇ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਦੋਵੇਂ ਜਦੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ 12 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਆਪਾਂ ਤਿੰਨ ਭਰਾ ਤੇ ਚੌਥੀ ਮਾਂ (ਬਾਪੂ ਵਿਚਾਰਾ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ) ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਤਿੰਨ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਕੱਚਾ ਮਕਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਲਿਖਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਗਿਆ। ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੇ ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਭਾਅ ਆਪਣੇ ਜੀਤੇ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਦੇ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣਾ ਭਰਾ ਹੈ। ਪਰ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਸਾਫ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ-ਮਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ। ਬੱਸ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਤੁਰਨ ਹੀ ਨਾ ਦੇਵੇ। ਹਾਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਭਾਅ ਫਿਰ ਏਦਾਂ ਕਰ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜੀਤੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇ ਤੇ ਤੂੰ ਮਾਂ ਵਾਲਾ ਰੱਖ ਲੈ, ਦੋਵਾਂ ਕੋਲ ਛੇ ਛੇ ਕਿੱਲੋ ਹੋ ਜਾਊ। ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਲਾਗੇ ਬੈਠੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨ ਪੁੱਤ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੇਰਾ ਚਾਚਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਗਦਾ।' ਪੁੱਤ ਨੇ ਲਾਗੇ ਪਈ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦਿਆਂ

ਕਿਹਾ, 'ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਚਾਚੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਚੱਲ ਜੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਹੋਰ ਹੈਗਾ।' ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਗਿਆ ਚਾਚਾ ਸੁਣ ਕੇ ਹਕਾ ਬਕਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਬਸਤਾ ਜੋ ਹਾਲੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਅਮਰੀਕਾ ਆ ਗਿਆ। ਸਿਆਣਪ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਉਥੇ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਕੌਣ ਜਿੱਤਦਾ ਤੇ ਕੌਣ ਹਾਰਦਾ। ਝਗੜੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਨਿਬੇੜਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀਏ।

ਬਿਰਤਾਂਤ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਚਲੋ ਬਾਤਾਂ ਵੀ ਕਰੀਏ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਜਿਸ ਮਰਜ਼ੀ ਪਦਵੀ ਤੇ ਹਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਤਾਂ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕੋਈ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ, ਕੋਈ ਮੈਨੇਜਰ ਹੈ, ਕੋਈ ਕਲਰਕ ਹੈ ਜਾਂ ਕੋਈ ਚਪੜਾਸੀ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਸ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਕਰਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੀ ਸਿਆਸਤ, ਲਿਆਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਗੱਡੀ ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਕੱਠਿਆਂ ਚੱਲਣਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਸਿਆਣਪ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਕੱਠੇ ਹਾਂ, ਇੱਕ ਕੰਮ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਜੇ ਜਿੱਤ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਐਸਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਲਾਭ ਲੈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਆਪਣਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਆਪਣਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਾ ਕੇ ਬੈਠ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਜੇਤੂ ਤੇ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਹੀ ਖਰਾਬ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਚਲੋ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਗੀ ਜਾਣਾ, ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਜਿੱਤੇ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਲਤ ਸੋਚ ਹੈ। ਮੌਤ ਕਦੇ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਿੰਦੇ। ਮਰ ਹੀ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਕਹਿੰਦੇ 'ਆਪ ਮੋਏ ਜੱਗ ਪਰਲੋ।' ਸਭ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਐਸੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭ ਦਾ ਹੀ ਭਲਾ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਐਸਾ ਕੰਮ ਹੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦਾ ਲਾਭ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਖੇਡ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਪਰਵਾਰ ਹੈ, ਇੱਕ ਟੀਮ ਹੈ, ਇੱਕੋ ਵਿਓਪਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜਿਤ ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਯਕੀਨਨ ਹਾਰ ਹੈ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਟੀਮ ਹੀ ਜਿੱਤ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਟੀਮ ਦੀ ਹਾਰ ਸਭ ਦੀ ਹਾਰ ਹੋਵੇਗੀ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ

ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਵਧੀਆ ਖੇਡਦਾ ਹੋਵੇ। ਟੀਮ ਦੀ ਹਾਰ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਭ ਦੀ ਹੀ ਹਾਰ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਹਰ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਡਾ ਭਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਹਦੀ ਜਿੱਤ। ਜੇ ਇੱਕ ਹੱਸੇ ਦੂਜਾ ਰੋਵੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੇ ਰੋਣ ਤਾਂ ਵੀ ਗੱਲ ਬਣਦੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜੇ ਐਸਾ ਸੋਚੀਏ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਤਾਂ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ ਹਾਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦਿਆਂ ਜੋ ਹੋਣਾ ਉਹ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹਾਰ ਕੇ ਵੀ ਜਿੱਤ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਲਤਾੜ ਕੇ ਲੰਘ ਤਾਂ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪਰ ਭਲਾ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੇਤੂ ਕਰੇਗੀ?

ਸਾਡੇ ਵਾਅਦੇ

ਇਕੱਲਾ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਰੁੱਖ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਜੇ ਕੋਈ ਤਾਂ ਵਾਅਦੇ ਕਿਸ ਨਾਲ ਕਰੇਗਾ? ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਵੀ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਖਾਣੀ ਪੀਣੀ ਜਾਂ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੇਖਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਵਾਅਦਾ ਤੋੜਦਿਆਂ ਦਾ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵਾਅਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਾਂ ਤੋੜਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਵਾਅਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਜੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵਾਅਦੇ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਵਾਅਦਾ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ੀ 'ਚੋਂ ਜੋ ਦੁਖਾਂਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਦਰਦ ਤੋਂ, ਵਾਅਦਾ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ੀ ਦੀ ਪੀੜਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਡਰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਡਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵਾਅਦੇ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। 'ਬਾਂਹਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਕੜੀਏ ਧਰ ਪਈਏ ਧਰਮ ਨਾ ਛੱਡੀਏ' ਵਾਅਦਾ ਇਕ ਧਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਾਅਦੇ ਨਿਭਾਉਣ ਜਾਂ ਵਾਅਦੇ ਤੋੜਨ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਨਿਤ ਦਿਨ ਵਿਚਰਦੇ ਹਾਂ, ਲਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਿਆ ਹੋਣਾ— ਇਹ ਬੰਦਾ ਜੋ ਆਖਦਾ ਉਹ ਕਰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੰਦਾ ਵਾਅਦੇ ਦਾ ਬੜਾ ਪੱਕਾ ਹੈ— ਇਹ ਬੰਦਾ ਮਰ ਤਾਂ ਜਾਊ ਪਰ ਆਪਣੇ ਬੋਲ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁਗਾਊ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਈ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਇਤਬਾਰ ਗਵਾ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਲੋਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਝੱਟ ਮੁੱਕਰ ਜਾਂਦਾ ਏ—ਏਹਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ, ਪੈਰ ਪੈਰ ਤੇ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ, ਇਹ ਜਾਂਦਾ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਆਉਂਦਾ ਹੋਰ ਕਿਤੇ। ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ, ਕਹਿੰਦੇ ਵੰਝ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਪਿੱਪਲ ਲੱਥੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਵਾਅਦੇ ਕਰਨੇ ਬੜੇ ਸੌਖੇ ਪਰ ਨਿਭਾਉਣੇ ਔਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਕਹਾਵਤ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਲੋਕ ਏਨੇ ਭੋਲੇ ਨਹੀਂ, ਜਲਦੀ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗੇ ਕਿ ਵਾਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵੀ ਕਰਦੇ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਜੇ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਨਾ ਹੀ ਲਗਦੀ ਦਿਸੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੋ ਵਾਅਦੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਵਾਅਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਭਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਾਅਦਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵਧੀਆ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਾਅਦੇ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨਾਲ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਲ, ਆਪਣਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਅਦੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਗਵਾ ਲਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ‘ਭੱਠ ਪਿਆ ਸੋਨਾ ਜਿਹੜਾ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੇ।’

ਵਾਅਦਾ ਇੱਕ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਸੋਚ ਕੇ ਵਾਅਦਾ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਵਾਅਦਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਹੀ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਹੋਊ। ਜੇ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਵਾਅਦਾ ਨਿਭਾਇਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੇਂਗਣਾ ਪਾ ਕੇ ਦੁੱਧ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿੱਤਾ? ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਅਦਾ ਨਿਭਾਉਣ ਨਾਲ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਸ ਦਵਾ ਕੇ, ਉਸ ਦੀ ਆਸ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਗੱਲ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਲਾਈਏ ਤਾਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈਏ। ਤੋੜ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਧੁਰ ਤੱਕ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਅੱਧ ਵਿਚਾਲੇ ਛੱਡ ਜਾਣਾ ਵਾਅਦਾ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਨਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਖ, ਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ। ਸੁਣਨ ਗਿਣਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਕਹਿਣਗੇ, ‘ਲੋਕੀਂ ਆਖਦੇ ਮਲੰਗ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਮਿਹਣੋ ਮਿਹਣੀ ਹੋ ਕੇ ਟੁੱਟ ਗਈ।’ ਬੱਸ ਤੋੜ ਨਿਭਾ ਸਕਣ ਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਸਮਝ ਹੈ। ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਸੋਚ ਹੈ, ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤੇ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਲੋਕ ਤੁਹਾਡੇ ਨੰਬਰ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਵਾਅਦਾ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਲੇਕਿਨ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ ਨਹੀਂ ਕਸੂਰ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਵਾਅਦਾ ਟੁੱਟਾ ਹੈ। ਵਾਅਦਾ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੋਸ਼ੀ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਖਰਾਬ ਹੁੰਦਾ। ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਵਾਅਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਜਦ ਖੇਤੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾ ਬੜੀ ਸੌਖੀ ਹਾਲਤ ਸੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਇਤਬਾਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ। ਅਸੀਂ ਬੀਜ ਵਾਲੇ ਆਲੂ ਇੱਕ ਕੋਲਡ ਸਟੋਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ। ਸੌ ਕੁ ਖੇਤ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬੀਜ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਸੋਚਿਆ ਵੇਚ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਾਰਕੀਟ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਡੇ ਬਾਕੀ ਆਲੂ ਵੀ ਨਾ ਵਿਕੇ, ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਸਾਡੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਏ ਰਹਿ ਗਏ। ਕਈ ਏਕੜ ਆਲੂ ਅਸੀਂ ਵਿੱਚੇ ਹੀ ਵਾਹ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਪੁਟਾਈ ਦਾ ਖਰਚਾ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ

ਹੋਣਾ। ਖੇਤੀ ਕਾਰਨ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ। ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਟਰੈਕਟਰ ਟਰਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਏ ਤੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਕਰਜ਼ਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਾਅਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕੋਲਡ ਸਟੋਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਪਿੰਡ ਆਪਣਾ ਕਿਰਾਇਆ ਲੈਣ ਲਈ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੋਲ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਵਕਤ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੈ, ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਹਾਲਾਤ ਦੇਖ ਕੇ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕਸੂਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਕਤ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਾਂ, ਪੈਸੇ ਮਿਲਨੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਆਪਣਾ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ, ਦੋਸਤੀ ਹੀ ਖਰਾਬ ਨਾ ਕਰਾਂ। ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਆਪੇ ਦੇ ਦੇਊ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਾਲ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਸੇ ਮੋੜੇ।

ਕੁਝ ਵਾਅਦੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਕਲਾਮੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕੁਝ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਲਿਖਤੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਮਸਲੇ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਸਲੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ। ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਸੌਦੇ ਮਿਣ ਗਿਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਮਿੱਤਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮਿੱਤਰਤਾ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨਾ ਵਧੀਆ ਮਿੱਤਰ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਨੂੰਨ ਜੋ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਧਾਨ ਨਾਲੋਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਇਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਵਿਧਾਨ ਤਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਇਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਸਾਡੇ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਰ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਗਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਅਦੇ ਵਪਾਰਕ ਵਾਅਦਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਓਪਾਰ ਵੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਕਲਾਮੀ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਹੱਥ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਬੱਸ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਪੱਗ ਵਟਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਾਲ ਖੜਨ ਵਾਲੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਸਾਲਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਵਪਾਰਕ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਲਿਖਤੀ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਲਿਖਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਗੱਲ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਸਬੂਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਬੋਲ ਪੁਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਤਾਂ ਚਿਰੋਕਣੇ ਲੱਦ ਗਏ। ਵਪਾਰਕ ਵਾਅਦੇ ਵੀ ਸਾਂਝ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਾਅਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਭਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਮੁਫਾਦ ਲਈ ਮਿਲ ਬੈਠ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਜੋ ਸ਼ਰਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਕਸਮਾਂ

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਰਤਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ
 ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
 ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਵੀ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ
 ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ, ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਇਕਰਾਰਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਣ ਦੇ
 ਤਰੀਕੇ ਨਹੀਂ, ਖਾਹਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੀਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਾਅਦੇ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਸਾਧਨ
 ਵਿਓਪਾਰ ਵਿੱਚ ਹੱਥੀਂ ਮਿਹਨਤ, ਪੈਸੇ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਤਕਨੀਕ ਕਾਬਲੀਅਤ
 ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਸ ਸਾਧਨ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਕਿਸਦਾ ਵਾਅਦਾ ਹੁੰਦਾ
 ਹੈ। ਯੋਗਦਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਫਿਰ ਨਫੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਿਆਂ
 ਹੋਣਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਫਲਾਣੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਚਵਾਨੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਭਾਵ
 ਉਹ ਚੌਥੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਕਰਕੇ ਚੌਥੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਨਫੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਨਫੇ
 ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਬਿਜ਼ਨਸ
 ਵਿੱਚ ਦੋ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਲਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਹਿੱਸਾ
 ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮਤਲਬ 48% ਵਿਆਜ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਹੋਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ
 ਚਾਹੀਦਾ। ਪਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਓ, ਕਰਨ ਦਿਓ ਕੀ ਕਰਦੇ ਬਾਕੀ। ਕੋਈ
 ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਗੱਫਾ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਜੇ
 ਕੋਈ ਹੋਰ ਤੁਹਾਡਾ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਜੋ ਕੰਮ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੇ ਵੱਧ ਵੀ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ
 ਵੀ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੱਧ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ
 ਨਹੀਂ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ 48% ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਘੁੰਏਂ ਜਿਹੇ ਬਣ ਕੇ ਲਈ
 ਜਾਓ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ
 ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਠੀਕ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਾਅਦਾ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ੀ ਕਰ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ
 ਪੁੱਗਦੀ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦਿਓ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਜੇ ਸਭ
 ਦਾ ਭਲਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਸਹੀ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਸਮਝ

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਵੇਂ ਹੋਣਾ। ਪਰ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੋ ਨਾ। ਪੂਰੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸੁਣਨ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਾਡੀ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਦੀ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕਿ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਕੋਈ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਿਆਰ ਬਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਲਾਗਿਓਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਕੋਈ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, 'ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਚੱਲਿਆਂ?' ਬਿਨਾਂ ਸਵਾਲ ਸੁਣਨ ਦੇ ਹੀ ਉਸ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਚੱਲਿਆ।' ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੋਲ ਵੀ ਕਿਥੇ ਵਿਹਲ ਸੁਣਨ ਦਾ ਉਹ ਬੋਲ ਪਿਆ, 'ਅੱਛਾ ਅੱਛਾ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਤੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਚੱਲਿਆ।' ਕਹਿੰਦੇ ਅਕਬਰ ਨੇ ਬੀਰਬਲ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹੇ ਕਿੰਨੇ ਹਨ। ਬੀਰਬਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ- ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹਨ। ਰਾਜਾ ਹਾਲੇ ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ, ਏਨੇ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਪੱਠੇ ਕੁਤਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲਾਗਿਓਂ ਦੀ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਕਫ਼ ਲੰਘਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਪੱਠੇ ਕੁਤਰਦਾ ਬਈ ਜਵਾਨਾਂ? ਵਜ਼ੀਰ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਆਹ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਬੰਦਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣ ਲਓ। ਸਮਝਣ ਦੀ ਅਸੀਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਬੱਸ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮਝ ਲੱਗ ਗਈ ਮੈਨੂੰ। ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਹਕੀਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਸਹੀ ਟਿਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੇ ਸੱਚੀ ਮੁੱਢੀ ਸਮਝ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੋਵੇ ਪਹੁੰਚਣਾ। ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਜ੍ਹਾ ਕਿਸੇ ਬਾਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਹੀ ਡਾਂਡੇ ਮੀਂਡੇ ਤੁਰ ਪੈਣਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਜੀਵਨੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਾਡੀ ਇਹ ਆਦਤ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਸਵਾਲ ਕੱਢਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਫਿਰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿਚੋਂ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਕਾਰਨ ਲੱਭਣ ਦੇ

ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਹੀ ਲਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਜੋ ਵੀ ਸਵਾਲ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕੱਢਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਕੇ ਜਵਾਬ ਲਿਖੀਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਵੇਂ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕੋਈ ਬੀਮਾਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲੋਂ ਦਵਾਈ ਲੈਣ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਆਣਾ ਡਾਕਟਰ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਕੀ ਹੈ? ਓਨਾ ਚਿਰ ਦਵਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਉਹ ਕਦੇ ਤੁਹਾਡਾ ਕੁਝ ਚੈੱਕ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਕੁਝ, ਕਦੇ ਟੂਟੀ ਜਿਹੀ ਲਾ ਕੇ ਸਾਹ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਲ-ਮੂਤਰ ਵੀ ਚੈੱਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਦਵਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਕੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦਵਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸਪੈਸ਼ਲਿਸਟ ਕੋਲ ਜਾ ਵੱਡੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਘੱਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਇਕ ਆਰ. ਐਮ. ਪੀ. ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦਰਜ ਨਾਂ ਕਰਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰ ਨੇ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਉਹ ਚਾਰ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਦਿੰਦਾ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਕੂਲੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਲਾਇਕ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਦਸਵੀਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਕੋਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਡਿਗਰੀ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਵੀ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਚੱਲਦੀ। ਉਹ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਢਿੱਡ ਦੁਖਦਾ ਹੋਵੇ, ਸਿਰ ਦੁਖਦਾ ਹੋਵੇ, ਬੁਖਾਰ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਜ਼ੁਕਾਮ, ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਹੀ ਦਵਾਈ ਦੇ ਦਿੰਦਾ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਕੀ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਯਾਰ ਆਹ ਮੇਰੇ ਬੈਠਿਆਂ ਬੈਠਿਆਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਮਰੀਜ਼ ਆਏ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੋਗ ਦੱਸੇ ਸਭ ਨੇ ਪਰ ਤੂੰ ਦਵਾਈ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਬਣਾ ਸਵਾਰ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ, 'ਇਹ ਜੋ ਅਨਪੜ੍ਹ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਆ ਨਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੱਸਣੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਮੈਂ ਇਕ ਗੋਲੀ ਢਿੱਡ ਪੀੜ ਦੀ, ਇਕ ਗੋਲੀ ਸਿਰ ਪੀੜ ਦੀ, ਇਕ ਬੁਖਾਰ ਦੀ ਤੇ ਇਕ ਨਾਲ ਐਂਟੀਬਾਇਓਟਿਕ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਚਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ।'

ਜੇ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸਵਾਲ ਦੀ ਸਮਝ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਵਾਲ ਅਚਾਨਕ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਅਸਫਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ। ਇਕ ਵਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸੈਕਟਰੀ ਜੀ ਮੇਰਾ ਜੀ ਕਰਦਾ ਮੈਂ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਾਂ। ਮੈਂ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਗੁਰਪੁਰਬ ਤੇ

ਲਿਖੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸਤਿ ਬਚਨ ਜ਼ਰੂਰ ਪੜ੍ਹੋ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਟਾਈਮ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਕੱਢ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਾ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸੈਕਟਰੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਐਨਕ ਦਿਓ ਜ਼ਰਾ। ਮੈਂ ਐਨਕ ਲਾਹ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਪੜ੍ਹ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦਿਓ ਯਾਰ ਐਨਕ, ਸੈਕਟਰੀ ਦੀ ਐਨਕ ਤਾਂ ਖਰਾਬ ਆ, ਸਾਰੇ ਹੱਸ ਪਏ। ਜੇ ਸਹੀ ਨੰਬਰ ਦੀ ਐਨਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਸਮਝ ਲੱਗੂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਹੀ ਹਾਂ ਕਿ ਗਲਤ। ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਜੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝ ਲੱਗ ਕਿਵੇਂ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਜਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ, ਜਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ, ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਈ ਗੁੰਗਾ ਬੋਲਾ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਮਝਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਲਿਖ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਬੋਲ ਕੇ ਸਮਝਾਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਸੁਣ ਕੇ ਸਮਝ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਸਮਝ ਜਾਵੇ। ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਕੋਈ ਬੋਲ ਬੋਲ ਕੇ ਸਮਝਾਈ ਜਾਵੇ ਪਰ ਜੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਵਿੱਚ ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਾ ਕੇ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਦੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਮਝ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਜੇ ਵਲ ਛਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਜੇ ਯਕੀਨ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਤੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗੇ। ਸਮਝਣ ਤੇ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਦਿਲ ਖੋਲ ਕੇ ਸਾਫ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ, ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਕੇ ਸੁਣਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਸਮਝ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਤੇ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਤੌੜੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਕੋਈ ਆਂਡਿਆਂ ਦਾ ਝੋਲਾ ਲੈ ਕੇ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਚੜਿਆ ਤੇ ਬੈਠਣ ਲੱਗੇ ਨੇ ਝੋਲਾ ਥੱਲੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਕੰਡਕਟਰ ਨੇ ਠੁੱਡ ਮਾਰ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਆ ਕੀ ਆ? ਆਂਡਿਆਂ ਵਾਲਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਬੱਸ ਇੱਕ ਹੋਰ ਠੁੱਡ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬਚੂ ਕੀ? ●●

ਸਾਡਾ ਸੁਣਨਾ

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੀਏ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਦਰਦ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਫੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤੇ ਪੂਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਗੱਲ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗ ਗਿਆ ਪਤਾ ਤੂੰ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅਰਥ ਕੱਢਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸੋਚਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੀ ਹੀ ਨਾ, ਬੱਸ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਲੱਭਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਈਏ, ਸੁਣਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਹੀ ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੋਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪਸੀਨੋ ਪਸੀਨਾ ਹੋਈ ਜਾਵੇ, ਹੱਸੇ ਜਾਂ ਰੋਈ ਜਾਵੇ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੁਤੇ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਗੱਲ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਘੜ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜੋ ਹੁੰਗਾਰੇ ਦੇ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਬੱਚੇ ਜਦੋਂ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਤੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਖੇਡ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਖਾਸ ਕਹਾਣੀ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਾਂ ਚੌਂਕੇ 'ਚੋਂ ਭਾਵੇਂ ਦਸ ਕੰਮ ਦੱਸੀ ਜਾਵੇ, ਬੱਚੇ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਆਉਂਦਾ ਮਾਂ, ਅੱਛਾ ਮੈਂ ਕਰਦਾਂ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਮਾਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਤਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਜੋ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਬੱਚੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਆ ਕਿ ਕੋਈ ਬ੍ਰਾਇਟ ਤਿੰਨ ਪੁਆਇੰਟਰ ਪਾ ਦੇਉ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਜੋ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ

ਕਈ ਵਾਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ। ਮਾਂ ਕੱਚੀ ਜਿਹੀ ਹੋਈ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਜਾ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਸਮਝ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਹੁਣ ਕਿਥੇ ਸੁਣਨੀ ਖੇਡ ਦੇਖਦੇ ਨੇ ਬੱਚੇ। ਬੱਸ ਜੇ ਖੇਡ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚਲ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਮੁਤਾਬਕ ਅਸੀਂ ਜਵਾਬ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜੇ ਜਵਾਬ ਸਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਮਝ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਹੀ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਹੀ ਹਾਂ, ਅਗਲਾ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਰਿਹਾ। ਏਨੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਗੱਲ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗਰਾਰੀ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਬੂੜੀਏ ਨਹੀਂ ਰਲਦੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਗਰਾਰੀ ਦੇ ਦੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਦੰਦੇ ਰਲਦੇ ਨਹੀਂ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਦੋਵੇਂ ਗਰਾਰੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਅਸੀਂ ਅਣਸੁਣੀ, ਅਣਗੌਲੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਅਣਸੁਣੀ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲੱਗ ਜਾਣ ਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਦਿਖਾਵੇ ਵਜੋਂ ਹੂੰ ਹਾਂ ਕਰੀ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਗੱਲ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਸੁਣਦੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਗਵਾਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਫਿਰ ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਫਿਰ ਸੁਣ ਕੇ, ਇਕ ਦੋ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਸੁਣ ਕੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਲੇਕਿਨ ਕਿਤੋਂ ਕਿਤੋਂ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ‘ਆਦਿ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅੰਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਿਆ।’ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਹੀ ਗੱਲ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਤੇ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੀ ਹੈ।

ਦਸੰਬਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਤਾਂ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਜਾਉਣਾ ਨਹੀਂ

ਆਉਂਦਾ। ਗਿਆਨੀ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਥ ਦੇਣਾ। ਤਬਲੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਵੀ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣਾ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ‘ਸੂਰਾ ਸੋ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ਜੁ ਲਰੈ ਦੀਨ ਕੇ ਹੇਤ ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟਿ ਮਰੈ ਕਬਹੂ ਨ ਛਾਡਹਿ ਖੇਤੁ॥’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਮੈਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਹੀਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਜਦੋਂ ਕੀਤੀ ਨਾ, ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਚਮਕੌਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, ਦੋਹਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਕਲਗੀਆਂ ਸਜਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ, ਸ਼ਾਹੀ ਵਸਤਰ ਪਾਏ ਹੁੰਦੇ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜਦ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਤੇ ਕਫ਼ਨ ਪਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੁੰਮਿਆ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਕਾ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੰਗਤ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਖਿਆ। ਦਿਵਾਨ ਹਾਲ ਖਚਾ ਖਚ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਆਪਣੇ ਅੱਥਰੂ ਪੁੰਝ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੁਰਤੀ ਬਿਰਤੀ ਇਕਾਗਰ ਕਰਕੇ ਜਦ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਗੱਲ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਹੈ। ਗੱਲ ਗੰਭੀਰ ਹੋਵੇ, ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਸੁਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਐਸੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਸੁਣਦੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ‘ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬੱਸ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ। ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ। ਸਾਕਾ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਦਿਮਾਗੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸੁਣਦੇ ਸੁਣਦੇ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਿਆਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਧਿਆਨ ਧਰ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ, ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੱਸ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੱਲ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਜੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ

ਹੈ। ਅੱਠ ਦਸ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਤਾਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਤਰੀਕੇ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲਫਜ਼ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ ਜੇ ਅਸੀਂ ਬੇਮਾਇਨੀ ਕਲਾਮ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਤਕੀਆ ਸਿੱਖ ਜਾਈਏ, ਵਸੀਲਾ ਸਿੱਖ ਜਾਈਏ, ਤਰੀਕਾ ਸਿੱਖ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰਤਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਗੰਭੀਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਰੋਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੁਣ ਲੈਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਵਿਚਲਾ ਦਰਦ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੜਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਦਰਦ ਦਿਲ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਂਦਾ, ਦਿਲ ਦਰਦ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਦਰਦ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਦਰਦ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਉਣੀਆਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਹਨ।

ਸਾਡੀ ਸਹਿਕਾਰਤਾ

ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਕੇ, ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੋ ਸਾਡਾ ਵੀ ਭਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਭਲੇ ਦਾ ਮਜ਼ਾ ਹੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਸਾਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਮਨ ਚਿੱਤ ਸਾਫ ਕਰਕੇ ਕਰਦੇ ਰਹੋ, ਉਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ। ਸੋ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸਮਝ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜੇ ਸਮਝ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਫ ਨੀਤ ਨਾਲ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਤੁਰ ਕੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਜੋ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ, ਸੁੱਚੇ, ਸਮਝਦਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਰਸਤੇ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਮੰਜ਼ਿਲ ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਅਵਸਥਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਟਕਰਾਓ ਦੁਖਾਂਤ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਹਿਯੋਗ ਸੁਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਹਿਜ ਦਾ ਸਾਥ ਹੋਵੇ। ਸਾਥ ਦਾ ਸੁਖ ਹੋਵੇ, ਸੰਗ ਚੱਲਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬੱਸ ਕਹਿ ਲਓ ਚਮਤਕਾਰ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਮਤਕਾਰ ਇਕ ਐਸੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਈ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਪੈਦਾ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅਗਵਾਈ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਅਸੂਲ ਨਹੀਂ ਤੋੜਦੇ। ਰਹੱਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਯਥਾਰਥਿਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਮੰਗਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਚੱਲਦਿਆਂ ਜਹਾਨ ਵੀ ਉਸਤਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਤਤ ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਆਪਣੀ, ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਤਾਂ ਨਾ ਲੱਖੀਂ ਨਾ ਹਜ਼ਾਰੀ। ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਇਕਸਾਰ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸਮਰੂਪਤਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿਸਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਘੁਟਣਪੁਣੇ ਤੋਂ, ਆਪਣੀ ਕੈਦ 'ਚੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਂਝੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ

ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਲੱਗਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਤਾਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਧਾਰਣ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਈਏ ਤਾਂ। ਉਚੀ ਤੋਂ ਉਚੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਨ ਜਦ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਹੀ ਭਾਵੇਂ ਚਲਦਾ ਹੋਵੇ, ਤੁਹਾਡੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਵੇਂ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੱਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਨਸਾਨ ਇਕੱਲਾ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਨਸਾਨ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਚਰਨਾ ਆ ਜਾਵੇ, ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਿਚਰਨਾ ਹੈ? ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਪਟ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦੇ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਅਵਸਥਾ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਅਧੂਰੇ ਹਾਂ। ਅਧੂਰੇ ਨਾਲੋਂ ਪੂਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਕਤਵਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਾਲੋਂ 'ਅਸੀਂ' ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਤਾਕਤਵਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ 'ਅਸੀਂ' ਹੋ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸਾਫ ਦਿਲ ਨਾਲ 'ਅਸੀਂ' ਹੋ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਆਪਾਂ ਇਕੱਲੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸੰਪੂਰਣ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸੰਪੂਰਣ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਸੰਪੂਰਣਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਕਾਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਮਰੱਥ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਮੁਖਤਾਰਨਾਮਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕੀਏ। ਸਾਡੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਜੋ ਏਕੀਕਰਣ ਹੋਇਆ ਤੇ ਜੋ ਸਾਡੇ ਮਿਲ ਕੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਫਲ ਮਿਲੇ, ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਲਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਦੱਸਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਕੱਲੇ ਅਸੀਂ ਉਹ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਿਲ ਕੇ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਤੇ ਦੋ ਗਿਆਰਾਂ।' ਪਰ ਗਿਆਰਾਂ ਜੇ ਬਣਨ, ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਡਟ ਕੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਖੜਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਅਗਾਂਹ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਣ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬਣਨੀ। ਇਕੱਠ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਪੂਰਨ ਸਹਿਯੋਗ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਔਰਤ ਤੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਜੋ ਸਹਿਯੋਗ ਨਹੀਂ ਤਾਂ

ਦੁਨੀਆ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਨਸਾਨੀ ਸਰੀਰ ਔਰਤ ਤੇ ਮਰਦ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਹਿਯੋਗ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਦਿਮਾਗੀ ਸਹਿਯੋਗ ਵੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਭਾਵਕਤਾ ਦਾ ਵੀ ਸਹਿਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਨੰਦਮਈ ਅਵਸਥਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ, ਖੁਸ਼ ਹੋ, ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ।

ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਸਹਿਯੋਗ ਅਨੰਦਮਈ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਸਹਿਯੋਗ 'ਤੇ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ 'ਚੋਂ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਵਿਚੋਂ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗਣ। ਜਦੋਂ ਨਵੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਪੈਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਵੀ ਦੂਸਰੇ ਰਸਤਿਆਂ ਦਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਥ ਦਾ ਸੁਖ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਕੱਲਤਾ ਬੜੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਮਿਲਾਪ ਦੀ, ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ, ਸ਼ਕਤੀ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਐਸੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਥ ਚਲਦਿਆਂ ਵੀ ਉਹ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਇਕੋ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਕਈ ਲੋਕ ਤਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਸਿਆਣਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਨਫਾ ਹੋਵੇ, ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾ ਕੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਤਾਕਤਵਰ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਜਿੰਨਾ ਤਾਕਤਵਰ ਉਹ ਸਹਿਯੋਗੀ ਬਣ ਕੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਇਕੱਲਾ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੁਆਲੇ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੁਨਿਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਓ ਪਰ ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਤਾਂ ਕੀ ਫਾਇਦਾ। ਜੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਦੁਨਿਆ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਹੋ ਤਾਂ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਚੋਣ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਿਰ ਤੁਰਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਫਿਰਦਾ। ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਫਿਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿਰਫ ਤੇ ਸਿਰਫ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲ

ਸਕਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਹਨ ਜੋ ਬੱਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹਨ। ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਐਸੇ ਲੋਕ ਜੋ ਉਜਾੜ ਹੀ ਭਾਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਜਾੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਾ ਉਹ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਉਸ ਸੁਖ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਜੋ ਸਾਥੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਉਜਾੜ ਭਾਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਉਹ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਉਹ ਸਾਥੀ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਭੁੱਖ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ ਪਾ ਕੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਯੋਗ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਵੀ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਲੈਣਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਤਾਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਸਹਿਯੋਗੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਉਹ ਫਿਰਦਾ ਰਹੇ ਇਕੱਲਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ? ਮਰੇ ਭੁੱਖਾ, ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਟੀ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਭੁੱਖਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਭੁੱਖਾਂ ਐਸੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਜੇ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਸਿਫਤ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਕੀ ਸਾਥ ਦੇਵੇ।

ਸਾਡੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ

ਤੰਦਰੁਸਤ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਜਿਸਮ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਰੋਗੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸੰਸਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ। ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਹਨ- ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਤੁਰ ਫਿਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਆਦਿ। ਇਹ ਸਭ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਰੀਰਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਕਸਰਤ ਕਰਨੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਕਸਰਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ 'ਪਹਿਲਾਂ ਆਤਮਾ ਤੇ ਫਿਰ ਪਰਮਾਤਮਾ।' ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਐਡਾ ਭਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸਮ ਕਿ ਤੁਰਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਸੋ ਕਸਰਤ ਕਰਨੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਸਰਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਸਰੀਰ ਹੰਢਣਸਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਸਰਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਜੀਅ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਵਰਜਸ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਯੋਗਤਾ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਲਚਕ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਲਚਕ ਹੋਣੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਚਕੀਲਾ ਸਰੀਰ ਹੋਵੇਗਾ ਓਨੀ ਹੀ ਫੁਰਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਖ਼ਤ ਤੇ ਆਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਜਿਸਮ ਹੰਢਣਸਾਰ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਕੜ ਹੋਵੇ ਓਨਾ ਹੀ ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਮੁਰਦਾ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਾ ਆਕੜ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੱਸ ਫਿਰ ਗਿਆ, ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਸਰਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਲਾਗੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਕੁੱਛੜ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰੂ। ਸੋ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਜੇ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਉਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।

ਜਿਸਮ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੱਸਦੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਵੀ

ਤੰਦਰੁਸਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਪੱਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਸਰੀਰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਪਰ ਸਰੀਰ ਸਾਂਭਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਨਾ, ਉਸ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਜੋ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਜਿਸਮ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਕਮਰਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਹਾਂ ਕਮਰਾ ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਹੋਵੇ। ਫੁੱਲ ਵੀ ਰੱਖੇ ਹੋਣ ਚੰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਪਰਦੇ ਵਗੈਰਾ ਲੱਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਘਰ ਦੇਖਣੀ ਪਾਖਣੀ ਵੀ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਵਸਦਾ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਹੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ ਕਿ ਇਸ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੀ ਨਾਂ ਵੱਜਦਾ ਹੈ। ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਸ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੰਦਰੁਸਤ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਕਮਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਠੀਕ ਰੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਕਈ ਸਰੀਰਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ ਕਿ ਇੱਕ ਜਵਾਨ ਲੜਕੀ ਦਾ ਹਾਜ਼ਮਾ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਣਗਹਿਲੀ ਨਾਲ ਹਾਲਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਵਿਗੜ ਗਈ। ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਪਚੇ, ਪਾਣੀ ਵੀ ਨਾ ਪਚੇ। ਨਾੜਾਂ ਥਾਣੀਂ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਕੱਢ ਗਈ। ਆਖਿਰ ਸਭ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਸ ਲਾਹ ਕੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਆਏ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੱਸ ਪਾਈ ਕਿ ਕੋਈ ਸੰਤ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਰੋਗੀ ਉਸ ਨੇ ਠੀਕ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਕੋਲ ਲੈ ਗਏ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਲਾ ਸਕੇ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਾਗਜ਼ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਉਚੀ ਉਚੀ ਬੋਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣ ਸਮਝ ਕੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰੇ, ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਘਰ ਆ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਦੋ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਚਾਰ, ਪੰਜ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਅੱਠ ਨੌਂ ਤੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਬਾਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਘੰਟੇ ਕੁੜੀ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ 18-20 ਘੰਟੇ ਰੋਜ਼ ਉਚੀ ਉਚੀ ਪਾਠ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮਾੜੀ ਮਾੜੀ ਭੁੱਖ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਈ ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਚਾਲੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀ ਨੌਬਰ ਨੌਂ ਹੋ ਗਈ। ਆਤਮਾ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ

ਇਹ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਲਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਆਤਮਾ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਮਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇ ਆਤਮਾ ਮਰ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਆਤਮਾ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਰਹੇਗਾ। ਸਾਡੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਰੀਰਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਤੇ ਆਤਮਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਦਿਮਾਗੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੀ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਦਿਮਾਗੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਡਿਪਲੋਮੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਲੇਕਿਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿਲੇਬਸ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਡਿਗਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸੋਚ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੱਸ ਹੁਣ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ। ਚੰਗੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਸਿੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਤਾਲਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬੱਸ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਅਕਲ ਚਾਹੀਦੀ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਅਕਲਮੰਦ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਕਲਮੰਦ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹੀ ਤਾਂ ਬੇਅਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਮੂਰਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਸਿੰਗ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਉੱਗਦੇ। ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਭਲਾ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਅਸੀਂ ਸੌਂਦੇ ਹਾਂ। ਦੂਸਰੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਤੀਸਰਾ ਅਸਥਾਨ ਕੰਮ ਕਾਰ ਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਟੀ. ਵੀ. ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਟੀ. ਵੀ. ਦੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੀ ਹਨ। ਟੀ. ਵੀ. ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਜਾਂ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਰੋਜ਼ ਘਟਾ ਕੇ ਜੇ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਲਈਏ ਤਾਂ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਸਾਡੀਆਂ ਟੀ. ਵੀ. ਤੋਂ ਲੱਗੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਇਲਾਜ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਦਿਮਾਗੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਆਵਾ ਹੀ ਉੱਤ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਕੀ ਕਰਾਂ। ਪਰ ਬੁੰਦ ਬੁੰਦ ਨਾਲ ਹੀ ਤਲਾ ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਨਾ ਸਹੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਤਾਂ ਵੀ ਚਲੋ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਕੱਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਢੰਗ ਹਨ। ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਅਰਧ ਗਿਆਨੀ ਨੁਕਸਾਨ

ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨ ਤਾਂ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ਦਿਮਾਗੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ। ਦਿਮਾਗੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਲੋਕ ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੱਝਾਂ ਨੂੰ ਲਿਬੇੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੀ ਆਤਮਾ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੈ, ਦਿਮਾਗੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਭਾਵਕ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਾਡੀ ਭਾਵਕਤਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਬਿਲਕੁਲ ਭਾਵਕ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਇਨਸਾਨ। ਦਿਲ ਦਾ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣਾ ਓਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣਾ। ਦਿਲ ਭਾਵੇਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਮਸਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਦੀ ਕਸਰਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦਿਲ ਦੀ ਕਸਰਤ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਕਸਰਤ ਨਾਲ ਦਿਲ ਵੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਜੋ ਭਾਵਕਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਦਿਲ ਦੀ ਦਿਮਾਗ ਵਰਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਭਾਵਕਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਸਮਝੋ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਅਪਣੱਤ, ਸਾਂਝ, ਪਿਆਰ, ਸਤਿਕਾਰ, ਇਹ ਸਭ ਦਿਲ ਦੇ ਮਸਲੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਦਿਲ ਦਾ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਕਿਸ ਦੇ ਹਾਂ, ਗੱਲ ਖ਼ਤਮ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆ ਸਕਣਾ ਹੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕੀਮਤ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਵੀ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਦਿਲ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਵੀ ਮਨਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਮਨ ਆਈਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਵੀ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਨ ਮਿਲੇ ਦਾ ਮੇਲਾ, ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਆ ਜਾਵੇ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਨਸਾਨ ਹਾਂ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਰੀਰਕ ਭੁੱਖਾਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਮੇਟਦੇ ਹਨ। ਵਧੀਆ ਤੰਦਰੁਸਤ ਦਿਲ ਹੋਣਾ ਵੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਦਿਮਾਗ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਵਕਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਭਾਵਕਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਵਕਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਪਾਰਕ ਸਾਂਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਬਿਮਾਰੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਂਝ ਟੁੱਟਦੀ ਹੈ। ਵਿਓਪਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝ ਰਹੇਗੀ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਹੈ। ਤੰਦਰੁਸਤ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਦੇ ਟੁੱਟਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਾਂਝ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਾਂਝ ਖੁੱਤਾਂ ਦੀ, ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਸਰੀਰਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਲਗਨ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਸਰਤ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਸਰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਪਰ ਨਿੱਤਨੇਮ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਸਰਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਹੀ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਮੋਟੂ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਤਮਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਡਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਵੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਰ ਦਾ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਦਿਮਾਗੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸਾ ਕੇ ਜਦ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਦਿਲ ਤੋੜਨਾ ਨਹੀਂ, ਬੱਸ ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮੋੜਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਭਾਵਕਤਾ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੋਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਪਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਭਾਵਕਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਜੀਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਤੀ ਸਤੀ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਨਹੀਂ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ। ਚਾਰ ਦਿਨ ਘੱਟ ਜੀਣ ਦਾ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ। ਜੀਵਨ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

‘ਦੋ ਪੈਰ ਘੱਟ ਤੁਰਨਾ ਪਰ ਤੁਰਨਾ ਮੜਕ ਦੇ ਨਾਲ।’

